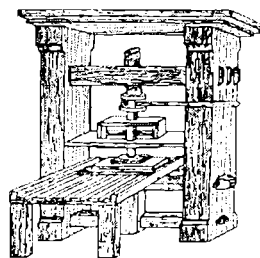

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMENYEK

A
MAGYAR TANSZÉK
FOLYÓIRATA

KONRÁD GYÖRGY ÚJVIDÉKEN

1.
2003

ETD: 809.451.1+894.511

YU ISSN 0350 2430

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR TANSZÉK FOLYÓIRATA
2003. XXXV. évf. 1. sz. ÚJ FOLYAM IX. évf. 1. sz.

2003.

1.

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK
HUNGAROLOŠKA SAOPŠTENJA
PAPERS OF HUNGARIEN STUDIES

Az Újvidéki Egyetem
Bölcsész tudományi Kara
Magyar Tanszékének folyóirata

Megjelenik évente négy szám.

Kiadja a Magyar Tanszék
A Szerb Köztársaság Tudományügyi
és Technológiai Minisztériuma, valamint
az Illyés Közalapítvány támogatásával.

Felelős szerkesztő: Bányai János,
főszerkesztő: Gerold László,
szerkesztőbizottság: Bori Imre, Deréky Pál (Bécs), Fazekas Tiborc
(Hamburg), Jankovics József (Budapest), Tuomo Lahdema (Jyväskylä),
Láncz Irén, Papp György és Utasi Csaba.

ETO-besorolás: Csáky S. Piroska
Angol fordítás: Gerold Ákos

Szerkesztőség: BTK., Magyar Tanszék
21000 Újvidék/Novi Sad, Stevana Musića 24.,
tel.: (021) 458-673, e-mail: hungar@unsff.ns.ac.yu
Műszaki előkészítés: Csernik Előd, tel.: 064/14 10 272
VERZAL Nyomda, Újvidék, tel.: (021) 505-103
Készült 2003-ben 200 példányban

TARTALOM

KONRÁD GYÖRGY AZ ÚJVIDÉKI EGYETEM DÍSZDOKTORA

Javaslat	7
Jegyzőkönyvi kivonat	11
KONRÁD György: A város mint műemlék (Konrád György beszéde díszdoktorrá avatásakor)	12
Tanszéknapi beszélgetés Konrád Györggyel	21

TANULMÁNYOK

LÁNCZ Irén: A szándék és a szándéktulajdonítás a nyelvi kommunikációban	25
RAJSLI Ilona: Milyen színű az irigység? (Színnevek a régi magyar nyelv jelzős szerkezeteiben)	35
CSEH Márta: Egy-két szó a 2003. évi anyanyelvi verseny döntőseinek nyelvtanulásáról	47

EMLÉKEZÉS FEHÉR FERENCRE ÉS JUHÁSZ ERZSÉBETRE

BORI Imre: Reflexió a „tüske a szívben” témájára Fehér Ferenc életében és művében	58
HARKAI VASS Éva: Szülőhely – mítosz, kisvárosélmény – tágabb horizontok	61
FARAGÓ Kornélia: A „tősgyökeres idegen” (Távlatok Juhász Erzsébet esszéprózájában)	67
GEROLD László: Könyvtől könyvig (Juhász Erzsébet az olvasó)	72

REPERTÓRIUM

CSANYIGA Mónika: Kilátó (1961-2001) III. Kritika 2.	79
--	----

SADRŽAJ

ĐERĐ KONRAD POČASNI DOKTOR UNIVERZITETA U NOVOM SADU

Predlog	7
Izvod iz zapisnika	11
Đerđ KONRAD: Grad kao spomenik (Beseda Đerđa Konrada povodom proglašenja za počasnog doktora)	12
Razgovor sa Đerđom Konradom na Katedri za mađarski jezik i književnost	21

STUDIJE

Iren LANC: Namera i pripisivanje namere u jezičkoj komunikaciji	25
Ilona RAJŠLI: Kakve je boje zavist? (Nazivi boja u pridevskim konstrukcijama starog mađarskog jezika)	35
Marta ČEH: Nekoliko reči o poznavanju gramatike finalista takmičenja maternjeg u godini 2003	47

A SPOMEN FERENCA FEHERA I ERŽEBET JUHASA

Imre BORI: Refleksije na temu „trn u srcu” u biografiji i opusu Ferenca Fehera	58
Eva HARKAI VAŠ: Rodno mesto – mit, doživljaj palanke – širi horizonti	61
Kornelija FARAGO: „Stranac starosedelac” (Perspektive u esejistici Eržebet Juhasa)	67
Laslo GEROLD: Od knjige do knjige (Eržebet Juhas kao čitalac)	72

REPERTORIJ

Monika ČANJIGA: Kilátó (1961-2001) III. Kritika 2	79
---	----

CONTENTS

GYÖRGY KONRÁD AN HONORARY DOCTOR OF THE UNIVERSITY OF NOVI SAD

Initiative	7
Extract from a Minute	11
KONRÁD, György: The City as a Historic Monument (The Speech by Mr György Konrád on the Occasion of the Award of his Honorary Doctorate)	12
An Interview with György Konrád on the Day of the Hungarian Department	21

STUDIES

LÁNCZ, Irén: Purpose and Purpose Attribution in Verbal Communication	25
RAJSLI, Ilona: What Colour is Envy? (Colours in Attributive Constructions in Old Hungarian)	35
CSEH, Márta: A Word or Two on the Grammar Knowledge of the Finalists of the 2003 Mother Tongue Competition	47

REMEMBERING FERENC FEHÉR AND ERZSÉBET JUHÁSZ

BORI, Imre: Reflection on the “Dorn in the Heart” Theme in Ferenc Fehér’s Life and Work	58
HARKAI VASS, Éva: Birthplace – Myth, Small-Town Experience – Broader Horizons	61
FARAGÓ, Kornélia: The “Autochthonous Foreigner” (Perspectives in Erzsébet Juhász’s Essays)	67
GEROLD, László: From Book to Book (Erzsébet Juhász, the Reader)	72

REPERTORY

CSANYIGA, Mónika: Kilátó (1961-2001) III. Review 2	79
--	----

KONRÁD GYÖRGY...

Bölcsészettudományi Kar
Hungarológia Szak
Szerb Irodalom Szak
Újvidék
2003. szeptember 5.

AZ ÚJVIDÉKI EGYETEM OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK Újvidék

A Bölcsészettudományi Kar Oktatási és Tudományos Tanácsa a Hungarológia Szak és a Szerb Irodalom Szak közös kezdeményezésére, a kar dékánjának támogatásával, javasolja az Újvidéki Egyetem Oktatási és Tudományos Tanácsának, hogy az egyetem Alapszabálya és a díszdoktori cím odaítéléséről szóló szabályzat alapján az Újvidéki Egyetem díszdoktori címét adományozza Konrád György magyar írónak.

Indoklás

Konrád György 1933. április 2-án született Debrecenben. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom szakán diplomált Budapesten 1956-ban. Az *Életképek* című folyóiratnál végzett szerkesztői munkát, majd 1959-től 1965-ig a VII. kerületi gyámhatóságon ifjúságvédelmi felügyelő. 1973-ig városszociológus, onnan kezdődően szabad foglalkozású író. 1988-ig szinte folyamatos publikációs tilalom alatt élt. A Nemzetközi P.E.N. elnöke volt, majd két mandátumban a Berlin-Brandenburgi Művészeti Akadémia elnöke. Irodalmi munkásságáért több rangos európai díjban és elismerésben részesült. Az Instelling Egyetem díszdoktora.

Az elmúlt század utolsó évtizedében régi és újabb regényei, tanulmányai, esszéi, cikkei, naplói folyamatosan jelentek meg magyarul és idegen nyelveken is. Ma a sokat fordított európai írók sorába tartozik. Több munkája olvasható szerb fordításban is. Itt csak a könyv alakban megjelent legfontosabbakról teszünk említést.

A *látogató* című első regénye 1969-ben jelent meg, szerb nyelven (*Posetilac*) 1990-ben. Második regénye, *A városalapító* 1977-ben, szerbül (*Osnivač grada*) 1991-ben. Következő regényét *A cinkos* címen 1983-ban adta ki, szerbül (*Gubitnik*) 1987-ben és 1991-ben. Tetralógiájának első két kötete egy könyvben *Kerti mulatság* címen 1987-ben jelenik meg. Ezt szerb

nyelven két kötetben adják ki: *Vrtna zabava* (1997) és *Mellinda i Dragoman* (2001) címen.

Fontos szociológiai tanulmányokat írt, többet Szelényi Ivánnal közösen. Ezek közül legfontosabb *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* címen Genfben 1978-ban kiadott munkájuk. E könyv megjelenése után Szelényi elhagyja Magyarországot, Konrád viszont otthon marad és egyre fokozottabb izolációban, állandó rendőri megfigyelés alatt él. A Párizsban 1980-ban kiadott *Az autonómia kísértése* (szerbül *Iskušenje autonomije*, 1991), és az 1986-ban publikált *Antipolitika* (szerbül 1999-ben), című esszékötetei nyomán a legjelentősebb európai kritikai értelmiség soraiban tartják számon, és azon írók egyike, akik disszidensként éltek saját hazájukban. *A tanú* című kultikus film rendezőjével, Bacsó Péterrel forgatókönyvet is írt.

A fenti könyvek mellett szerb fordításban, teljes egészében, vagy válogatásban, a következő esszé- és tanulmánykötetei jelentek meg: *Európa köldökén* (*Na pupku Evrope* 1995), *Identitás és hisztéria* (*Identitet i histerija*, 1995). *A jugoszláviai háború* (*Jugoslovenski rat*, 2000), *A láthatatlan hang* (*Nevidljivi glas*, 2001). Konrád György szerb nyelvű könyvei Vickó Árpád fordításában láttak napvilágot.

Konrád György az elmúlt évszázad utolsó évtizedeinek egyik meghatározó európai személyisége. Politikai disszidensként szinte szabályszerűen szorult az irodalmi és szellemi élet peremére. A hasonló helyzetűek közül sokan az emigrációt választották, kevesebben voltak azok, akik otthon maradtak, elfogadták a „belső üldözött és disszidens” súlyos életkörülményeit. Konrád György ezt a második életformát választotta. Évtizedeken át élt megfigyelés alatt, beszélgetéseit lehallgatták, leveleit felbontották, munkáit csak ritkán adhatta ki, magyarul is sokszor csak külföldön.

Konrád György tehát elviselte a Kádár-rendszer „lágy diktatúrájának” állandó nyomását. Úgy tartotta, hogy a második világháborút követő jaltai megállapodás, amely Közép-Európa népei és országai helyét a keleti tömbben jelölte ki, egészében veszélybe sodorta ezen országok és népek életét, történelmét és kultúráját, mert elrabolta önállóságukat és szabadságukat identitásuknak, saját történetüknek és kultúrájuknak a nemzeti és európai hagyományokkal összhangban levő megalkotásában. Ezért lett Konrád a múlt század utolsó évtizedeiben a magyarországi „második nyilvánosság” egyik szervezője és résztvevője. A „második nyilvánosság” gondolatait titokban terjesztett szamizdat kiadványokban közölte. Ezek a vállalkozások formálják a rendszerváltozásban fontos szerepet betöltő demokratikus ellenzék is. A demokratikus ellenzék a magyar politikai történetben gazdag hagyományú liberális eszmék köre tömörül, és így teremti meg a békés rendszerváltozásnak a parlamentáris demokráciában és a szabadság beteljesülő feltételeit a nyolcvanas évek végén. Konrád mindmáig hű maradt korábbi liberális és polgári politikai eszméihez meg nézeteihez, melyek között kitün-

tett hely jut az öldözőknek és a szegények, valamint a kisebbségek, mégpedig nem csak a nemzeti és etnikai kisebbségek iránti érdeklődésének.

Szabadelvű gondolatait politikai esszéiben, cikkeiben és tanulmányaiban közölte, irodalmi munkásságát pedig elválasztotta liberális politikai tevékenységétől, mert meggyőződése szerint az irodalomban mások a szabályok, a törvények, a kritériumok mint a közéletben. Irodalmi munkái, elsősorban *A látogató*, *A városalapító* és *A cinkos* című regények kifejezetten kritikus nézőpontúak és külön figyelmet szentelnek a városi környezet szociális és értelmiségi témaköreinek. Regényeiben Konrád nem követte a kortárs irodalmi irányokat, prózáját a későmodern beszédmódok keretében alkotta meg. Regényei szigorú szerkezete, világos kompozíciója a regényanyag harmonikus elrendezését eredményezi. Nyelviségük pedig a fölös stilisztikai és retorikai eszközöktől mentes urbánus beszédre épül. Konrád csak kései regényeiben fordul el a szigorú narratív formáktól és nyelviségtől, ezekben alakít ki egy kényelmesebb beszédmódot, amelyben önéletrajzi témák és álmok kereszteződnek helyenként a fantasztikummal is. Ezáltal Konrád kései prózáját az elengedettebb naplószerű elbeszélés és stílus felé közelíti, másrészt pedig esszéisztikus részletekkel gazdagítja, minek következtében újragondolt elbeszélésmódja állandó kapcsolatot tart fenn a posztmodern elbeszélésformákkal. Majd a zsidóüldözéssel próbára tett gyerekkorát felidézõ, nemrégiben kiadott „önéletrajzi regényében”, az *Elutazás és hazatérésben* (2001) tér vissza a szigorúbb narratív formához, nyilván azért, hogy hatékonyabban tudja a valóság és a fikció határán önéletrajzát előadni, és hogy eközben elkerülhesse a posztmodern kihívásokat mind a nevelődés, mind pedig a holokauszt árnyékában töltött gyerekkor referenciális szintjén. Önéletrajzi regényének *Fenn a hegyen napfogyatkozáskor* című második, az elsónél sokkal testesebb kötete 2003-ban jelent meg. Ebben életrajzának egy másik diktatúrában eltöltött éveit mondja el, az időben hol előre, hol hátrafelé haladva, nagy vágásokat alkalmazva, sok esszéisztikus betéttel – mintha visszatérne a *Kerti mulatság* elbeszélő eljárásaihoz.

Konrád György könyveivel már régóta jelen van a hazai irodalmi és szellemi életben. Irodalmi munkásságáról az újvidéki magyar tanszék hallgatói előadásokat hallgathatnak, de helye van a szerb nyelvű összehasonlító irodalomtudományi programokban is. Gyakran járt Szerbiában, leginkább olyankor, amikor könyvei jelentek meg, de más alkalmakkor is, irodalmi beszélgetései és irodalmi estjei, felolvasásai, belgrádi és újvidéki írókkal való találkozásai, napi- és hetilapokban közölt interjúi nevét a szűkebb irodalmi életen kívül is ismertté tették. Irodalmi nézetei, történelmi és politikai gondolatai rendre átgondoltan kihívóak és polemikusak, de mindig közvetlen tapasztalatokra és körütekintő ismeretekre alapoznak. Azon kevesek sorába tartozik, akiknek kifinomult érzéke van a Másik beszéde iránt, így beszélgetésre és párbeszédre mindig készen áll.

Ezért a Bölcsészettudományi Kar Oktatási és Tudományos Tanácsa javasolja, hogy az Újvidéki Egyetem Oktatási és Tudományos Tanácsa, statútuma és a díszdoktori cím odaítéléséről szóló szabályzata alapján, Konrád György magyar írónak az Újvidéki Egyetem díszdoktora címet adományozza a kultúrában, az irodalomban, a demokratikus gondolkodásban kifejtett nézetei és tevékenysége megbecsülésének jeleként.

Prof. dr Bányai János
a Hungarológia Szak vezetője

Prof. dr Mirjana Stefanović
a Szerb Irodalom Szak vezetője

Prof. dr Marija Kleut
a Bölcsészettudományi Kar dékánja

JEGYZŐKÖNYVI KIVONAT

Az Újvidéki Egyetem Tanácsának 2003. október 6-án 13,00 órai kezdettel tartott értekezletéről

3.

HATÁROZAT A DÍSZDOKTORI CÍM ODAÍTÉLÉSÉRŐL

Dr. Fuada Stanković, az Újvidéki Egyetem rektora bevezető szavaiban elmondta, hogy a Bölcsészettudományi Kar Oktatási és Tudományos Tanácsa a Hungarológia Szak és a Szerb Irodalom Szak kezdeményezésére javasolta az Egyetemnek, hogy Konrád György magyar írónak az Újvidéki Egyetem díszdoktora címet adományozza. Dr. Fuada Stanković professzor információja szerint az Egyetem Oktatási és Tudományos Tanácsa 2003. szeptember 19-én tartott 22. értekezletén határozott arról, javasolja az Egyetem Tanácsának, hogy Konrád Györgynek díszdoktori címet adományozzon.

Az Egyetem Tanácsa elfogadta az Oktatási és Tudományos Tanács javaslatát és az Újvidéki Egyetem Statútumának 79. szakasza 7. bekezdése 1. pontja alapján egyhangú

DÖNTÉST

hozott arról, hogy az Újvidéki Egyetem Tanácsa Konrád György magyarországi írónak a kultúra, az irodalom és a demokratikus politikai gondolkodás terén kifejtett tevékenysége elismeréséül díszdoktori címet adományoz.

A TANÁCS ELNÖKE

Nenad Čanak, okleveles közgazdász s. k.

A VÁROS MINT MŰEMLÉK

Nyárvégi naplójegyzet: Piranban töltünk néhány napot, egy régi szlovén-olasz tengerparti kisvárosban, ahol könnyű azt mondani, hogy a múlt hagyatéka szép. Mi, látogatók átérezzük, hogy a hajdanvolt polgárok maguk építették maguknak a várost, így minden ház személyiség lett. Egyidejűen észleljük az egész város kiterjedését felülnézetben, a várost mint alakzatot a tájban, és azon belül az egységeket. Az egybelátott egész és külön-külön a részletek a szép forma uralma alatt álltak.

Minél kevésbé volt nagyszabású és tömeges az építő technika, annál inkább teret nyertek a kis megoldások, csinos praktikumok és a személyes ízlések. Itt nem a gög, a másokon való uralom reprezentálása volt a cél, hanem a gazdaságos, bensőséges térkihasználás. Piranban a részleteknek önálló kifejezőértéke van. A kis ékszerdobozon belül nagy a változatosság.

A huszadik század kezdetén az új törekvéseket az építészek vágya fűtötte, hogy megszabaduljanak az öröklött polgári-kapitalista város heterogenitásától. A modern szemnek nem tetszett, hogy minden ház más, hogy a praxisban nem, vagy nem kellően érvényesülnek a progresszív építészek közösen megfogalmazott szabályozóelvei. A modern építészet és urbanisztika értelmiségi szembefordulás volt a kapitalista városfejlődéssel, lázadás a polgári építészet ellen. A zsenik, a nagyívű koncepciók alkotói voltak a faltörő kosok. Rájuk lehetett hivatkozni. Utánuk jöttek az uniformizált középszerűek, és az értelmiségi látomásból elvont lakóknak készülő, hivatalnoki építészet lett.

A várostervező intézetben, ahol városszociológusként nyolc éven át építészek között dolgoztam, a szerény, finom ember is szerénytelen, jellegtelen és részletszegény terveket csinált, mert mondjuk ötvenezer ember részére kellett egy házgyári lakótelepet megterveznie, amely végül is semmiben sem volt jellegzetesebb, mint a sokezer lakótelep szerte a világon, és különösképpen a kontinens keleti felében, ahol az imponáló lakásszám-növekedés kötelezően a szovjet házgyárak – egyébként relatíve drága és menthetetlenül sztereotipizált – tömegtermelésére támaszkodott.

*

A fuluban, ahol sokat időzünk, a kertek a maguk virágügy-kompozícióival úgy is olvashatók, mint a szomszédasszonyok beszélgetése. Az emberek szeretnék a környezetükben megszemélyesülni. Nemesak abban, amit csinálnak, hanem abban is, amit választanak. Mozognak a városi térben, és keresnek valamit. Mit is? Az otthonosságot. A helyet, ahol elhúzódhatnak és másokkal összejöhetnek, ahol görcstelenül élhetnek, ahol a tér rá van szabva a testükre, a lelkükre.

A polgári építészetnek ez valamivel jobban sikerült, mint az etatista építészetnek. Még ha rossz is az egyesek ízlése, de legalább valamelyest különböznek egymástól és ellensúlyozzák egymást. Semmi sem ártott többet a városok lelkének, mint az a tervező nagyvonalúság, amelynek szellemében egy egész városnegyedet egy személy, egy iroda tervez meg.

Nekem jobban tetszenék a visszaszemélyesített város, ahol a rész és az egész valóságos, szövevényes viszonyban van. Ennek az a feltétele, hogy a résznek legyen bizonyos önállósága, túl az összefoglaló funkció szolgáltatán. Az egyik elv: ami jó, az legyen nagy. A másik elv: bármennyire jó, ne legyen túl nagy, mert hátha mégsem olyan jó. Minél nagyobb, annál tagolatlanabb, annál szabványosabbak az egyes elemek. Minél nagyobb a mű, annál kevesebb figyelem jut a részletekre, nincsenek megkötvé, közömbösek, nem hordoznak önálló esztétikai üzenetet az épületen belül, úgy, mint a mondat vagy a bekezdés a regényen belül.

*

A deperszonalizáció és a reperszonalizáció a két ellentétes irányzat. Az első akkor működik, ha az építető hatalmas, akár mint cég, akár mint hivatal. A megalománia a városi polgár méretet sokszorosán meghaladó formákat teremt. Az államszocializmus kísértésbe vitte az építészeket, módot adva arra, hogy egész városrészeket vagy akár városokat tervezzenek. Ma már csak kapitalista megalománia van, de ilyen is van elegendő. Minél nagyobb, annál sivárabb.

Érdekünk, hogy az utcán legyen mit nézni. A nagy bevásárlóközpontok megölik a kis üzleteket, és az utcát unalmasabbá tetszik. Az utcára nyíló bolthelyiségek kereskedőit tönkretenni városellenes gyakorlat. Olyan-ami-lyen városainkat is műveknek kell tekintenünk, amelyeknek a látás, a napi mozgásaink révén résztulajdonosai vagyunk. Tiéd az az útvonal, amelyen reggelenként munkába, délután vásárolni mégy.

*

Van-e a városépítészetnek valami bennünket meghaladó célja? Ha van, akkor a nagyság valamilyen ambíciója vezéreli, és akkor lehet pompás, de nem lesz otthonos. A nagyszabású – többnyire unalmas. Nézzük időnként új

szemmel lakókörnyezetünket, mintha először látnánk. Humor is kell a városszemlélethez, a várost olvasni tudni kell. A város nem az állam műve, nem a korporációk műve, hanem a városban mozgó egyéneké. Nincsen jó város barátságos városlakók nélkül.

Az elődöket lekicsinylő építető és építő igen keveset akar megmenteni, nyomban operál, lebont, vadonatúj építészetet akar, amely órála szól, ami emberi vágy, de nem ártalmatlan. A használóknak kontroll alatt kell tartaniuk az alkotók nagyravágását és az abból valószínűleg következő hanyagságukat. Ami a múltat illeti, a kérdés úgy áll, hogy jó szívvel vagyunk-e a korábban itt éltek, az egykori városépítők iránt. Tisztelni a múltat valójában annyit jelent, hogy tiszteljük a műveiket, az építményeiket, hogy megmentjük a múltból a menthetőt, és ugyanolyan elnézésben részesítjük az örökséget, mint a saját műveinket.

Amiképp vannak összeférhetetlen emberek, úgy vannak összeférhetetlen épületek is. Az épített vagy helyreállított épületek fejezik ki rokonszenvünket a városi környezet, az elődök és a szomszédok iránt. Mi az ideál? A kemény felülkerekedés vagy a finom beilleszkedés? A társasági illemszabályok a házakra is vonatkoznak.

*

A város olyan, mint a lakói, mint az ő jellemük, kedélyük és gondolkodásmódjuk. A dolgok úgy illeszkednek egymáshoz, ahogy az emberek viselkednek egymással.

Akit a céljai nem nyűgöznek le egészen, aki bír figyelni másokra és másra, aki nincs magába belakotolva, annak akár a sarki boltba lemenni is lehet minden érzékét tápláló pikareszk regény, de lehet közömbös ismétlés is. Hogy mit jelent emberünknek ez a csekély kirándulás, ez attól függ, hogy mihez vonzódik inkább: a szabványoshoz, a személytelenhez, a pusztá funkcióra szorítóhoz, vagy képes-e még kinyitni a szemét, használni a lábát, képes-e az észleletek sokaságából megkomponálni aznap kis sétaetüdjét. A séta gazdagsága nem a településnagyságtól, hanem a részletgazdagságtól függ.

Ha a környezet unalmas, a benne élők is unalmasak lesznek, márpedig mi emberek káprázatosan tehetségesek vagyunk egymás untatásában. Lehet olyan városokat csinálni, amelyekben az ember nem sétálhat, tehát nem szabad. A séta meditáció és önkifejezés, nem valami avult nosztalgia, hanem a közös tér mindennapos használata, birtokbavétele, elemi jogunk.

Ha csökkentjük a stimulus-csere színhelyeit, akkor szellem nélkülibb, anyagiasabb, alattvalószerűbb városlakókat termelhetünk. Lehet olyan várost építeni, amely folyamatosan letorkolja a személyiséget. Szép és felélén-

kíthető városnegyedeket leborotváltuk, hogy a házigyári falakból emelt új lakótelepeknek helyet adjanak. A városszociológus jobban érzékelt és statisztikusan bizonyíthatta, hogy a lebontásra ítélt házakat sem szerették kevésbé a lakóik, mint a gyárilag előállított új otthonokat.

Egy városrész igen bonyolult életszövedék, kímélni kell, egyszerűen mert van. A technokratikus racionalitás Közép- és Kelet-Európában majdnem annyit, néhol többet rombolt, mint a világháború. Nagy szerencsétlenség volna, ha a lokális kultúrák, most nem a nemzetállam, hanem az európai integráció vagy a globalizáció nevében rombolódnának le.

*

Az autónak épült város a gyalogosnak unalmas. Európában nincsen annyi tér, hogy a térben dúskáló amerikai városfejlődés útját kövessük. Az európai racionalitásnak számolnia kell a szűkös tér és a mély idő sugalmazásaival. Az óvilágban könnyebben tudunk egymásnak az idegeire menni, mert nincs módunk úgy széjjelhúzódni egymástól, ahogy azt az észak-amerikaiak teszik. A diffúzzal szemben inkább a denzitás és a diverzitás, a sűrűség és sokféleség tekinthető európai hagyománynak, ami bonyolult és hajlékony életstratégiára ösztönöz.

A tapasztalat azt mutatja, hogy nem volt könnyű megfélni egymással ezen – a többihez képest – kicsi földrészen. Minden teljesítmény között az emberi ügyek elrendezésének a bölcsessége a legmagasabb rendű teljesítmény, aminek része a múlt és a jelen közötti szakadék áthidalása, az élő város és a műemlék között újra és újra előálló érdekkülönbség leleményes kezelése. Ezért mondhatjuk, hogy a város mint műalkotás, mint alkotott és alakult életszövevény a legjobb, amit civilizációnk kitermelt magából.

Ha netán egy távoli kontinensről nézünk vissza önmagunkra, akkor azt mondanánk, hogy európai az, akinek van valami sejtelve a lakóhelye történetéről, aki a városa terében – mondhatni – együtt lakik a régi idők embeireivel. Európai az, aki szereti, hogy kevesebb helyen több minden van, mert igényeli az emberi események érdekes sokaságát. Az időkultúra és a térkultúra két különböző paradigmára épült. Indokolt, hogy mindegyiknek megfelelően az öntudata.

Az európai ideál szerint a lakásnak is, a lakónak is arca van. Nem lehet előre elképzelni, hogy milyen lesz, hogyan fog viselkedni. A városlakó, akár a regényolvasó, egy izgalmas, ismeretlen városban bolyong, alkalmassint el is téved, de a szemét nyitva tartja, és a véletlen jóvoltából pompás találkozásokról részese lesz. Az utca annak is lehet váratlan, akinek ez az állandó otthona, ahogy az öreg házastársak is meg tudják lepni egymást.

Az építészek alkotó érdeke olykor ellentétbe kerülhet a hétköznapi élet védtelen alkotásainak a fennmaradásával. Ezeknek a védtelen alkotásoknak a létrejöttében sok ember vesz részt, együttesen téve életteljessé tágabb hajlékukat. Ha a regényíró tanácsot adhatnak az építésznek, akit szívesebben képzel finom ujjú művésznek, mint nagyzó akarnoknak, azt mondaná, hogy tisztelje a láthatatlan időt, amely néha úgy válik anyagivá és nézhetővé, mint a ráncok hálózata egy öreg arcon.

Tapintatosan beilleszteni elgondolásaikat egy meglévő vizuális környezetbe olyan művészet, mint belépni egy társaságba és felélénkíteni, de nem túlharogni azt. Nem a történelmileg kialakulnak, hanem a módosításnak, nem a réginek, hanem az újnak kell magát eleve igazolnia. Ami pedig az idő műveiből megmenthető, azt érdemes megmenteni. Úgy képelem, helye és értelme van gyengéd korszerűsítés eszméjének. Mivel égen és földön az önuralomnál pozitívabb erény kevés van, ezért mind nagyobb tetszéssel nézcm az önvisszafogó építési filozófia műveit. Az lenne a legőszintébb, ha az építők olyan embereknek építenének, amilyenek ők maguk, olyanoknak, akiknek a társaságában szívesen időznének.

Az elsőrendű jármű Európában maradjon továbbra is a láb. Menni tehát, járnivaló elvakult célirányosság nélkül, csak a szemlélődés kedvéért. Minden épített környezet szépségének a mércéje a gyalogos szeme.

Az ember formát alkot élete anyagából, sokféle anyaga van hozzá, a téglától és a szótól az időig. Mindenkire rá van bízva a saját, nagyjából átlagos életideje, ki hogy sáfarkodik vele. Nem elég, ha az ember szakszerűen elvégzi a dolgát, művészi kell a maga mesterségét gyakorolnia. Ha az embernek legalább annyi éber órája esik a szabad időre, mint a munkaidőre, akkor felvetődhet a szabad idő köré szerveződő város ideája.

Fényesebb központokban siregünk, aztán csendesedő átmenetekkel kimegyünk a szabadba, erdőbe-mezőre. Az életgazdag városrészek multifunkcionálisak. Kíváncsiak vagyunk egymásra, agoramániások vagyunk, színháznak és mozinak tekintjük a köznapi időt, teret igényelünk a társalgásnak és magánynak. Elvonultságból a forgatagba és vissza, ahogy a napali koncentráció és az éjjeli álom között is ide-oda ingázunk. Szükséges pólusaink a zsúfoltság és az üresség, a belváros és a rét.

A jó városnak az építészekén kívül nagyon sok alanya van, az is, aki éppen odavetődik. A jó városban a nemzedékek egymással a haláluk után is dialógusban maradnak a művi környezetük által. A jó városban a személyesség visszahódítja a teret a szabványosságtól, és a lakók nemcsak nézik, de rendezik is egymásnak a műsort.

*

A szépen nem tudom, mit értünk. Valami elvarázsoltságot, lenyűgözödtünk, megkötve maradunk, megdermedünk szinte, bénultan nézzük, nem tudjuk magunkat elvonni tőle, a hatalma alá kerülünk, kinyitjuk magunkat előtte, egyesülünk vele. Ilyen a szépség mint rendkívüli élmény.

De van rendes, hétköznapi szépség is, a búcsúé a villamosmegállóban délutánig, a dolgozószobádé, ahol az asztalon ott vagy, ahol tegnap voltál, de ma egy lépéssel továbbmég, vagy a kerté, erkélyé, ahova kilépsz friss levegőt szívni, vagy csak a baktatásé az esti városban.

Igy szép lesz az éppen adott, az ocsmánnyal együtt, ami vele jár. Miért szép? Mert van. A kocsmai ordítózás is művészi tárgy, és minden emberi eset.

Viselkedésed története a műved. Megvalósulásaid, szerepléseid, magányaid, elkótyavetyélt vagy figyelmes időd. Formát adni próbálunk az időnek, a jelenlét is lehet műalkotás, szeretnénk önmagáért valóvá tenni ezt a percet. A frázis, hogy valaki egy örökkévalóságot élt át egy perc alatt, ezt a vágyat tükrözi, hogy az ember a percben, ebben a múlandó egységben megpillanthassa az állandóságot.

Csupa olyan illúzió, amelyben nincsen halál, vagy csak a háttérben, mert az előtérben a felfokozott élet van, az emberi vadság nekifeszülőben. A csataképekben emberek öléséről van szó, a csendéletekben állatok leöléséről, de megjelenik az élet, a gyümölcs szépségének a dicsérete, a virágcsendélet, a dolgok megörökítése, akár egy borotvaecseté, egy fésűé, egy madzagé, egy késé.

A polgár viszont akarja látni a konyháját dús pillanataiban, amikor minden van, amikor lakoma készül, és ott várnak a hozzávalók, csak egy kis lány figyeli ezt a sok madárhullát kíváncsian, inkább derülten megigézve. Odateszik a felborult poharat, az elnémult lantot lefelé fordítva, és ráadásul a koponyát, amely valószínűleg íróasztali kellék.

*

Mi az, ami nem szép? Ezt kérdezte a romantikus tudat, amely elvetette az élet hierarchikus osztályozását. Minden lehet szép? De ha minden szép, akkor a szónak nincsen saját értelme. Vagy a szépség rálátás? Valamilyen fogalommal, elvárással, előre meglévő képpel való egyeztetése a tárgynak? Mindenképpen valami gazdagság, a szemlélő elveszése a szemléletben, változat-végtelenség, a tagoltság beláthatatlansága.

Gondolhatjuk a szépséget továbbmenni akaró szellemnek, amely egy kötött vagy valami sejtelem által határolt formába kényszerül. Ezt a feszültséget szolgálja a keret, a könyv fedele, a szonett tizennégy sora, a dráma két-három órája, az az idő, amennyit rá tudunk szánni. Lehet, hogy a forma végeessége és a tartalom belső végtelensége közötti feszültség adja a szépség élményét?

Dichten, sűríteni, néha hétmérföldes eszímával nagyokat lépni, néha meg szinte egy helyen tipegni, mint aki kineset érez a talpa alatt. A mondatban benne lakik egy kihívás, egy bújkáló és megvalósítható lehetőség, a szöveg maga emel tovább.

Egyszer azonban be kell fejezni, abba kell hagyni. A regényt bekeretezi a kezdés és a megjelenés dátuma. Már nem alakul, arra ítélték, hogy ilyen legyen, készen van. Minden, ami megesik, belekövül a maga idejébe, elveszti a jövőidejét. A kép szomorú a kerete miatt, a táncmozdulat szomorú a gravitáció miatt, a film szomorú, hogy csak az látható, ami látható.

Az, ami számunka lehetséges, az mindig szűkebb és kötöttebb, mint az a lendület, amely a végtelenség felé megy. A külső véggel szemben a belső halhatatlanságnak kell munkálkodnia, amely hovatovább megtorpan a halál előzményein. Ebből az összetorlódásból lesz az irodalom, és a vihar utáni megnyugvásból, a gyász utáni életvágyból. Minden bizonytal van egy hajtóerő, amely a meghalás ellenében dolgozik, és a forma nélkülinek saját formát ad.

*

A szép a vágyódásunk tárgya, a tömény, a sikerült élet. Szép kor, szép ló, szép bor, mondjuk, és persze szép ember, szép ruha, szép alma, mondjuk arra, amit szeretnénk a magunkévá tenni. Ha válogatunk az áruk közül, azt szeretnénk, ami kifejez valamit mibőlölünk, ami illik hozzánk. A szépséget a vágyódás igazolja, az, hogy akarjuk.

Az igazit keressük, ami olyan, mint a tiszta gyapjúból készült angol szövet, de hát a műanyagok korában mi az igazi anyag? És miért ne lenne a műember az igazi ember? Keresed az igazit, és helyette kliséket találsz. Amit keresünk, az lenne a szép? Amire vadászunk, amit el akarunk érni, amit nem fogunk elérni, egyszóval a megfoghatatlan lenne a szép? Ami után mindhiába ácsingózunk, de ami majdnem fogásközzebe jön?

Nem valami esetlegesről beszélünk. Szép játszma volt. Szép gól volt. A labda nem mehet máshova, mint a kapuba. A szép ház legyen lakható, a szép ruha legyen hordható, a szép emberi példány társasága legyen elviselhető. Legyen benne kihívás és feloldás. A szép jelenségben benne van a kiengesztelődés. Az ember azzal vigasztalja magát, hogy a szép az, ami van, amit akar és megszerez.

Ami érdek nélkül tetszik? De hiszen akkor tetszik igazán, ha érdekel. A regény is legyen rágható, de legyen *al dente*, ruganyos, mint a jó spagetti. Legyen rezisztenciája. Aztán fordítsz egyet a látószögön, és azt mondd: keppessen a nyavalya az elérhetetlen után! Ez a düledező falusi kocsmá is szép, és előtte a sár is szép, és igen, ez a rossz bicikli is szép. Így vagy minden hozzátartozóval. Szép, mert a tiéd, az anyád, a gyereked, a párod, a há-

zad, a hazád vagy csak az az egy-két négyzetkilométer, amelyen a legtöbbet mozogsz.

Az előbb még az volt szép, amire vágyódtál, még hozzá mindhiába, és most már – az alázat esztétikája szerint – az a szép, ami van. Az adott. A sorsod, a gyereked, a szembejövő vadidegen és ez a lépcsőház, amelyben föl-le jársz. Ez a ronda? Igen, ez a szép. Valamilyen.

*

Újvidék

Újvidék belvárosában éjjel alighanem többen vannak az utcán, mint Budapesten, ami nekem módszelett tetszik. Sok a csinos nő, ennyit a koros látogató is tárgyilagosan leszögezhet. Fiatalabb írókoromban azt a viszonylagos gondolatszabadságot, amelyet az újvidéki magyar irodalmi folyóiratokban érzékelttem, amely újvidéki barátaim és kollégáim beszédében is érzékelhető volt, én Budapesten okkal irigyelhettem. 1970-ben szívesen ültem egy bizonyos Lajos kocsmájában, ahol a különféle nyelvű írók barátságosan megértették egymást. 1973 júniusában rendőri eljárás indult ellenem, amely ügyészi figyelmeztetéssel és állásom elvesztésével zárult, mert a vámosok elcsíptek egy veszedelmes bűnöst, nevezetesen Haraszti Miklós barátom *Darabbér* című társadalomrajzát, amelyet Újvidékre az Új Symposion című magyar nyelvű irodalmi folyóirathoz én próbáltam közlés céljából eljuttatni. Mészöly Miklós íróbarátommal az itt kapott honoráriumból 1970-ben szép tavaszi utazásra indulhattunk Újvidékről Belgrádon, Szarajevón és Mostaron át Dubrovnikba, Korcsulába és Splitbe. Akkor jártam először a Földközi-tenger partján. Bevallom, eszembe sem jutott akkoriban, hogy ennek a változatos kultúrájú országnak a bizonytalan etnikai határok mentén szét kellene hullania. Ennek harminc éve, kapcsolatomat a várossal szerényen, de megőriztem. Barátságához társak kellene. Engedjék meg, hölgyeim és uraim, hogy önök előtt mondjak köszönetet Végel Lászlónak, Vickó Árpádnak, és Losoncz Alpárnak, akik élőszóban és írásban tolmácsolták gondolataimat olvasóknak és rádióhallgatóknak, engem pedig saját gondolataikkal és történeteikkel ajándékoztak meg. Köszönetet mondok továbbá Danilo Kiš emlékezetének, aki mindenkihez, akivel beszélgettem, közel állt. Megilletődötten mondok köszönetet Aleksandar Tišma bennünk még elevenen élő képeének, aki még legutóbb ittjártamkor, éles profiljával az elrenzős sapkája alatt, úgy merült föl a lépcsőn fölbaktatva egy aluljáróból, mint a város szelleme, amit megerősítve láttam azáltal, hogy merő véletlenségből aznap még kétszer találkoztam vele, ami arra enged következtetni, hogy az író sokat bolyongott a városában. A város azé, aki sétál benne.

Kevés sétám alkalmával az utcán, vendéglátóhelyeken igen jól étkezve, termekben, ahol sokan összejöttek, és ahol nekem is szó adótott, nem éreztem magamat otthontalanul. Lehet, hogy az a harminc évvel ezelőtti emlék a kivülálló kultúrhedonista szemlélete, legalábbis ezt vetették többen a szememre. Szó, ami szó, az én turista önzésem azon az útvonalon Újvidék és Dubrovnik között éppenséggel a változatosságban lelte örömét, és nem igényelt a kultúrtájak között útlevelellenőrzést fegyveresek részéről. Volt idő, nem is olyan régen, amikor a határok spiritualizációjáról volt szó. Azután jött a határteremtés nemzeti poézise, ami akarva akaratlan államduzzadással jár együtt. Engem a határok finom átszellemítése, csökkentése vonz, mert az irodalomnak a dialógus a természetes közege. Dialógus? Beszélgetések szinte végtelen szövevénye, amelyeknek képzelt együttesét nevezhetnénk így is: kultúra. Ahogy vannak karakteres emberek, úgy vannak karakteres városok is, amelyek valami különös vállalkozásba fogtak, méghozzá olyanba, amelyet valóban urbánusnak is tekinthetnénk. Ősi mércéje az urbanitásnak, hogy milyen iskoláknak ad otthont egy város, netán egyetem is van benne? Mint magyar író az újvidéki egyetemről a legkézenfekvőbb benyomást úgy szerezhettem, hogy időnként elolvastam Bori Imre és Bányai János professzorok esszéit. Csak néhány nevet említettem, olyanokét, akiket szeretek, illetve nagyra becsülök, és, mi tagadás, olyanokét, akikkel magyarul is tudtam beszélni. Erre a kényelmességre nem vagyok büszke, mert bár harmadik nyelven menne ugyan a beszélgetés, de talán még jobb, ha fesztelesenül váltunk át egymás nyelvébe. Mi egyebet gondolhatnánk a Duna utcában, Újvidéken baráti társaságban sétálva. Annyi közösség van Európában: nemzetek, népek, tájak, városok, folyóvölgyek, mint például a Duna-medence! Akadémiai identitásvadászok figyelmébe ajánlanám a Dunatáj lelkét megkeresni, megkölneni, Claudio Magrisnak is bókolva a távolból. Lehet, hogy így együtt a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig elég színes társaság vagyunk. Európán belül ez is egy külön regény.

TANSZÉKNAPI BESZÉLGETÉS KONRÁD GYÖRGGYEL*

Elég gyakran jártál Újvidéken. Mi vonzott ide?

– Legelőször 1970-ben Mészöly Miklóssal voltam itt. Akkor találkoztam Veletek, az Új Symposion munkatársaival, és még valami honoráriumot is kaptunk a felolvasásunkért, ami nekünk busás összeg volt. Nagyon barátságos légkör uralkodott, emlékszem Végelre, Váradyra, Rád, Tolnai Ottóra, Mauritsra, és nagyon tisztán emlékszem arra a kocsmára, amelynek a tulajdonosát Lajosnak hívták. Volt ott egy furcsa fiú, aki bejött egy sakkládácskával a hóna alatt, és az összes író megverte. Később tudtam csak meg, hogy szellemileg korlátozott volt...

– *Dominónak hívták azt a kocsmát, a tulajdonost pedig Kántor Lajosnak...*

– ...Ahogy letette az asztalra a bort meg a csevapcsicsás tálakat, valahogy nagyon intim dolog volt. Mészölyvel azután nekiindultunk a „világnak”, elmentünk Belgrádba, majd Szarajevó, Mostar, Dubrovnik, Korčula és Split következett. Akkoriban ez még természetesnek számított.

– *De később is találkoztunk néhányszor...*

– Igen, többször jártam itt, érdekelt maga a város is. Mintha Újvidéken este, ebben a kicsit narancssárgás fényű megvilágításban több alakot látnék, mint Budapesten az utcán járva. Valami délvidékiek, korzózos hangulat uralkodik, amelyhez hasonlót Magyarországon csak Pécsen lehet tapasztalni. Nagyon tetszik, hogyan él ez a város. Azonkívül mindig intenzív közönnyel találkozom, ami a hiúságomnak nagyon jót tesz, és barátaim is vannak itt. Szeretném megköszönni Vickó Árpádnak, hogy valamennyi szerbül kiadott könyvemnek ő az igényes és értő fordítója. Én ő vagyok ezen a nyelven. De az évek során mintha valamiféle intenzív politikai érdeklődés is kialakult volna bennem ez iránt a város iránt, mint egy lehetséges modell iránt, mert számomra igen jó példája volt annak, hogy igenis élhetnek együtt emberek anélkül, hogy bántanak vagy gyűlölnék egymást. Ezt sokáig éreztem, de amikor jött a háború, az engem mind az elképzeléseimben, mind abban, hogy ott élek, ahol élek, nagyon bántott, mert úgy éreztem, hogy az a közép-európai társulás szétrobban, és a mérges nacionalizmusok, amelyek

* 2003. október 23-án a hagyományos tanszéknapi ünnepség vendége volt Konrád György író, akivel – az Újvidéki Egyetem adományozta díszdoktori kinevezését megelőzően – Bányai János tanszékvezető folytatott beszélgetést, ennek szerkesztett változatát közöljük.

lám, élni is tudnak, átveszik a terepet, jóllehet a '80-as években már kialakult egy megértés, barátság, dialógus a legkülönbözőbb értelmiségiek között Lengyelországtól Jugoszláviáig. Ez az elvadulás nagyon emlékeztetett arra, ahogyan az első világháború után a Monarchia népei elvadultak, és számomra ez egyértelműen azt jelentette, hogy kb. felére csökkent a nemzeti termék, az életszínvonal és a fejlődés, napirendre kerültek a gyűlölködő reaktorikák, és valamennyi ország mérgesebb és korlátoltabb lett.

– *Elég nehéz elképzelni Konrád Györgyöt géppisztollyal a vállán, de azoknak az egészen különleges októberi napoknak Te is részese voltál. 1956-nak azonban nincs igazán meggyőző, mindannyiunk számára elfogadható irodalmi megfogalmazása. Véleményed szerint miért?*

– Lehetséges, hogy az írók hitelesebbnek érezték, ha csak abban a vonatkozásban néznek '56-ra, amely a saját vagy őseik életrajzát érintette, és nem mint történelmi eseményt, mint egészet akarták regényesen ábrázolni, ami melleleg nem is nagyon szokott sikerülni. Történelmi esszéket azonban lehet olvasni, elég érdekesekeket. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy például a 1812-es Franciaország és Oroszország közötti háború eseményeit feldolgozó *Háború és békét* Tolsztoj is csak 1864-ben kezdte megírni...

– *Ez azt jelenti, hogy hiányzik a távlat?*

– Valószínűleg igen. Másrészt annyi értelmezése és megítélése volt és van a mai napig is! 1989-ig ezt az eseményt ellenforradalomnak minősítették, majd később igen meglepő volt az akkori állami vezetés részéről az a kijelentés, hogy népfelkelésként kell róla megemlékezni. Természetesen minden egyes politikai családnak, társadalmi csoportnak megvolt a saját története, mert más volt a politikában résztvevő, reformkommunista irányba átfordult, demokratikus törekvésekre hallgató fiatal értelmiségiek magatartása a Petőfi-körben. Más volt annak a politikus generációnak a viselkedése, amelynek '48-ban el kellett tűnnie a színről, és amely különböző nem kommunista, de mégcsak nem is szocialista természetű formációkban volt jelen úgy, hogy egymással időnként mégis találkoztak. Más volt a népi írók szerveződése, amely valamennyire létező szerveződés volt, s velük kapcsolatban felvetődik a kérdés: humanisták géppisztollyal? De akkor én ezt így tartottam helyesnek. És valószínűleg ez a nemzetőrség volt a legdekasabb fegyveres testület akkoriban...

– *Az is benne van az önéletrajzi regényedben, hogy nem használtad a géppisztolyt...*

– Így van. *A kő ura* című regényemben egy hiteles történetet írtam meg, amelynek a lényege az, hogy a tankokkal körülvett egyetemről, ahol már

fégyveres diákok mászkáltak, kimentem a városba, és felvetődött bennem a gondolat, hogy ezekkel szemben nem lehet győzni, de az árulókkal szemben eléggé radikális voltam. Az egyik ottani diákvezető azt mondta, hogy itt egy pisztoly, menj ki, és nézd meg, hogy kit tudnál lelőni! Kimentem az utcára, de nem találtam megfelelő áldozatot. Hazamentem a feleségemhez, kaptam bablevest csipedettel, visszamentem az egyetemre, és visszaadtam a pisztolyt. Ez a séta meghatározó volt számomra, hiszen bárkinek a szemébe tudtam nézni. Ki-ki maga választ ebben a kérdésben, ami valószínűleg az élet egyik alapvető döntése. De életünk végéig sem mondhatjuk ki, hogy egy döntés maradéktalanul vezérel bennünket, mert lehet, hogy vétettünk ellene. Én nem vétettem, eddig megkímélt az élet attól, hogy valakit megöljek. Volt is egy esszékötetem, aminek az volt a címe, hogy *Ölni vagy nem ölni?* Ezt mintegy parafrázisként írtam egy Camus-kötet mellé, mert Camus a *Sziszüphosz mítosza* c. esszékötetében azt a nézetet vallotta, hogy az egyetlen komoly filozófiai kérdés az öngyilkosság kérdése. Én úgy gondoltam, hogy az ölés kérdése. Akkoriban állandóan napirenden volt az ideológiai-lag, nemzetileg helyes ölés vagy az igazságos háború témája a forradalom és a nemzetközi munkásosztály szempontjából.

Válaszolva az eredeti kérdésre: ilyen irodalom nem is lesz. Lesznek olyan regények, amelyekben egy szál, egy kaland, egy történet, egy személy kapcsolatban áll '56-tal. A forradalmat ki-ki kisajátította magának. Amíg a különböző szenvedélyes vélemények sokasága élt, addig az írók egy külön véleményt képviseltek, amit ők maguk megéltek.

– *Te is egy külön véleményt képviseltél mindvégig, többek között abban, hogy nem mentél el. Azután újra elmehettél volna, sőt küldtek is, mégis maradtál. Ez azt jelenti, hogy az írónak a helye ott van, ahol a nyelve van?*

– Nem merek általánosságban beszélni, de magamra vonatkoztatva mindenképpen igen. De például Romániának három nagy íróját ismeri el a világ, akik mindannyian emigránsok voltak, Ionescot, Mircea Eliadet, és Ciorant.

– *De ők átették a nyelvcserén...*

– Persze, egy román ezt megteheti, mert a közös latin nyelvelemek megkönnyítik ezt számára. De a szerb, a lengyel, az orosz írók közül is sokan kivándoroltak a '70-es, '80-as években. Nekem viszont szükségem van arra, hogy a nyelvet úgy használjam, hogy senki ne kérdezze meg, hova való vagyok. Ha más nyelveken kezdek beszélni, rögtön tudják, hogy nem oda való vagyok...

– *Beszéljünk az Elutazás és hazatérés és a Fenn a hegyen napfogyatkozás című önéletrajzi regényedről. Hogyan fér össze az önéletrajz, ami az*

egyik műfaj, és a regény, ami egy fikciós műfaj? Singet a Szeretlem és száműzetés című önéletrajzi regényében azt írja, hogy az ö letrajza lényegében „kitaláció igaz háttérrel”...

– Az enyém nem az. Én mindenféle önéletrajzi elemekkel felerősített regényfikciót írtam. De egyre jobban szerettem volna kísérletezni azzal, hogy pontosan úgy beszéljem el, ahogyan emlékszem rá. Ez egy memotechnikai kísérlet. Azonkívül arra is rájöttem, hogy az idő múlik, én pedig öregszem. A történetek pedig a fejemben különböző elemekből állnak össze történetekké a szó regényes vagy epikai értelmében. Olyan részletek, amelyeket korábban nem tartottam érdemesnek vagy érdekesnek, megemlítendőnek, azok szép lassan előtérbe kerülnek, és szinte meglepetés éri az embert, hogy milyen érdekes: mindez megtörtént vele. Vagy találkozunk egy emberrel, akit ismertünk, s egyszer csak összeáll az a pálya, ami a fejünkben él róla, kiváltképpen akkor, ha már meghalt, mert tulajdonképpen minden halottunk mesealak.

– A második kötet 216. oldalán azt mondod, hogy „az emlékek kegyetlen fénye”. Mi ez a kegyetlen fény, ami beragyogja az emlékeket?

– Az ő igazságuknak a kegyetlensége. Az emlékezés korszerű formái mind valamilyen önigazolást, magunknak való hízelt tartalmazznak. Valamilyen korsémákhoz való alkalmazkodást, amelyek elvárják, hogy így és így lássuk a történéseket. A kor erkölcsi-politikai normái szerint van helyes és helytelen emlékezés. Megtapasztaltuk többször is, hogy hogyan válnak helyes emlékezések helytelenekké és fordítva. Ilyenkor az emberben megerősödik a kíváncsiság, a vágy, hogy kiderítse, hogyan is volt ez tulajdonképpen?, mi is volt ez?, mi nem igaz abból, ami mondatik?, mi az, amit én tudok erről a dologról?, mit láttam?... és a történés, hogyha olyan közel jön, mint jött itt-ott hozzám, akkor az szemléletesen megjelenik. Gondoljunk csak arra, hogy mindenki, aki megélt egy háborút, képeket látott benne, s ezek a képek így vagy úgy határhelyzetek voltak. Az emberi lét szélső állapotai. Csak jobban oda kell figyelni a „belső mozira”— mindenkinek ajánlom, szórakozásképpen...

– Az önéletrajzi regény két kötete közötti különbség az, hogy az elsőben nagyon szigorúan követed az időt, a másodikban pedig már jóval nagyobb a váltások...

– Az első egy évről szól, a másodikban hatvan évet ugrom át. A második könyv 1999-ben végződik.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

(Lejegyezte Máriás Endre)

LÁNCZ IRÉN

A SZÁNDÉK ÉS A SZÁNDÉKTULAJDONÍTÁS A NYELVI KOMMUNIKÁCIÓBAN

Móttó: „Nem sikerült meggyőzőnöm, uram?
Kár. Pedig higgye el, igazam van.”
(Gion Nándor: Fodó tanár úr.
= Az angyali vigasztalás. 5. o.)

A *szándék* fogalma szoros kapcsolatban van a megnyilatkozások megértésével, értelmezésével. A megértés kulcsa lehet az, hogy feltételezzük, a beszélőnek vannak gondolatai és szándékai. A megértés lényege a *szociális modellek* szerint a beszédpartner közlési szándékainak rekonstrukciója. A mondatok kimondásával a beszélő valamit el akar érni, a hallgatónak pedig fel kell ismernie ezt a szándékát. A szándéknak és a szándéktulajdonításnak ezért van nagy szerepe a nyelvi kommunikációban.

A szándék kérdése felmerül minden olyan elméletben, amely a megnyilatkozások értelmezésének mikéntjét, azaz a verbális kommunikáció megértési folyamatait kutatja. John Austin beszédaktus-elméletében is szó van a szándékról, de nem hangsúlyozottan, viszont az ezt továbbépítő John Searle elméletében, Paul Grice inferenciaelméletében, továbbá Dan Sperber és Deirdre Wilson relevanciaelméletében, valamint Wolfgang Dressler és Robert de Beaugrande szövegelméletében kitüntetett helye lesz. P. F. Strawson Austin és Grice gondolataihoz hozzászólva, azokat bírálva és kiegészítve foglalkozik a szándék kérdéseivel.

Austin az illokúciós aktus meghatározásakor vezeti be a szándék és vele szoros kapcsolatban levő konvenció fogalmát. A két fogalom úgy kapcsolódik egymáshoz, hogy a mondatokat konvencionális eszközöknek tekintjük, amelyek segítségével szándékokat fejezünk ki. Austin a negyedik előadásában említi először a szándékot, azzal a megjegyzéssel, hogy az érzések, gondolatok, szándékok kifejezéseket nem a laza szóhasználattal szembeállított technikai értelemben használja. (Arról viszont nem ír, hogy milyen ér-

telemben használja.) Ugyanebben az előadásában példákat sorol fel az elvárt szándékok hiányára: pl. „»Ígérem!« – ha olyankor mondom, amikor nincs szándékomban elvégezni azt, amit ígérek.”¹, azután azzal foglalkozik, hogy a szándékok sem mentesek a sajátos, rájuk jellemző kellemetlenségektől, ugyanis nem lehet mindig pontosan megítélni egy helyzeten belül, hogy várható-e még valamilyen cselekvés. „Számos lehetőség kínálkozik annak kiderítésében is, hogy milyen szándék megléte szükséges egy *sortedő következő* akció elvégzéséhez, s milyené az *adott* akció befejezéséhez.”² A szándék sokszor egyszerűen kifejezhető, ehhez konvencionális eszközök állnak a beszélő rendelkezésére (pl. ilyen a *fogok* szó is).

Austin megkülönbözteti azokat az eseteket, ahol szükségesek bizonyos szándékok, azoktól a sajátos esetektől, ahol rá kell térni a következő lépések végrehajtására is.

A performatív megnyilatkozások sikertelenek is lehetnek, a beszédaktus ilyenkor pusztán szándékolt lesz. A továbbiakban is a performatívumokkal kapcsolatban említi Austin a szándékot: ha a beszélő kimond egy performatív mondatot (pl.: Elnézést kérek!), akkor egyebek mellett „igaz, és nem hamis, hogy eltökélt szándékomban áll a továbbiakban még tenni valamit.”³

A szándékkal kapcsolatban van a *hatás*. Az illokúciós aktusnak akkor lesz, sikeres, „ha ki tud váltani bizonyos hatásokat”.⁴ Ez azonban nem jelenti azt, hogy az illokúciós aktust Austin egyenértékűnek tekinti bizonyos hatások elérésével. Viszont vannak olyan helyzetek, amelyekben „az illokúciós aktusok összekapcsolódnak bizonyos hatásokkal” (de eltérnek azoktól a hatásoktól, melyeket a perlokúciós aktusok idéznek elő; azaz megkülönböztethetők a perlokúciós célú aktusok, mint amilyen a meggyőzés rávevése, valamint „a pusztán perlokúciós következményhez vezető” aktusok).

Tizenkettedik előadásában Austin kísérletet tett a megnyilatkozások osztályozására. Az alapot az illokúciós erő adja, s megkülönbözteti többek között elkötelezőket (commissives), s ide tartozónak veszi a szándékbejelentéseket is, „amelyek nem ígéretetek”. Tehát a szándékolást megkülönbözteti az ígérettől.⁵ Ha valaki bejelenti szándékát, azzal, hogy pl. azt mondja, „szándékozom”, „ez rendszerint annyit tesz, mint deklarálni vagy bejelenteni valamit”.⁶

A szándék kérdését John Searle fejlesztette tovább. Ő az illokúcióval foglalkozott, a perlokúcióval nem, mert létezését kétségbe vonta. Különbséget tett a mondat két része között: az egyik része az illokúciós aktus (ez az illokúciós erőindikátor), a másik rész az aktus tartalmára vonatkozik (ez pedig a propozicionális tartalomindikátor). Searle is kifejti, hogy a mondat megalkotójának valamilyen szándéka van, és ezt a szándékot konvencionális nyelvi szabályok segítségével fejezi ki, de ennél tovább megy.

Az ígéret esetében 9 feltételt állapít meg. A hatodikban van szó a beszé-

lő szándékáról: „S-nek szándéka, hogy megteszi A-t.” Az őszinte ígéretkor a beszélőnek szándékában áll, hogy megteszi az ígért aktust. A 7. feltétel azt mondja ki, hogy a beszélőnek szándékában áll, hogy elkötelezettséget vállaljon, hogy végrehajtsa A-t. A 8. feltétel pedig azt foglalja össze, hogy a beszélőnek szándékában áll, hogy beszédpartnere tudomására hozza, hogy „a nyilatkozat megtétele egyenértékű azzal, hogy S A megtételére vonatkozó elkötelezettség hatálya alá kerül.” És S-nek (azaz a beszélőnek) szándékában áll az is, hogy a beszédpartner felismerje ezt a szándékát.⁷ „A beszélőnek az a szándéka, hogy egy kérdéses illokúciós hatást azáltal érjen el, hogy ezt a hatást valóban elérni szándékozik. Ugyanakkor az a szándéka is fennáll, hogy az előbbit annak árán ismertesse fel, hogy az általa kiejtett nyelvi elem jelentése megegyezés szerint a kérdéses hatás kiváltásával társul.”⁸ A közvetett beszédaktusokról írva is elismétli, hogy a szó szerinti jelentésnél „a beszélőnek az a szándéka, hogy a hallgatóból bizonyos illokúciós hatást váltson ki, s ezt a hatást azáltal szándékozik kiváltani, hogy felismerteti a hallgatóval azt, hogy e hatás kiváltása volt a szándéka, s a hallgatóval arra építve szándékozik felismertetni ezt a szándékát, hogy a hallgató ismeri azokat a szabályokat, amelyek a mondat kimondását irányítják.”⁹ A mondat kimondásával a beszélőnek az is a szándéka, hogy beszédpartnere ezt a szándékot felismerje. Ezzel Searle kétlépcsős szándékot feltételez.

Értelmezése szerinte a közvetett beszédaktusok következtetések sora, s ennek 10 lépését határozza meg. A lépések sorában a háttérinformációnak van nagy szerepe, s csak egy lépésnél feltételezi az együttműködés elvének jelenlétét. A szándékokról ezúttal nem ejt szót.

Searle azzal is foglalkozott, hogy milyen feltételektől függ az illokúciós aktus sikere, és szabályokat állapít meg. Többek között a szándék- és konvenciószabályt, mely a beszélő szándékát írja le, azt, hogy a beszélő milyen módon fejezi ki ezt a szándékot a nyelvi konvenciók segítségével. A megállapított szabályok segítségével osztályozza a beszédaktusokat. A szándék szolgált alapot ahhoz, hogy elméletében különbséget tegyen a fikció és a hazugság között. Szerinte a fikció esetében a beszélőnek nem áll szándékában megtéveszteni a partnerét, a hazugság esetében viszont az a szándéka, hogy becsapja, és elhitheti vele, hogy ő is hisz az állítás igazságában.

A beszédaktus-elmélet elismeri a mentális állapotok létezését. Az elmélet szerint a beszédaktusokkal kifejezett szándékok mentális állapotok. Searle szoros kapcsolatot feltételez a mentális állapotok (a szándékok) és az őket konvencionálisan megjelenítő mondatok (a beszédaktusok) között.¹⁰ A mentális állapot (az ezzel való rendelkezés képessége, és egy másik képesség, hogy mentális állapotot tulajdonítunk másoknak) Paul Grice felfogásában is megjelenik, és a beszélő szándékának is nagy szerepe van elméletében. A megnyilatkozásnak akkor van kommunikációs jelentése, akkor

értett meg belőle valamit a hallgató, ha a beszélő rendelkezett a következő szándékokkal:

„/i/ A beszélőnek megnyilatkozásával szándékában állt valamilyen hatást kiváltani a hallgatóságban;

/ii/ A beszélőnek szándékában állt, hogy a hallgatóság az /i/ szándékot felismerje;

/iii/ A beszélőnek szándékában állt, hogy /ii/ szándékának megvalósulása az indíték játssza a hallgatóság számára /i/ szándékának /esetleges/ megvalósulásához.”¹¹ Tehát Grice is – akárcsak Searle – hangsúlyozza, hogy a beszédpartnernek fel kell ismernie a beszélő szándékát.

Grice a szándék (és a felismerés) szót szabadon használja a jelentéssel kapcsolatban. Megkülönbözteti a természetes és a nem természetes jelentést. A nem természetes jelentés esetében kapcsolat létesül a közölni kívánt és a közölt tartalom között. A beszélő ugyanis sokszor mást akar mondani a mondattal, mint amit a mondat jelent. A beszélő azáltal akar hatást gyakorolni partnerére, hogy az felismeri ezt a szándékot. Grice Searle-vel ellentétben ezt a felismerést nem kizárólag a mondatot alkotó szavak konvencionális jelentésére építi.

Grice később továbbfejlesztette a nem természetes jelentés fogalmát, és kidolgozta a mondatok értelmezésének megközelítését. Ehhez két fogalmat vezetett be: az együttműködési alapelv és az implikátúra fogalmát.

Az együttműködési alapelv lényege, hogy a társalgásban a résztvevők racionálisan és együttműködve járulnak hozzá a társalgáshoz: „legyen adalékod a társalgáshoz olyan, amelyet azon helyen, ahol megjelenik, annak a beszélgetésnek elfogadott célja vagy iránya elvár, melyben éppen résztveszel.”¹² (Más fordításban is ismert az elv.) Ezt az alapelvet négy maxima fejt ki. (Ezek számát később egyrészt bővítették, másrészt redukálták. Erről majd a továbbiakban lesz szó.)

Az implikátúra fogalma arra épül, hogy el lehet különíteni azt, amit mondunk attól, amit közlünk. Az egyik implikátúra Grice elméletében a társalgási implikátúra.

Searle és Grice felfogása különbözik a közvetett beszédaktusokkal kapcsolatban is.

Searle szerint a közvetett beszédaktus kimondásakor két beszédaktust hajtunk végre, egy elsődlegeset és egy másodlagosat. Az illokúciós szándék az elsődlegest érinti, és ezt kell a hallgatónak felismernie. Ez nem történhet meg a mondat konvencionális jelentésének a figyelembevételével. Searle a jelentést konvencionális szemszögből vizsgálja. Feltételezése szerint „a kérdéses szándék felismerése egyszerre történik a beszédaktusban működő szemantikai szabályokon keresztül és a beszélgetőpartnerek közös tudásához tartozó háttérinformációk segítségével”.¹³ A kérdés formájában megfogalmazott ké-

rés elhangzásakor a partner túlzépesős eljárás segítségével ismeri fel a szándékot. Searle-nél az együttléti működési alapelvnek nincs nagy szerepe.

Amit Searle megközelítése nem old meg, a grice-i megközelítés meg tudja oldani, mert kezelni tudja az implikaturákat. Grice azonban nem ad választ arra, hogy a beszélő miért nem explicit eszközökhöz folyamodik. Sperber és Wilson relevancia-pragmatikája viszont lehetőséget nyújt ennek magyarázatára.

Grice kommunikációs modellje a beszélő szándékának kikövetkeztetésén alapul. A hallgató e szerint a modell szerint az interakciós elvek alapján következtet a beszélő szándékaira. Grice a kommunikációs jelentésre helyezi a hangsúlyt, s ez továbblépést jelent a kódmodelltől, mely a megértést a dekódolással hozza összefüggésbe. Csak hogy a dekódolással a mondat jelentését fejtheti meg a hallgató, és nem a megnyilatkozásét. Grice modellje lehetőséget nyújt a megnyilatkozás megértésére, viszont nem alkalmas arra, hogy megmagyarázzuk, hogyan kapcsolódik a kommunikációs jelentés a nyelvi (konvencionális) jelentéshez.

A megnyilatkozások interpretációjának mikéntjét a relevancia-pragmatika kidolgozói továbbgondolták, és újabb megjegyzéseket fűztek az illokúciós aktusokhoz, és Grice-t követve a következtetési folyamatokra helyezik a hangsúlyt, mert ez áll az értelmezés háttérében. A pragmatikai interpretációk szerintük általánosak és univerzálisak.

A relevancia-elmélet többféle szándékot feltételez: az informatív és kommunikációs szándékot, valamint az osztenzív–következtetési kommunikáció szándékát. Ez utóbbi azt jelenti, hogy „egy személy valamely aktus segítségével egy másik személy tudtára adja azt a szándékát, hogy közölgjön vele valamilyen információt”.¹⁴ Az osztenzió olyan viselkedést jelent, amely ráirányítja a hallgató figyelmét a beszélő szándékaira: az informatív és a kommunikációs szándékra. A beszélő oly módon hoz létre megnyilatkozást, hogy a hallgató észrevegye szándékait, a hallgató pedig következtet a beszélő szándékaira. A kommunikáció akkor lesz sikeres, ha a hallgató számára világossá válik, mi volt a beszélő szándéka. A beszélő a hallgatónak információt akar átadni, s ez a szándéka az informatív szándék. Az információ pedig akkor jut el a hallgatóhoz, ha felismeri a beszélő szándékát és dekódolja a hallottakat.

E szerint az elmélet szerint a grice-i 4 maxima felváltható a relevancia maximájával, azzal, hogy legyünk relevánsak. „Elgondolásuk szerint ugyanis a relevancia *erőfeszítést* (egész pontosan a kontextus felépítéséhez szükséges erőfeszítéseket) és a *hatásokat* feltételez (ez utóbbiak nem mások, mint a következtetési folyamat végén levont konklúziók).”¹⁵ A megnyilatkozás interpretálása két szakaszban megy végbe, egy kódszerű és egy következtetési szakaszban. A relevancia-elméletben is fontos, hogy másoknak is tudunk mentális állapotokat tulajdonítani.

A szándékról P. F. Strawsonnak is vannak megjegyzései. Az *Intenció és konvenció a beszédaktusokban* c. tanulmányában Austin és Grice felfogásával kapcsolatban tett megjegyzéseket, s elmondja elképzeléseit a szándékkal kapcsolatban is. Grice feltételeihez véleménye szerint hozzá kell adni „azt a további feltételt, hogy B-nek azt is szándékolnia kell (sz⁴), hogy H felismerje az (sz²) szándékát”.¹⁶ Úgy gondolja azonban, hogy kiderülhet, még a kiegészítő feltétel sem elégséges, mégis megelégszik a minimális feltételekkel. De a következőket javasolja: hogy a hallgató megértsen valamit az elhangzott megnyilatkozásból, kell lennie egy komplex szándéknak, amelyet a hallgató feltételez a beszélővel kapcsolatban. „Más szavakkal, H úgy értheti meg helyesen a megnyilatkozást, ha megvalósul B (sz⁴) és így (sz²) szándéka.”¹⁷ Így még egy lépcsővel bővül a szándékosság, ezúttal a hallgató részéről is jelen kell lennie.

A szándék, s ezt is Strawson hangsúlyozza, az illokúciós aktus végrehajtásának alapvető eleme. Csakhogy – és ezt ő is látja –, ezzel szemben is lehet ellenvetés, s ezért így módosít: „a felfogás biztosításának szándéka (vagy esetleg elérése) az illokúciós aktus végrehajtásának *standard, ha éppen nem invariabilis* eleme. Így a felfogás biztosítása szándékának analízise az illokúciós aktus fogalma analízisének alapvető eleme marad.”¹⁸

A beszélő a szándékát bizonyos esetekben explicitté teszi, vagyis szándékát világossá tesz azzal, hogy valamilyen konvencionális eszközzel él (pl. Ez figyelmeztetés volt!). Vagyis a beszélőnek lehet olyan indítéka, hogy kommentálja saját megnyilatkozását. Az ilyen „megjegyzést”, amely a hallgató felé irányuló szándék kifejezése, Strawson kvazi-kommentárnak nevezi, és véleménye szerint ez közel áll az explicit (Austin által definiált) performatív formulához. A kérdés az, hogy ilyen esetekben egy vagy két megnyilatkozásról van-e szó. Strawson úgy gondolja, hogy egy egységes beszédaktussal kell ilyenkor is számolnunk.

A szándék, a hatás, hatáskeltés fogalmának segítségével magyarázza meg a felvágás és rágalmazás eseteit.

R. de Beaugrande és W. Dressler szövegnyelvészetében a szándékosság és elfogadhatóság mint a szövegszerűség két ismérve külön fejezetet kapott. A szándékosság a szövegalkotók szándékaival kapcsolatos ismérv. A szövegalkotójának „arra az igyekezetére vonatkozik, hogy a létrehozott közlés közhízzal rendelkező és koherens szöveget alkosson, amely teljesíteni képes a létrehozójának a szándékait, hogy például ismereteket tudjon közvetíteni, vagy pedig egy TERVben meghatározott célt tudjon elérni”. Tágabb értelemben viszont „a szándékosság mindazokat a módokat jelenti, amelyekben a szövegalkotók szándékaik teljesülése érdekében szövegeket használnak.”¹⁹ A szándékosságot a két szerző véleménye szerint eddig nem tárgyalták kielégítő eredménnyel, bár többen foglalkoztak vele különböző keretek között.

Az elfogadhatóság azt jelenti, hogy a szöveg befogadjának a szöveget kohézióval rendelkezőnek és koherensnek kell elfogadnia, tágabb értelemben viszont az elfogadhatóságba beletartozik az *elfogadás*, amely a szerzők értelmezése szerint magában foglalja a diskurzusbeli együttműködés vállalását, ennek minden következményével együtt.

A szerzőpáros többek között Grice elméletére hivatkozik, amikor a dialógusokat elemzik.

A dialógusokban résztvevőknek szándékukban áll az is, hogy bizonyos képet alakítsanak ki magukról, hogy jó színben mutassák magukat. Erwing Goffman ezt a homlokzat kifejezéssel hozza összefüggésbe. A homlokzat a szerző értelmezésében olyan én-kép, melyet mások is oszthatnak. Az ember igyekszik megóvni homlokzatát, igyekszik fenntartani másokban a róla alkotott jó benyomást. Ennek érdekében elkerülő eljáráshoz folyamodik, s például óvintézkedésként témát vált, vagy kerül bizonyos témákat, ha úgy látja, hogy ez ütközne az általa vitt vonallal. A kiigazító eljárás egy másik módja a homlokzatóvásnak. Aki megsérti partnerét, bocsánatot kérhet, a sértett fél elfogadhatja a kiigazító felajánlást. A homlokzatóvásban is szükség van együttműködésre, mindkét félnek erőfeszítést kell tennie az incidensek kiküszöbölése céljából. Ehhez pedig tapintat szükségeltetik, ami gyakran alapul azon a hallgatólagos megegyezésen, „hogy az utalások nyelvén üzzük dolgainkat – a célzások, kétértelműségek, jól elhelyezett szünetet, gondosan megfogalmazott viccek és így tovább nyelvén”²⁰

A homlokzat megóvását segíti az is, hogy a társalgás meghatározott módon, konvencionálisan szerveződik. A lényeg az, hogy a beszélgetések során az ember úgy határozza meg, miként kell viselkednie, hogy „összeméri a tetteinek potenciálisan szimbolikus jelentését a bemutatott én-képpel”.²¹

A társalgás menetét tehát meghatározza a benyomáskeltés (mint szándék) jelenléte. A benyomáskeltés stratégiáit a szociálpszichológia is kutatja. „A hatékony, zavarmentes együttműködés megkívánja, hogy az interakcióba lépő felek rendelkezzenek bizonyos információkkal egymás szociális státusáról, világnézetéről, érdeklődéséről, szakértelméről, szavahihetőségéről és még számtalan egyéb tulajdonságáról.”²² A benyomáskeltésnek nyelvi eszközei is vannak. A nyelvi benyomáskeltésnek nagy jelentősége van a társalgásban, mert hatással van a hallgató nyelvi értékítéletére. A nyelvi értékítélet azt jelenti, hogy valamely nyelvi forma vagy formák használata alapján magáról a nyelvet használó egyénről – személyiségéről, státusáról, műveltségéről, származásáról stb. – gondolunk, feltételezünk bizonyos dolgokat. A nyelvi benyomáskeltés eszközei között említhetjük az expresszív nyelvi elemeket, az alkalmi jelentések használatát, az eufemizmust, a társalgási implikaturákat, a nyelvi megformálás módját, a túlzást, továbbá a nyelvjárási elemek kerülését (vagy szándékos használatukat). Nemes a

következő benyomáskeltési stratégiákat említi meg: mások érdeklődésének, kíváncsiságának fölkeltsége, fenntartása és fokozása nyelvi eszközökkel. A játékoságnak, könnyedségnek, szellemességnek is szerepe van a benyomáskeltésben.

A nyelvi közlemény jelentésének tartományában különbséget kell tenni tény- vagy tárgyi tartalom és szubjektív vagy éntartalom között.²³ Ugyanis az ember nemcsak a társalgás tárgyáról, hanem önmagáról is közöl üzenetet, és olyannak igyekszik mutatni magát, amilyennek szeretné, ha mások látják. Ez is a szándék kérdéséhez tartozik.

A benyomáskeltéssel szoros kapcsolatban van az udvariasság. Grice maximáit Leech az udvariassági maximákkal egészítette ki.

Leech annyit mond az udvariassággal kapcsolatban, hogy bizonyos beszéd-tettek inherensen udvariasak, mások inherensen udvariatlanok, illetve, hogy az udvariassági alapelv arra vonatkozik, hogy növeljük minél nagyobbra az előzékeny aktusok udvariasságát („pozitív udvariasság”), és csökkentjük a lehető legkisebbre az udvariatlan megnyilvánulások következményeit („negatív udvariasság”).²⁴ A pozitív és negatív udvariasság stratégiáit P. Brown és S. Levinson írták le *Univerzálisok a nyelvhasználatban: az udvariasság jelenségei* című tanulmányukban. A két fogalmat így határozzák meg: „A pozitív udvariasság a címzett homlokzatára irányuló orvoslás, arra az örök vágyára, hogy kívánságaira / vagy belőlük fakadó cselekedeteire / szerzeményeire / értékeire / kívánatosakként gondoljanak.” „A negatív udvariasság olyan orvosló akció, amely a címzett negatív homlokzatát veszi célba: azt az óhaját, hogy cselekvési szabadságában ne korlátozzák, és figyelmét ne terheljék.”²⁵

Amikor beszélgetünk valakivel, annak szándékrendszerét kíséreljük meg feltárni, de hogy pontosan mi a másik szándéka, azt nem mindig könnyű kikövetkeztetni.

M. Tomasello szerint az embert az teszi emberré, hogy elképzelései vannak arról, mik a másik szándékai. Nemrég megjelent könyvében azt fejti ki, hogy a gondolat- és szándéktulajdonítás teremti meg a nyelv és a kultúra lehetőségét, és nagy szerepe van a nyelv elsajátításában is. A kommunikációs szándékok megértésének hátterét pedig véleménye szerint a közös figyelemi jelenetek biztosítják.²⁶

Jegyzetek

¹ Austin, John: Tetten ért szavak, Akadémiai Kiadó, Bp. 1990. 59.

² I.m. 62.

³ I.m. 64.

⁴ I.m. 119.

⁵ Vö.: i.m. 146., 151.

⁶ I.m. 151–52.

⁷ Vö.: Searle, John: Az illokúciós aktusok szerkezete. = Pléh Csaba – Síklaki István – Te-

- restyáni Tamás (szerk.) *Nyelv, kommunikáció, cselekvés. I.* Tankönyvkiadó, Bp., 1988. 37–38.
- ⁸ Searle: *uo.*
- ⁹ *I.m.* 53.
- ¹⁰ Reboul, Anne – Moeschler, Jacques: *A társalgás cselei. Bevezetés a pragmatikába.* Osiris, Bp., 2000. 42.
- ¹¹ Terestyéni: *Konvencionális jelentés – kommunikációs jelentés.* = Radics Katalin és László János (szerk.): *Dialógus és interakció. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp., 1980. 172–73.*
- ¹² Grice, Paul: *A társalgás logikája.* = Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés. I.* Tankönyvkiadó, Bp., 1988. 237.
- ¹³ Reboul, Anne – Moeschler, Jacques: *i.m.* 66.
- ¹⁴ *I.m.* 88.
- ¹⁵ *I.m.* 95.
- ¹⁶ Strawson, P. F.: *Intenció és konvenció a beszédaktusokban.* = Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés. I.* Tankönyvkiadó, Bp., 1988. 222.
- ¹⁷ *I.m.* 223.
- ¹⁸ *Uo.*
- ¹⁹ R. de Beaugrande és W. Dressler: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe.* Corvina, Bp., 2000. 29. és 156.
- ²⁰ Erwing Goffman: *A homlokzatról.* = Síklaki István (szerk.): *A szóbeli befolyásolás alapjai. II.* Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 17.
- ²¹ *I.m.* 23.
- ²² Nemes Attila László: *Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban.* 1995. MNy. 418–436.
- ²³ Vö. László J., *A személyre utaló kontextuális információ.* = Radics Katalin, László János (szerk.): *Dialógus és interakció. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp., 1980. 200–19; Szende Tamás: Megérthetjük-e egymást? Gondolat, Bp., 1987. 86–7.*
- ²⁴ Vö. Nemes: *I. m.* 423.
- ²⁵ Penelope Brown és Stephen Levinson: *Univerzálisak a nyelvhasználatban: az udvariasság jelenségei.* = Síklaki István (szerk.): *A szóbeli befolyásolás alapjai. II.* Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 76. és 86.
- ²⁶ „A közös figyelmi jelentek olyan társas interakciók, amelyekben a gyerek és a felnőtt viszonylag hosszú ideig viszonylag hosszú ideig közösen figyel egy harmadik dologra és egymásnak e dologra irányuló figyelmére.” = Michael Tomasello: *Gondolkodás és kultúra.* Bp. Osiris Kiadó, 2002. 106.

PURPOSE AND PURPOSE ATTRIBUTION IN VERBAL COMMUNICATION

The notion of purpose is closely related to the understanding, the interpretation of an utterance. The key to our understanding might be that we suppose our interlocutor has thoughts and purposes. The interlocutor wants to achieve something by his/her utterances, and the listener has to recognise his/her purpose. Therefore, both purpose and purpose attribution play an important role in verbal communication. According to the social

models, the essence of understanding is the reconstruction of the interlocutor's purpose.

The question of purpose presents itself in every theory which deals with the ways of utterance interpretation and the processes of understanding verbal communication. The author presents how the different theories interpret purpose.

RAJSLI ILONA

MILYEN SZÍNŰ AZ IRIGYSÉG?

Színnevek a régi magyar nyelv jelzős szerkezeteiben

I.

1. A színnevekről

Maga a *szín* szó konkrét→absztrakt jelentésfejlődési tendenciát mutat, hiszen a szó eredeti jelentése 'valaminek a felülete, felső rétege, külseje' volt, amiből igen korán kifejlődött egyrészt az 'alak, forma', másrészt az 'arc' jelentés. Pl.: „a királi palota falának *színén*” (BécsiK. 107.); vagy a jól ismert részlet a Halotti Beszéd szövegében: „És vimággyuk mend szentüküt, hogy legyenek neki segéd uromk *színe* eleütt”.

Ugyanakkor már a Huszita Biblia idejéből van adatunk a 'valaminek a legjava, a legkülönb rétege; szebbik oldala' jelentésmódosulásra is: „És ök hozának neki egy sült hal részet és *mézsínt*” (MünchK. 84va.).

A 'color; Farbe' jelentés a 16. század elejére alakul ki, s ezzel szinte párhuzamosan az átvitt értelmű 'látszat, ürügy' is. Így a *színes* melléknév a 16. századi írott nyelvben a 'festett, többszínű, ékes' jelentés mellett a 'hamis, színlelt, tettetett' átvitt értelemben is megjelenik. Példák mindkét jelentés-rétegre: „Színes *mentségek* nem lehet azoknak, kik az istent nem isméri” (Pázmány: Kal. 1.); Maga gondolt *színes beszédet* hoz ki (Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond: Nyelvtörténeti Szótár – a továbbiakban NySz.) „Színes, magoknak tetsző *hypocriták*” (NySz.) „Nem vagyunk phariseusok, hogy *színes igazságokkal* pipeskedgyünk” (NySz.).

1. 1. A magyar színnevek különböző módon alakultak ki. Az ismert etimológiájú, főnévből -s képzővel kialakult színnevekre általában a konkrét→absztrakt fejlődéstörténeti irány érvényes, és megállapítható ró-luk, hogy valamennyien konkrét dologról nyerték az elnevezésüket. Ide szám-os olyan színnév tartozik, mely régen jóval gyakoribb előfordulású; pl. *szederjes, deres, kendermagos, almás, vörös, vörhenyes* stb.

Mellettük számos színnevünket kész formában vettünk át más nyelvek-ből: a *kéket, sárgát* a törökből, a *barnát* a németből, a *zöldet* feltehetően az alán nyelvek valamelyikéből stb.

1. 2. A színnevek keletkezésének másik módja, a *szín* főnévvel, illetve a *színű* melléknévvel való összetétel rendkívül gyakori a régi magyar nyelvben, de kialakulása napjaink nyelvhasználatában is tart. Néhány példa a ritka, régies és a mai használatúakra: *királyszin* 'bíborvörös', *vérceszínű*, *testszin*; *barackszin*, *krémszínű*; *stb.*

2. A magyar nyelvhasználatban meghonosodott, állandósult szerkezetnek számít a *sárga irigység* jelzős szerkezet, illetve a *sárga, mint az irigység* frazéma. A Czuczor–Fogarasi szótár az első példák között sorolja fel azzal a magyarázattal, hogy „Némi hasonlatnál fogva mondjuk olyasmiről, mi a test bőrét, különösen az arcot sárgára szokta tenni.”

Az az elképzelés is meglehetősen régi keletű a magyarság életében – akárcsak más népek köztudatában –, hogy egyes lelki jelenségeket, lelkiállapotokat, tulajdonságokat konkrét szervekhez kötnek. A lokalizáció tudatossága természetszerűen a műveltségi fokkal közvetlenül összefügg. Így a magyar nép esetében ez a lokalizációs folyamat már nyilvánvalóan nem tudatos, elhomályosult; ezzel szemben a nyelv ősi rétegei megőrizhetik, konzerválhatják a primitív, ősvallási vagy népi hitet, hiedelmet, mint amilyen például a szervlélek meglétének nyelvi bizonyítéka, a *jonh* szó. (Vö. „Én *junhumnak* belső bújja” – Ómagyar Mária-siralom)

Egy-egy nyelvi kifejezés pedig már a népi orvoslás ősi nyomait, módjait őrizte meg (pl. a *hagymáz*, az *Urvos* és a *Táltos* személynevek az ómagyar kori lajstromokon, a *néző*, a *kenő* mint foglalkozásnevek; *stb.*)

A *sárga irigység* szerkezet előfordulását, használati körét vizsgálva azt látjuk, hogy a népi tapasztalat több jelenséget is a *sárga* jelzővel ír körül; pl.: *sárga betegség*, *sárga kór*, *sárga halál*, *sárgaláz*; továbbképzett formában: *megsárgító halál*, *sárgaság*; szólásban: *sárga, mint a halál* (vö. BÁ-LINT Sándor: Szegedi Szótár).

3. 1. A régi magyar nyelvben gyakran fordulnak elő színnevek a különféle testi és lelki jelenségek okozta változások leírására, közöttük számos kifejezés a pszichikumban zajló, belső történésekre utal. Mikes Kelemen leveleiben olvasható: „a beteg hol hidegben, hol forróságban kezdett lenni, hol *elsárgódott*, hol *elfejéredett* (170.).

A *sárgaság* a legkorábbi kódexszövegektől kezdve betegséget jelölt [ictericus; gelbsucht NySz.]. Pl. „Az arany szömön való *sárgaságot* meg vigaszt” (ÉrdyK. 465b.); „A *sárgaság* és reszketegesség veszességet, rosszul lételet jelent” (Com: Jan. 55.); „Borban, mézben ha iszod, *sárgaságot* gyógyit” (Mel: Herb. 86.).

Úgyszintén a korai magyar nyelvben jelentkezik a szó átvitt értelmű használata: „A kinek szívét elfogta a *sárgaság*, mindent *sárgának* itil” (Páz-

mány: Préd. 641.); valamint az irigységgel és más lelki állapottal való összekapcsolás; pl.: „Irigy, komor, fősvény, van benne kívánság, esalárd, félénk, fogta színek-el [!] *sárgaság*” (NySz.).

A színnév és a lelki tulajdonság képzetének összekapcsolódásakor kereshetünk kell az asszociáció ősi mozzatát, a néphitnek a szervekhez, testfunkciókhoz kötött hagyományait.

A magyar nyelvben az *epe*, *epeség* szavaknak már igen korai előfordulásában, az 1500-as évek elejétől fellelhető az átvitt értelmű használat: 'harag', 'bosszúság'. A kódexirodalomban gyakran előfordul a *Mária epesége* szerkezet. A Czech Kódexben: „Kérlek téged az *epeségödért*, kit vállal avagy szenvedél” (5). A szerkezet állandósult voltát jelzi az, hogy már magában a kódexben, de később a reformáció korában is imádságcímben megtaláljuk; pl.: *Boldog asszonynak hét örömeinek és hét epeségének emlékezete* (Pázmány: Imádságoskönyv 207.).

Az átvitt értelművé válás magyarázatát *A magyar nyelv történeti – etimológiai szótárában* (a továbbiakban TESz.) így találjuk: „Átvitt értelmű 2. és 3. jelentése ('harag' ; 'keserűség') annak az általános hiedelemnek az alapján alakulhatott ki, hogy az ember haragját, komorságát az epének a szervezetben való túlságos felszaporodása okozza.” (I. 773.)

A finnugor nyelvcsalád egyes nyelveiben az eredetileg *epe* [Galle] jelentésű szavak három irányú jelentésfejlődése található: 1. szín szerint a *sárga* vagy a *zöld* szín; 2. az íz alapján a 'keserű', majd ennek átvitt értelme, a 'lelki keserűség'; a 3. a hatása alapján a hiedelem a 'harag, gyűlölködés, irigység' jelentést ruházta rá. (vö. LOVAS 1930; 362).

3. 2. Az indoeurópai nyelvekben is gyakori 'epés→haragos' jelentésváltozást az antik filozófia és orvostudomány az emberi temperamentumnak és az életnedveknek az összefüggésével magyarázza. A sárga és a fekete epe megkülönböztetése itt különösen fontos, nemcsak a *kolerikus* és *melankolikus* szavak etimológiája miatt, hanem az utóbbi esetében a fekete szín dominanciája alapjául szolgálhatott a régi magyar nyelvben sporadikusan előforduló jelzős szerkezetek, kifejezések létrejöttének; pl.: „Az irégy másnak szépségéből *megfeketedik*”(GuaryK. 4.); „Az ő orcája *meg feketüle* halálnak keserűsége miá [miatt]” (ÉrsK. 363.); „Az gyermek megkezde *sárgulni* és az ő orcája *megfeketüle*” (PéldK. 44.). Az idézett adatok igen koraiak, a Guary-kódex adata az irigység képzetéhez fekete színt társít, ami eltér a néphit által kialakított hagyománytól. Mikes Kelemen leveleinek egyetlen szöveghelyén fordul elő a *fekete irigység* szerkezet: „Azt írod néném, hogy (...) a *fekete irigység* csak velünk hújdosik” (Lev. 224.). Ez az asszociáció nem vált általánossá a köznyelvben, noha szemléleti alapja nyilvánvalóan a fekete szín 'komor', 'baljóslatú' jelentése lehetett, ahogyan azt a *fekete ördög*, a *feketén látja a világot* szerkezetek is jelzik. Mikesnél megjelenik a *fekete angyal* szerkezet is: „De ha igen vétkes találna lenni, két olyan *feke-*

te angyalok mennek hozzája, mint a holló, akik kimozm fogják” (Lev. 351). Számos korai adatot idézhetünk a fekete szín negatív jelentésére. Pl. a szenny, szennyeződés kifejezésére: „Fazekaknak mosásával és sepréseknek porával sieti vala *megfeketíteni* [ruháját]” (MargL. 3.); „Orcájok *megfeketődik* az füsttől” (Károlyi: Biblia II. 108.); „Egy *köröm feketényi* méltósága sincsen” (NySz.); „Ti jó híretek nevetek vala minémő dohossággal *meg ne feketülhessen*” (ÉrsK. 222.) – itt a színnév már átvitt értelmet kapott, akárcsak a következő adatban: „Ha kediglen [pedig] ötet bal kézre ítélendi az ő érdemének *feketesége*” (BodK. 23.). Baljós eseményt jelez a színnév az Érsekújvári Kódexben: „a nap *feketéllik*” (303.); ’penész’ jelentésű a Domonkos-kódex egy sorában: „Az *feketeséges* és bides kenyér” (308.).

A közhit, a hiedelem az irigységgel, a haraggal a sárga színt hozta kapcsolatba, feltehetően az epe sárgás színéről. Pl. Mikesnél: „kivált egy darab időtől fogvást igen *sárgódik*. A harag pedig igen árt az egészséginek.” (290.) Margalits szólásgyűjteménye is ezt az asszociációt említi: *Sárga, mint az irigység. Sárga, mint a halál.* (360.) Ez utóbbi adatot a Winkler-kódex (1506) egy szöveghelye is alátámasztja: „Mast kedég laton [!] te szent orcádat ki vala szép piros színnel meg ékesülvén, halálos *sárgával* me [!] hervadotnak lennie” (43v.).

De találunk olyan régi nyelvi adatot is, amelyben a két szín komplementárisan szerepel: „Az gyermek megkezde *sárgulni* és az ő orcája *megfeketüle*” (PéldK. 44.). A fekete és a sárga szín itt egyaránt pejoratív értelemben és használati értékkel jelentkezik, néha kiegészítve más színekkel: „a beteg hol hidegben, hol forróságban kezdett lenni; hol *elsárgódott*, hol *elfejéredett*” (Mikes Lev. 170.).

A *fekete* mellett ugyancsak pejoratív jelentést vesz fel a *kék* színnév továbbképzett igei formája: „Elérkezett szomorú készüllettel, a halál félelmétől *el kékülve*” (NySz.).

4. Meg kell említenünk egy másféle megközelítési kísérletet is, mégpedig JUHÁSZ Jenőnek az elképzelését, miszerint az *emészti a sárga irigység, majd megeszi a sárga irigység, elsárgul az irigységtől* szólásokban nem az epe képzete játszik szerepet, hanem a megoldást az *irigy* szó alapszava adja meg: mégpedig a benne levő *érik* ige (JUHÁSZ 1956; 214). JUHÁSZ idéz egy bibliai szöveghelyet: „*az irigység pedig a csontoknak rothadása*” (ez Károlyi Gáspár fordítása – Példabeszédek 14/30, – a katolikus bibliafordításban nem fordul elő az *irigység* szó), valamint a *rothad az irigységtől*, és a *dühtől sárgára érett arc* szerkezeteket említi. A TESz. is elfogadja ezeknek a feltevéseknek a lehetőségét, főként az emberhez átvitt értelemben kapcsolódó igen régi *irigy, mint a mirigy* = ’*nagyon irigy*’ jelentésű szólás nyomán (vö. O. NAGY Gábor, MARGALITS Ede gyűjteménye).

A *mirigy* szó kapcsán egy kis kitérőt kell tennünk, annál is inkább, mert a TESz. első adata (1513-ból) máris kapcsolatba hozza az *irigységgel*: „csak te kegyőtlen *irigység* vagy az ki mindenkoron ként [kínt] szenvedsz hiedem nékil [enyhülés nélkül] *Merigyöt* urvosság nékil” (NagyszK. 299.). Ebben az adatban a Nagyszombati Kódex írója a jellembeli tulajdonságot kiegyenlíti az akkortájt ’döghalál’ jelentésű szóval.

5. A sötét színek később is negatív jelenségeket asszociáltak; így például Vörösmartynál a *barna gondok*, *barna setétség*, *hig barna ködök* jelzős szerkezeteket találjuk. A *barna* szó etimológiája alátámasztja a fenti jelzők ilyen hangulatú előfordulását. „A szó a régiségben és részben mai nyelvjárásainkban is a mai köznyelvi ’barna’ jelentésénél sokkal tágabb értelmű: voltaképpen a *sötétnek* a szinonimája.” (TESz. I.)

A legkorábbi előfordulásokban e jelentések nem választhatók el egymástól egyértelműen. A későbbiek során bizonyos jelentésmegosztás történt: a *sötét* szót főleg természeti tárgyak és építmények (patak, völgy, hegy, felhő; kút, tömlőc, helység stb.) jelzőjeként alkalmazták, a *barna* általában az élőlények, főként az állatok sötét szőrét, illetve testszínét jelölte.

Ritka és különös adatként találjuk Mikesnél a *fekete* jelzővel együtt a *barna* színt is, mégpedig egy merész asszociáció részeként: „Mert a görögöknek másféle színű az eszek – *nem mondhatni teljességgel hogy fekete, de igen barna*; mert mindenkor azon van, hogy csalhasson meg másokat”. (Lev. 299.) A sötét színek használata Mikesnél a bujdosás során tapasztalt negatív jellembeli tulajdonságok és temperamentum: a bizalmatlanság, a viszálykodás, a kevélység leírását, tehát az író pejoratív értékelését szolgálják.

6. Kora ómagyar kori adatok, főként az Oklevélszótár szövevényei őriztek meg egy úgyszintén sötét színárnyalat magyar megnevezését a *szög* szóban. Ez a szó ősi, ugorkori örökség volt nyelvünkben, függetlenül alakult ki az ’ék, cövek’ jelentésű *szeg* szótól, valamint a *szöglet* és *háromszög szög* alapszavától, legkésőbbi adatként a Czuczor–Fogarasi szótár még felveszi színnev jelentésben.

A szó töve azonos a *szőke* elavult *sző* alapszavával, jelentése eredetileg ’világosbarna, sárgás’ (a korai adatokban gyakran szerepel *szög sárga* szerkezetként), majd fokozatosan a ’barna’ jelentést veszi fel, amit Heltai Gáspár krónikájának egyik szöveghelye a mellérendelt másik színnévvel jól illusztrál: „Béla sánta és *fekete szeg* ember volt” (38b); ugyanez a leírás egy másik krónikában: „Vala pedig Béla király *fekete szeg színű*, kiről osztán a várost nevezték Szekszárdnak” (NySz.). A következő adat is a ’sötét szín’ jelentést támasztja alá: „Maga-is *szög legény*, lova-is *szerecsen*” (NySz.).

II.

1. Az eddig említett negatív jelentéstöbblettelükkel, pejoratív hangulatúakkal szemben a színnevek jelzős szerkezetei között az élénk színek (pl. a *piros, bíbor, rózsaszín(ü), veres~vörös* stb.) sokféle változatát megtaláljuk. A régi nyelvben a *piros* a vér jelzőjeként az *élet, az éltető erő*, majd a *lélek* jelölésére is alkalmas színként használatos. Pl. „Piroson szemérem Julia orcáján úgy áll, mint cseppent vér gyenge két ajakán” (RMKT 17. sz. 11: 567); „Én szeretöm *fejér, piros*, ezer közül választott” (DöbrK. 479.) „Ábrázatom teljes és *piros*, kerek, barna, szeg, szemöldököm is barna” (NySz.); „Ómaga egy két ágú fa közt akada, holott az ő *piros lelke* belőle ki mene” (Székely István: Krónika 29) „Láttják vala hogy *szebb pirosb vala*, hogy nem élteben” (MargL. 100.).

Ósmagyar fejleményként a *pir-, per-* nomenverbum terjedelmes hangutánzó szócsaládot alakított ki (*pirít, pirkad, perzsel, pörköl* stb.), ahol az eredeti jelentés a sülés, piritás következményeként jelentkező vöröses, barnás elszíneződést jelentette, csak utóbb lett a vérszín tulajdonképpeni neve, mint azt Margalits gyűjteményéből látjuk: *Piros, mint a cseppentett vér* (132.).

A Winkler-kódex egy szöveghelyén a *piros* szín a *sárgával* van szembeállítva: „Mast kedég látom te szent orcádat ki vala szép *pirosszín*nel megékesülvén, *halálos sárgával* meg hervadottnak lennie” (43v.)

A 16. századi bibliai énekekben is gyakran előfordul a *piros* szín a *szépség, az életerő* leírására: Tinódi Sebestyén az 1540-es években a kedvelt hősi-históriás énekek mintájára versbe szedte az ószövetségi történetek némelyikét, így *Judit asszony históriája* című verse bővelkedik jelzőkben; pl. „Csuda *fejér-piros* orcája vala / Szép *sár haját* megeresztötte vala” (idézi NEMESKÜRTY 1990; 134). Ez utóbbi szöveghely *sár haj* szerkezete a 'szőke' jelentésű *sár* elsődleges alakot mutatja, mely időrendben is megelőzi a *sárga* formát.

Kákonyi Péter, a Baranya megyei Hercegszöllős lelkésze a bibliai Eszter történetét énekelte meg 1544-ben, ebben a női szépség egyik összetevője a *piros* szín említése: „Az szép Heszter ruhájába öltözék / Ő asszonyi nagy szépsége megtetszék / Gyengesége, *szép piros színe* finlék”. (idézi NEMESKÜRTY 1990; 142)

1. 2. Külön ki kell emelnünk a *pirospozsgás* jelző szerepét a régi magyar nyelvhasználatban. A *pozsgás* szó Heltai Gáspár bibliafordításában jelenik meg eddigi adataink szerint először; itt tömörítő jellegű melléknévként szerepel: „Az első aki előszer lön *pozsgás vala*” (Bibl. 1:L4). A Bornemisza Péternél található adatokban a *pozsgás* jelző úgyszintén magába sűrítette a jelzett szót (arc), hiszen a *tisztes pozsgás ifjú korában* (Postillák 160b.) a *pozsgás* szónak az ifjú korhoz kötése magában hordozza a következő aszo-

ciációt is: aki ifjú → egészséges → pozsgás arcú. (Egyetlen adatunk van a Régi Magyar Glosszárium adatai között, ahol az előtag a *vörös* melléknév.)

A *pozsgás* szó később a piros színnévvel alkot mellérendelő összetételt, az 1600-as évek elejétől a kicsattanóan egészséges embert nevezik így. Az összetételt az teszi indokolttá, hogy a *piros* színnévhez egy hasonló jelentésű szó járul, hiszen a *pozsgás* szónak is van 'piros' jelentése, igaz, kizárólag az arca vonatkoztatva. Az összetételi tagok másik közös vonása az, hogy feltételezhetően mindkettő hangutánzó eredetű szócsalád tagja. A *piros* a *pirít*, *pirkad*, valamint a *perzsel*, *pörköl* családjába egyaránt beletartozik, a *pozsgás* a *pozsgog-pezseg* 'forr'; 'gyöngyözik' ige származéka, mindkettőnél jól kivehető a hangmegjelenítés momentuma, majd ennek átvitele más jelentéstartományokra. Ez az átvitel a *piros* esetében közvetlenül megmagyarázhatónak tűnik: a sülés, pirítás következményeként jelentkező vöröses, barnás elszíneződés jelölésére szolgált a szó; a *pozsgás* esetében már kevésbé kielégítőek a ránk maradt adatok, az alapige és a *pozsgás* jelentéstani kapcsolata talán a 'bővérű', 'pezsgő vérű' szemléleten alapul. Mindenképpen több szótörténeti adatra volna szükség ahhoz, hogy a *pozsgás* jelentéseinek egymáshoz való viszonya tisztázódhasson.

2. 1. A *piros* (és származékai, illetve összetételei) mellett a *vörös~veres* színnév hasonló jelentéskörű előfordulásait is számba vehetjük. A színnév a *vér-* főnév származéka, a valamivel való ellátottságot kifejező *-s* képző megszilárdulása után a *véres* szóalak mellé kialakult szóhasadásos párja, a *vörös*. A vérnek piros volta alapján alakult ki a színre való alkalmazása (éppen ellenkezőképpen, mint a *piros* színnév esetében), ezért korai (12.–13. századi) személynevek estében még nem is dönthető el, hogy a 'véres', vagy a 'piros' jelentés rejlik bennük.

Korai adataink azt mutatják, hogy a *vörös~veres* szó sokáig a piros színt (is) jelenti, illetve felcserélhetőek. Pl. „Jöve hozjájuk egy kised madárka, feje mint az hó, orra *veres mint piros rózsa*” (ÉrdyK. 311b.), „Mert ő szíz testének fejérsége és ostoroknak fekete helye és *vörös vérnek* kiötlése [kiömlése] ötet mutattyák három színűnek” (WinkK. 211.), „És mind vérrel *megverősült vala* és feketül *vala* Azért Jezus három színű *vala*” (WinkK. uo.). Ugyanakkor az adatok szövegkörnyezete arra is rámutat, hogy a *vörös*, *piros* szín nem mindig egyértelműen az egészségnek, az életerőnek a kifejezője. Pl.: „Csúz dagadást avagy szent Antal tüzét, *vörös dagadásnak* hívják” (NySz.), „Az pestis az *piros pozsgás embereket* csak fel dűti és megöli” (NySz.); ilyen a *vörösödő szem*, *vereslő bőr* jelzős szerkezet is. Más kontextusban: napszakra, égboltra vonatkoztatva pedig vészjósló jelentést kap a színnév társítása; pl.: „Az szavarványbann [szivárványban] is az *veres és tüzes szín* azt hirdeti” (NySz.), „Kis-Karácson napján a *reggeli vörös ég* hadat és pokolidőt jelent” (Csizió 1471-ből – magyarra Heltai Gáspár

fordította 1575-ben). Ez azért is érdekes momentum, mert a korai nyelvhasználat a felkelő napnak, a hajnalnak a fényeit piros színnel ábrázolja „Tiszta idő leszen, mert piros az ég” (JordK. 404.), „Kedves vagy mint a felkelő hajnalnak pirossa” (NySz.).

Fentebb már láttuk, hogy a sárga és a piros szín ellentétes jelentések lehetőségét hordozzák; ezt figyelhetjük meg a régi proverbiumokban is: „Szegény ember halála sárga, dúsoké piros szokott lenni”. Margalits Ede ezt a közmondást magyarázattal látja el: „Szegény halálát inség, dúsokét bőség okozza. Guta.” A piros halál asszociáció O. NAGY Gábornál már nem található meg, noha gyűjteményébe régi szólásokat is bőven beemel (Egyedül a fekete vasárnap jelzős szerkezet említhető meg hasonló tematikában: *A szegény (húsvét napján is) fekete vasárnapot ül* – ahol megvan a szegénységre, valamint a színre való utalás egyaránt.) A régi szövegek azonban igen gyakran rendelik a piros, illetve a vörös színt a gazdagok, a kiváltságosok fogalmkörébe; pl.: „Azkort [akkor] az papoknak vala tisztességek, mikor távol vala tőlök gallérus köntösek, veres beretrájok [beretra=fejfedő]” (PeerK. 340.). A gazdagabb rétegek, főként az egyházi előljárók pazar ruházatát sok korai adat írja le, ezekben az anyagnevek sokfélesége mellett a *bibor* szín fordul elő gyakran, amelyre alább térünk ki.

Mindezek a kiragadott példák alátámasztják a TESz-nek a piros és a vörös színre vonatkozó megállapítását: „A két szó használatában főként az eltérő hangulati velejáróik jelentik a különbséget; a piros általában kedvesebb, kellemesebb dolgokkal kapcsolatos színbenyomásokra vonatkozik.” (III. kötet)

2. 2. Ide kapcsolódik az ugyancsak a vérből kialakuló *vörheny*, *verhenyő*, *vörhenyeges* stb. származéksor. A régi nyelvben és a nyelvjárásokban igen gyakori előfordulású szavak a vöröses szín, a vörösség képzetéhez vezethetők vissza; pl.: „A veres festék verhenyő, hajnal szabású, csigavér színű” (Comenius – NySz.). A Müncheneri Kódex 22va oldalán ez áll: „derhenyő [serenum = 'derült ég'] leszen mert verhenyő a menny” –, a Csízióval ellentétben tehát a Huszita Bibliában a vöröslő égbolt mellett a derült, tiszta idő képzeete jelenik meg. Maga a *vörheny* szó is egészen az 1800-as évekig 'vörösség, vörös szín' jelentésű volt, a nyelvújítók szóelvonással a 'skarlát' magyar megfelelőjeként alakították ki.

2. 3. Továbbra is a vér főnév származékszavainál maradván, a régi magyar nyelvhasználatban – főleg madárra, lóra érve – megtaláljuk a *vércse*(szín) elnevezést, jobbára *-szín(ű)* utótaggal ellátva. Akárcsak a *szárcsa*, *tócsa* szavaink, a vér főnév *-csa~-cse* kicsinyítő képzőt is kaphatott, így már az 1395-ből való Besztercei Szójegyzék számon tartja a „*muri-*

ceps: verehe” magyar alakulatot (1195-ből), utalva ezzel a madár tollzatának vöröses feltáira. Az 1400-as évektől kezdve használatos a szó melléknévként, főként a lovak szőrének színét jellemzi: *Vértse színű haragos mén volt alatta* (NySz.), *Véreseszőrű* (SZINNYEI József: Magyar Tájszótár). Mind a madárnév, mind pedig a lóra vonatkozó színnévi megjelölés esetében fennállnak még tisztázatlan összefüggések: vajon kihatott-e a madárnév kialakulására a madár vérengző természete, másrészt a lóra értett *vércseszínű* előtagjában valójában a *vér* pirosságát, avagy a madár természetéhez való hasonlóságot kell érteni.

3. A színszimbolika szerint a már érintett *bíbor* szín a vöröshöz hasonlóan a vértanúság, a vértanúk színe, ugyanakkor a hatalomé is, a lilával együtt a római császárság domináló színekombinációja (A KERESZTÉNY MŰVÉSZET LEXIKONA 1986; 294). A kódexszövegek bővelkednek ilyen nyelvi adatokban: „Te fejednek fürti miként *királi bíbor*” (DöbrK. 481.), „Kevélen öltöztet *bíborba, bársonba*” (BodK. 25.), „*Bíbor és bárson* öneki öltözeti” (ÉrdyK. 414.), „Egy egész vég *velencei szélyes bíbor*” (NySz.), „Jó bor, pénz és *bíbor* igen meghitt jámbor embert kíván őrzésre” (KISVITZAY Adagioruma 50).

Mind a melléknévi, mind pedig a főnévi használatú *bíbor* szó eredete tartalmaz még ma is több bizonytalan mozzanatot. A TESz. a *búb* szó kicsinyítő képzős származékát feltételezi kiindulásképpen, a len „búbos” termésére utalva ezzel. A finom és értékes lenszövet – mint ahogyan a példákban is látható –, gyakran szerepelt együtt az akkor még kizárólag ’vörös szövetanyag; vörös szín’ jelentésű bársonnyal, ezért könnyen felvette a ’vörös színű ruhaanyag’ jelentést is. Ugyanakkor jelent később pirosságot is: „Ereszti végtére törét ágyékában, tulajdon *vérenek bíborába*” (NySz.). Meg kell említenünk a másik lehetséges szóeredeztetést is: „Az a feltevés, hogy a *bíbor* nemzetközi műveltségyszó, és végső soron összefügg a lat. *purpura* ’bíborcsiga; bíbor(szín); bíborszínű kelme’, gör. *πορφυρά* ’ua’ stb. szóval, további vizsgálatot igényel.” (TESz.) Jóval egyszerűbb ennek a színnévnek a magyarázata a szlávban: alapszava a *čr̥v̥* ’féreg; bíborféreg’, amelynek nedvét festésre használták fel. Ebből a konkrét jelentésből más tárgyakra a szín alapján lett átvive a ’piros, vörös’ jelentés. (Vö. HADROVICS 1992; 232)

4. Egy rövid ideig feltűnik a régi magyar nyelvhasználatban a *király-szín* áttételes színmegnevezés: „Egy *király szín kamuka suba*” ; „Hat veres *király színű* paduai posztobul mente csatlósnak való” (idézi HADROVICS uo.). Mint ahogyan már a fenti példákban is láttuk (*királyi bíbor*), ez az elnevezés a királyoknál szokásos bíborpalástról kapta jelentését: ’bíborvörös’.

5. A pozitív jelentéstöltetű színnevek között talán legegységelműbb mind az etimológiáját, mind pedig használati körét tekintve a *rózsaszín(u)* szóösszetétel. „Az az érdekes az elnevezések fejlődésében, hogy a névdáma újra és újra önkéntelenül is visszakanyarodik a természethez, és a tárgyi valóságban kínálkozó árnyalatokat veszi igénybe a differenciáltabb színmegjelölésre.” (HADROVICS 1992; 231) Eredetileg nyilvánvalóan a vadrózsa volt a színnev alapja, s noha azóta sokféle nemesített rózsafajta került forgalomba, a *rózsaszínű* azóta is megmaradt az a színárnyalat, aminek eredetileg lefoglalták.

A korai adatok arról tanúskodnak, hogy régebben több piros, pirosas árnyalatot is jelölhettek vele; pl.: „Ő kedég *rósa színő személlel* [pirosas arccal] megötöztetvén” (BécsiK. 81.), „piros, *oly mint mast nyilt rozsa*” (CzechK. 25.). Egy szöveghelyen a ritka *rózsai* melléknévi jelzőt találjuk, szintén a piros színnev változataként: „Mosgyál meg az én *rózsai vérömben*” (NagyszK. 73.).

A kódexekben tehát még a vér színével azonosították: „*az ő rózsaszínő szép piros drágalátos szent vérével*” (ApMélt. 29.), a nyelvújítás korában rögzült a mai jelentése.

6. Lazán, de hangulati kötődéseit tekintve részben ide is besorolható a *zöld* szín. A korai nyelvben meglepően sokféle jelentése, melléknévi és főnévi alkalmazása található. Mivel a magyar nyelv feltehetően az oszét 'fü, pázsit' jelentésű szót vette át, a 'fü' → 'zöld' jelentésváltozás korán megtörténhetett. A kódexszövegekben előszeretettel használják átvitt értelemben; pl.: „*Az zöld fán* ércsed az jó szerzetes embert” (VirgK. 656.), vagy szimbólumként: „*Meg hervadozott szép zöld ága, nem kellemetes néki virága*” (GyöngyK. 4.). Előfordul a Csizió időjósító bölcsességei között is: „*Mennél zöldebb az szovárvány [szívárvány], annál nagyobb eső lészen*” (117.), „[a holdnál] ha két vagy három udvar *fekete szabású, oszló vagy zöld és fekete, nagy köesöt jelent.*” (142.)

A színszimbolika a zöldet a tavasz, a feltámadás, a halhatatlanság színeként tartja számon, ám mint a földhöz tartozó színt, a régi szövegekben gyakran hozzárendelték a pokolhoz, a démoni erőkhöz. (Vö. A KERESZTÉNY MŰVÉSZET LEXIKONA 294.) Talán ezzel magyarázható, hogy még Faludi Ferencnél is igen érdekes asszociációban fordul elő a zöld szín: „*Eszében jutott a pokol, akkor zöld kerekeket hány a szeme*” (NySz.).

A régi színnevek jelentésének bizonytalanságát, egymásba való átmenetét bizonyítja a *zöld* szín is. A zöldnek lehetett halvány, sárgás változata is, ezt támasztja alá a szó etimológiájának egyik eddigi feltételezése, amikor a mára elhalványult *sző* 'sárga' melléknévből (vö. *szög* színnev, *szög sárga* szerkezet) eredeztetik a színnevet. Másrészt, mint fentebb láttuk, a finnugor nyelvekben tipikus jelenség az *epe* szó többirányú fejlődése, így a sárga, il-

letve a zöld szín jelentés párhuzamos kialakulása. (Hasonlóképpen van ez a szlávban is *zelený* 'epe' és a *zlatý* 'sárga' szín.)

A halvány, sárgás zöld mellett ismeretes volt a kékbe átmenő árnyalat is: „Kékes zöld avagy üveg színű zöld” (NySz.), „A zöld festék kékes zöld, világos avagy pászit színű” (Comenius – NySz.). Ma már sokféle összetétel alakult ki e színnel (borsó-zöld, *smaragd-zöld* stb.), s feledésbe merültek a jórészt fordításból származó variánsok, mint a *bánya-zöld*, *téli-zöld*, *házi-zöld*; valamint a színnév körülírt formái; pl.: *pázsitszín(ü)*, *fűszínü*, *tengerszín(ü)*; stb.

III.

A régi magyar nyelvben igen gazdag színnév-rendszert találunk, ugyanakkor mára már sok esetben kibogozhatatlan az egyes megnevezések kialakulásának, a jelentések fejlődésnek az útja.

Áttekintésünkben a pozitív és a negatív attitűd- és jelentésárnyalatok köre rendeződő színnevek egy részét tekintettük át, néhány kiragadott példával illusztrálva az egyes kérdésköröket. A színnevek ide tartozó köre természetesen ezzel még nincs kimerítve, a jól ismert elnevezések és származékok mellett mára már kihalt színnevek egész sorának a fejlődését lehetne itt még bemutatni.

Hivatkozások

1. A KERESZTÉNY MŰVÉSZET LEXIKONA. Szerk.: Jutta Seibert. Corvina 1986.
2. HADROVICS 1992 = HADROVICS László: Magyar történeti jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Budapest
3. JUHÁSZ 1956 = JUHÁSZ Jenő: Irigy. MNy. (Szó- és szólásmagyarázatok) 52. szám 215.
4. LOVAS 1930 = LOVAS Rózsa: A lelki jelenségek nyelvi kifejezéseinek jelentéstanához. MNy. XXVI. 287–297. 359–365.
5. MARGALITS 1896 = MARGALITS Ede: Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. MTA és Kisfaludy Társaság kiadása. Budapest. (Reprint Budapest 1990.)
6. NEMESKÜRTY 1990 = NEMESKÜRTY István: Magyar biblia-fordítások. Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
7. O. NAGY 1982 = O. NAGY Gábor: Magyar szólások és közmondások. Gondolat. Budapest

WHAT COLOUR IS ENVY? (COLOURS IN ATTRIBUTIVE CONSTRUCTIONS IN OLD HUNGARIAN)

The paper surveys the usage and emotional colouring of a certain group of colour names appearing in old Hungarian texts.

Apart from the analysis of the colour names emphasising pejorative, negative meanings (e.g. black, brown, etc.), the paper presents a segment

from the development of colour names with opposing emotional colouring (e.g.: red, purple, rose, etc.).

Naturally, the change of meaning of certain colour names and the research into obsolete ones bears special significance.

CSEH MÁRTA

EGY-KÉT SZÓ A 2003. ÉVI ANYANYELVI VERSENY DÖNTŐSEINEK NYELVTANTUDÁSÁRÓL

1. A 2002/2003-as iskolaévben a magyar nyelvi verseny legjobbjai, a döntősök, a szabadkai Svetozar Marković Gimnáziumban találkoztak és mérték össze tudásukat, képességeiket, tettek tanúbizonyságot arról, hogy a magyarórákon komolyan, eredményesen foglalkoznak anyanyelvünkkel, hogy tanáraik jól felkészítik őket – nem erre a versenyre csupán, hanem elsősorban arra, hogy a magyar nyelvet helyesen használják, hogy az anyanyelv ismerete és anyanyelvi műveltségük magas szintű legyen.

A döntősök eredményei egyöntetűen bizonyítják ezt, hiszen – bár a maximális 20 pontot senki sem gyűjtötte össze – az 53 versenyző közül 34-en 15 pont fölött teljesítettek, 16-uknak pedig pusztán 3 (vagy annál is kevesebb) volt a pontvesztése. Ez azt jelenti, hogy a döntő résztvevőinek többsége 85% körüli teljesítményt nyújtott, s az átlagos teljesítmény is megközelíti a 80%-ot. (Az osztályok szerinti átlagteljesítményt l. az 1. sz. táblázatban.)

1. sz. táblázat

Osztály	1	2	3	4
Átlagteljesítmény %-ban	72	82	85	75

2. A második és a negyedik osztályosok számára a feladatlapok elkészítése az én dolgom volt, ebből következően az ő teljesítményüket módomban volt részleteiben is megismerni. A továbbiakban tehát azokról a megfigyeléseimről lesz szó, amelyek e két tanulói/versenyzői csoport eredményeire vonatkoznak.

2.1. Nézzük először a 2. osztályosokét!

A döntőben 17 másodikos versenyzett, a legjobb eredmény 19,5 pont*, a leggyöngébb 13,2 pont. 11-en 15 pont fölött, 5-en 17 pont fölött teljesítettek. (A versenyfeladatok szerinti átlageredmények a 2/a. sz. táblázatból olvashatók le.)

2. sz. táblázat

a)

b)

A)	B)	C)	D)		A)	B)	C)	D)
1	0,83	0,95	0,90		1	1	1	1
2	0,80	0,81	0,90		2	0,87	0,92	1
3	0,90	0,86	0,90		3	0,75	0,78	0,50
4	0,93	0,95	1		4	1	1	1
5	0,89	0,89	0,84		5	1	1	1
6	1	1	1		6	0,84	0,86	1
7	0,88	0,85	0,89		7	0,75	0,71	1
8	0,80	0,81	0,80		8	0,92	0,94	1
9	1	1	1		9	0,68	0,72	1
10	0,63	0,68	0,90		10	0,78	0,74	1
11	0,90	0,96	0,92		11	1	1	1
12	1	1	1		12	0,30	0,31	0
13	0,50	0,50	0,60		13	0,68	0,64	1
14	0,80	0,90	1		14	0,31	0,35	1
15	0,81	0,85	0,88		15	0,90	0,74	1
16	0,53	0,54	0,60		16	1	1	1
17	0,66	0,67	0,80		17	0,58	0,62	0,60
18	0,76	0,72	0,88		18	0,50	0,43	1
19	0,99	0,99	0,98		19	0,68	0,65	0,80
20	0,86	1	1		20	0,43	0,45	1

A) = A feladatok sorszáma, B) = A megvalósított pontérték átlaga, C) = A 15 pont fölötti versenyzők átlaga, D) A 17 pont fölötti versenyzők átlaga. (Megjegyzés: minden feladat 1 pontot ér.)

* A tesztlapoknak a helyszínen végzett átnézésakor itt-ott hiba csúszott a pontozásba. A tévedéseket az elemzők korrigáltam, ebből adódik, hogy helyenként bizonyos eltérés van a hivatalos versenyeredmények és az itt megadott adatok között.

A feladatonkénti átlagpontérték, miként várható is volt, magasabb a mezőny fölött, ill. legfölöttbb pozícióin végzett versenyzők esetében. Elgondolkodtató azonban az a néhány kivétel (az 5., részben a 7., a 11. és a 18. feladat eredményei), amelyek eltérnek ettől a tendenciától, s amelyek azt jelzik, hogy legjobb nyelvтанosaink között a legjobbak eredménye – ha kis mértékben is – az átlageredmény alatt maradt.

Az említett feladatok különböző jellegűek: az 5. szófajtani¹, a 7. szófajtani, alaktani és helyesírási², a 11. hangtani³, a 18. nyelvhelyességi-szóhasználati jellegű ismeretekre irányul⁴.

A második versenyzők számára a legkönnyebbeknek bizonyuló feladatok azok voltak, amelyek szófajtani, ill. alaktani ismeretekre irányultak, de általában jól tudták alkalmazni az elválasztás szabályait is, nagy részük a kiejtéskor végbemenő hangváltozást is fölismerte a *tetszett* szóban (– az 1. osztály tananyaga). A legnehezebb feladat elé a feladatlaponak az a tétele állítja az elemzőt, amelyben a versenyzőknek azt kellett megfogalmazniok, mi a megadott mondatban a létige szerepe. Diákjainknak ugyanis nem okozott gondot sem az, hogy a megadott szövegben megtalálják a kérdéses szót, többnyire pedig az sem, hogy fölismerjék és jelezzék: a *volt* a kérdéses mondatban a névszói-igei állítmány része, az állítás múltidejűségét jelöli az állítmányi szerepű melléknév mellett. Az elemzés során ugyanakkor azt kellett tapasztalnom, hogy a jó válaszokat is rendre alulpontozták az átnézők. Nyilvánvaló, hogy ha a javítás korrekt, nem ez a feladat került volna a sor végére az elért pontérték tekintetében. (L. az alább következő kimutatást!)

A további „nehéz” feladatok szó- és szólásismerettel kapcsolatosak. Elgondolkodtató, hogy többeknek gondot jelent szinonomasort alkotni, kiegészíteni egy ismert szólást, megtalálni közismert idegen szavak magyar megfelelőjét, illetve – ha erre külön nem hívjuk föl a figyelmet –, h e l y e s e n leírni a kért szóalakokat.

A 2. osztály számára készült feladatlapon kérdéseinek nehézségi sorrendje (a feladat sorszáma mellett a rá vonatkozó átlagpontérték áll): 6.(1), 9.(1), 12.(1), 19.(0,99), 4.(0,93), 3.(0,90), 11.(0,90), 5.(0,89), 7.(0,88), 20.(0,86), 1.(0,83), 15.(0,81), 12.(0,80), 8.(0,80), 14.(0,80), 18.(0,76), 17.(0,66), 10.(0,63), 16.(0,53), 13.(0,50).

2.2. A 8 negyedikes versenyző 18,3 és 14,15 pont közötti eredményt ért el, közülük egy versenyző pontjai meghaladták a 17, négyé viszont nem érték el a 15 pontot. Az összeredmény tekintetében a jobbak számára is volt néhány, az átlagosnál nehezebbnek bizonyuló feladat: a 7., a 10., a 13., a 15., a 18. és a 19. (L. a 2/b. táblázatot! A 17 pont fölötti teljesítményt bemutató számok – a D) oszlop számai – nem átlagértéket mutatnak, hanem egyéni teljesítményt.)

A kategóriájában győztes versenyző két feladatot, a 3.-at és a 12.-et gyöngébben oldotta meg, mint társai. A 3. feladat szószerkezet-tani és szó-

fijtani ismereteket kíván⁵, a 12. pedig (az átlagostól valamivel nagyobb) jártasságot a szótörténetben⁶. (Saját diákkori emlékeim nyomán arra gondoltam, amikor megfogalmaztam ezt a kérdést, hogy az említett szó alkalmas példaként talán szóba kerülhet a magyarórákon ma is akár a magánhangzó-harmónia, akár a jövevényszavak vagy a jelentésváltozások megbeszélése kapcsán. A gyöngye eredmény azt mutatja, hogy sajnos tévedtem, a versenyzők általában tanácstalanul álltak a föladat előtt.)

A 4. osztály számára készült feladatlap kérdéseinek nehézségi sorrendje: 1.(1), 4.(1), 5.(1), 11.(1), 16.(1), 8.(0,92), 15.(0,90), 2.(0,87), 6.(0,84), 10.(0,78), 3.(0,75), 9.(0,68), 13.(0,68), 19.(0,68), 17.(0,58), 18.(0,50), 20.(0,43), 14.(0,31), 12.(0,30).

3. A nyelvi, nyelvtani tudásnak szerves részét képezik a helyesírási, nyelvhelyességi ismeretek. A 2. és 4. osztályos döntősöknek a feladatai között 5-5 olyan kérdés volt, amely kapcsolatban van ilyen ismeretekkel, ill. ilyen ismeretekre irányul. Amikor először vettem kezembe a feladatlapokat, az volt az érzésem, hogy ezek a helyesírással, nyelvhelyességgel kapcsolatos feladatok jobban próbára tették a versenyzőket, többet tévedtek itt, mint a nyelvtani tudást a normativitástól függetlenül megközelítő grammatikai kategóriák esetében. A számok azonban mást mutatnak! A másodikosok eredménye a helyesírás/nyelvhelyesség tekintetében csekély mértékben ugyan, de még valamivel magasabb is, mint az átlageredmény – 83% a 82,4%-os átlaggal szemben –, a negyedikeseké pedig megegyezik azzal, 75,6%. (Elgondolkodtató egyébként a negyedikeseknek ez a „háromnegyedes” tudása, hiszen ők közvetlenül az érettségi előtt álltak a verseny idején, időközben pedig – nyilván sikerrel – leérettsgiztek.)

3.1. Az elválasztás szabályaihoz, tulajdonnevek írás- és toldalékolásmódjához, rövidítésekhez, a nyelvi normától eltérő szóhasználatához és morfológiai vonatkozású betűkettőztetésekhez kapcsolódtak azok a feladatok, amelyek a másodikosok, ill. a negyedikesek feladatai között az idei döntőn megjelentek.

3.2. A másodikos versenyzők 19. feladata az volt, hogy szótagolják a versenyfeladatokhoz kapcsolódó szöveg egyik mondatának szavait. Szinte mindenki jól oldotta meg a feladatnak az elválasztással kapcsolatos részét, csupán az önmagában is szótagértékű, magánhangzóval kezdődő *erős* és *iparkodó* szavak első betűjét nem választotta külön 2 tanuló, talán azért nem, mert a gyakorlatban az ilyen jellegű szavakat rendszerint teljes egészében átvisszük a következő sorba, ill. ha hosszabbak, a 2. (3. stb.) szótag után választjuk el őket. Ennek a feladatnak a 0,99 körüli eredménye azt mutatja, hogy diákjaink ismerik és jól alkalmazzák az elválasztás szabályait.

E feladat kapcsán talán nem fölösleges szót ejteni arról, hogy a szóelválasztással kapcsolatos bizonytalankodások valószínűleg nem választhatók el

attól az általános tapasztalattól, hogy a sajtótermékek (nemcsak a napilapok de a folyóiratok, könyvek) készítői is sajnos túl gyakran kezelik ezeket a szabályokat az elvárhatónál lazábban. (A napokban pl. egy ismeretterjesztő kiadványban – többek között – a bizzar *biza-rrnál* „megoldással” kellett szembesülnöm.) És miközben a magyartanár időről időre, lelkiismeretesen elmondja diákjainak, hogy miképpen helyes a sorvégre kerülő szavakat elválasztani, ugyanezek a diákok, ha újságot, könyvet vesznek a kezükbe, sűrűn azt látják, hogy ezek a szabályok mintha nem köteleznének minden írástudót. A rossz példa ragadós lehet, s kár volna, ha azok, akik másodikos középiskolásként minden jel szerint tiszteletben tartják a szabályokat, idővel megfélekednének róluk.

3.3. A második versenyzőtől a teszt 15. feladatáért azt kértük, hogy a megadott földrajzi neveket lássák el *-i* képzővel, azaz hozzák létre a nevek hovatartozást kifejező melléknévi származékát. Az eredmény a következő lett:

Pó-síkság	Pó-síksági (12) pó-síksági (5)
Stockholm	stockholmi (16) stockholm-i (1)
New York	New York-i (15) new york-i (2)
Szahara sivatag	Szahara sivatagi (14) szahara sivatagi (3)
Duna—Tisza—Duna-csatorna	Duna—Tisza—Duna-csatornai (11) duna—tisza—duna-csatornai (6)

8 versenyzőnek minden megoldása helyes; hárman egyszer, négyen kétszer, ketten háromszor tévedtek.

3.4. Az a feladat, amelyben a negyedikeseknek a tárgy ragját kellett hozzákapcsolniuk a megadott személynevekhez, könnyebbnek bizonyult:

Homérosz	Homéroszt (8)
Shakespeare	Shakespeare-t (7) Shakespearet (1)
Victor Hugo	Victor Hugót (6) Victor Hugo-t (1), Victor Hugot (1)
Ivo Andrić	Ivo Andrićot (6), Ivo Andrićot (1) Ivo Andrićet (1)
Janus Pannonius	Janus Pannoniust (8)

Öten mind az öt szót helyesen toldalékolták, két tanuló egyszer, egy kétszer tévedett.

3.5. A negyedekesek 16. feladata közismert rövidítések feloldása volt. Valamennyien fölismerték mind az ötöt.

3.6. Meglepő volt ugyanakkor azt tapasztalni, hogy ugyanezek a negyedekesek eléggé tájékozatlanok, ha azt kérjük tőlük, hogy nevezzenek meg „legalább három olyan vajdasági magyar irodalmárt és/vagy nyelvészt, akiknek nevében a hagyományos írásmód elve érvényesül” (20. feladat). A feladatlapokon olvasható nevek magukért beszélnek: Szenteleky Kornél (5), Németh István (2), Debreczeni József (1), Tóth Ferenc (1), Czirok Ferenc (1). Szerepel a válaszokban Móricz Zsigmond (1) és Juhász Ferenc (1) neve is, és még négy további íróé, akik vajdaságiak ugyan, de nevükben nincs nyoma a hagyomány elvének: Herceg János (2), Gál László (1), Virág Gábor (1), Szirmai Károly (1).

3.7. Mind a másodikos, mind a negyedikes versenyzők kaptak olyan feladatot, amelyben egy-egy megadott ige paradigmájába tartozó két, ill. három igealakot vártunk válaszul. Ezek a válaszok több szempontból is érdekelhetik az elemzőt. Egyrészt azért, mert érzékeltethetik tanulóink (legjobb-jainak) jártasságát az igeragozásban (igeidő, igemód, nyelvtani személy, szám), másrészt azért, mert jelzik az ikes ragozás meglétét/hiányát; vannak továbbá a feladatnak helyesírási vonatkozásai is: a kért szóalakokban hosszú mássalhangzók is megjelennek.

Az ikes ragozást illetően szinte teljesen homogén helyzetet mutatnak a válaszok, iktelen ragozású az igealak – egy kivételével – mindegyik feladatlapon: a jelen idejű, felszólító módú, egyes szám 3. személyű igealak a *tetsszen, hallatsszon* (több esetben a betűkettőztetéssel baj van, erről l. alább), az ikes ragozás szerinti *tetsszék* alakra – rossz helyesírással – egy adat utal.

A további ragozástani vonatkozásokat illetően az tapasztalható, hogy (főleg számban, ill. személyben) gyakoriak a figyelmetlenséggel magyarázható hibázások. Ugyancsak a versenyhelyzet okozta izgatottság lehet az oka annak is, hogy az egyik versenyző nem a megadott igét ragozta (egyébként helyesen), hanem egy másikat.

A válaszokban a következő szóalakok fordulnak elő:

– *tetszik* (2. oszt.):

– jelen idő, felszólító mód, E/3.: **tetsszen** (11), **tetszen** (4), **tetszék** (1), **látsszon** (1);

– múlt idő, kijelentő mód, T/2.: **tetszettetek** (9), **tetszettél** (3), **tetszettek** (2), **tetszettünk** (1), **tetszett** (1), (nektek) **tetszett** (1), **látzottatok** (1).

– *hallatszik* (4. oszt.):

– jelen idő, felszólító mód, E/3.: **hallatsszon** (5), **hallatszon** (3);

– jelen idő, feltételes mód, T/3.: **hallatszanának** (6), **hallatszana** (1), **hallatsszana** (1);

múlt idő, feltételes mód, T/3.: **hallatszottak volna** (6), hallatszott volna (2).

A szóban forgó igék felszólító módú alakjainak esetében a helyesírási gondokat az okozza, hogy a töben lévő *sz* magához hasonítja a módjelet, minek folytán hosszú *ssz* jön létre (ezt az írás is jelöli), ugyanakkor ezt az *ssz*-et nem ejthetjük hosszán (még betűejtés esetén sem) az előtte álló *t* miatt. A bizonytalankodás elég nagyarányú a jelek szerint, ha már hiperkorrekt szóalakokkal is találkozni – ilyen a *hallatsszana*. (Föltételes módban persze nincs semmi ok az *sz* kettőztetésére.)

3.8. A másodikosok egy másik feladatban is szemben találták magukat a berükettőztetéssel: a 7. feladatban melléknév fölismerését és középfokú alakjaik megalkotását kértük. A három szóban forgó melléknév az *erős*, a *derék* és a *nyájas*. Közülük kettő *-s* végű, s ez az *s* fokozáskor, intervokális helyzetben vidékünkön – a köznyelvi normával szemben – gyakran megnyúlik. Versenyzőinknek tehát ezeknek a melléknévnek a fokozásakor nemcsak a fokjel hosszúságára kellett ügyelniük, hanem arra is, hogy az *s* esetleges hosszán ejtését a fokozott szóalakokban a köznyelvi norma nem támogatja – és természetesen a helyesírási szabályzat sem.

Valamennyi versenyző a norma szerinti *erősebb* és *nyájasabb* alakokat adta meg.

A *derék* szó fokozott alakjai viszont érdekes változatosságot mutatnak: *derekabb* (8), *derékebb* (5), *derékabb* (4). A *derék* melléknév nemcsak alakváltoztató tő (a szabad tövváltozat mellett a toldalékoláskor a kötött *derek-*tőalakhoz kapcsoljuk pl. a fokjelet is), de szokatlan módon viselkedik a magánhangzó-harmónia törvényével szemben is: mély hangrendűek a toldalékai is és az előhangzók is, amelyekkel toldalékait köti. A *derék* szónak erre a különleges viselkedésére a nyelvészet még nem talált megnyugtató magyarázatot, viszont számon tartja, és tényként kezeli. Számon tartja ugyanakkor azt is, hogy a népnyelvben, különböző nyelvjárásokban a köznyelvitől eltérő alakváltozatok is élnek. Ennek ellenére azt gondolom, hogy ami a *derékebb*, *derékabb* változatokat illeti, versenyzőink válaszai nem ilyen nyelvjárási kötöttségűek. Sokkal valószínűbbnek tartom, hogy nyelvtani tudásuk függvényében hozták létre közülük többen ezeket a nem köznyelvi alakokat, mert egyéni szókincsükből hiányzik ez a szó, s így rendhagyó ragozásmódja is ismeretlen számukra. (Ugyanennek a versenyzőcsoportnak egy másik feladatában, a 17.-ben szinonimasort kértünk, a *nyájas* melléknév szinonimáit. Ezzel a feladattal, ill. a kapott válaszokkal itt nem foglalkozom külön – ezt egy másik dolgozatban tervezem –, viszont a két feladat eredményeinek számadatai, ha összevetjük őket, azt jelzik, hogy a *derekabb* helyett megadott, helyesnek gondolt, ám sajátosan hiperkorrekt szóalakok és a szókincs gazdagságát/szegényességét sejtető szinonimasor korrektsége között van valamilyes összefüggés: a *derekabb* alakot „hozó” versenyzők

(A csoport) jobb helyesebb és gazdagabb szinonimisorokat írtak, eredményük 0,13 ponttal meghaladja a másik (B) csoportét*, ha pedig azt is számba vesszük, hány olyan szót írt egy-egy versenyző, amely nem tartozik a megadott *nyájas* szó szinonimái közé, s ezeket „kivonjuk” a tényleges szinonimák számából, a különbség még nyilvánvalóbb: a 7. feladatban teljes pontot elért versenyzők csoportjának átlaga 2,5 szinonima, az ott – a *derékebb~derékabb* miatt – részponttal értékelhetőké viszont csupán megközelítőleg 0,8 szinonima.

3.9. Ugyancsak szinonimákat kértünk egy-egy feladatban (a 18.-ban és a 19.-ben) a másodikosoktól is és a negyedikesektől is, csakhogy ezúttal nem egy olyan választékos, talán ritka szóhoz, mint amilyen a *nyájas* szavunk (l. fentebb), hanem közismert, sőt kerülendőnek tartott, elmarasztalható, mert – egy kivételével – idegen eredetű „vajdaságizmusok” mellé. Ezek a szavak a következők voltak: A másodikosokéi: *patika, majica, penkala, flomaszter, örökíró*; a negyedikesekéi: *periód, termin, tezgázik, ezzel a metóddal, prakszán van*.

A válaszok a következő képet mutatják:

– *patika*: tornacipő (12), sportcipő (5), tornacsuka (2), futócipő (1), szabadidőcipő (1);

– *majica*: póló (11), trikó (3), mez (3), blúz (2), felső (2), rövidujjú (1), ujjatlan ing (1), felső ruházat (1), pulóver (1);

– *penkala*: töltőtoll (10), golyóstoll (1), tintatoll (1), tolltartó (1), ceruza (1);

– *flomaszter*: filctoll (12), filszoll (1), színes (1);

– *örökíró*: golyóstoll (11), toll (5), töltőtoll (1).

Öt versenyző mindegyik „hívó”-szóra legalább egy helyes megfelelőt adott, heten pedig 4-4 szónak ismerik a köznyelvi megfelelőjét. (Közülük ketten a *penkala* szót nem értelmezték, egy versenyző pedig a *ceruza* szót írta mellé; egy másik a *flomaszter* szót nem értelmezte, és ugyancsak egy versenyző gondolta azt, hogy az *örökíró*-nak – a közvetlen beszédben előfordulhat ez – a *toll* a megfelelője. Egy versenyző szerint a *póló* ’ujjatlan ing’, egy másik szerint pedig egyedül a *mez*-zel egyenértékű. (A *mez* szót két további versenyző is említi, de ők mellette (jó) szinonimákat is megadnak.) Két versenyző két-két szót hagyott válasz nélkül, egy pedig – bár mind az öt szót megválaszolta – két esetben tévedett (a *penkalá*-nál és az *örökíró*-nál). További két versenyzőnk 3-3 szót értelmezett nem megfelelő szóval (*penkala* ’tolltartó’; *flomaszter* ’színes’; *örökíró* ’toll, töltőtoll’; illetve *póló* ’pulóver’; *penkala* ’tintatoll’; *örökíró* ’toll’ – ugyanő a *filctoll* helyett *filszoll*-at írt.) Annak a versenyzői csoportnak, akiknek szóismereti szintje a 7. és a 17. feladatokban alacsonyabbnak mutatkozott (l. 3.8. alatt), itt is elmarad a többiekétől: pontátlaguk 0,68 a másik csoport 0,85-ös átlagával szemben.

* E csoportokról l. a 4. részben

A negyedikes versenyzők, miként a főntebb említettekől kiderült, nemcsak szavakkal, szókapcsolatokkal is szembesültek. Válaszaik:

- *periód*: időtartam (5), időszak (3), periódus (1), időköz (1);
- *termin*: időpont (4), időszak (2), terminus (1), szakszó (1), időköz (1), idény (1);
- *tezgázik*: árul (2), árul a piacon (1), pénzért zenél (1), vizsgázik (1);
- *ezzel a metóddal*: ezzel a módszerrel (3), ilyen módon (2), ezzel az eljárással (2), ilyen módszerrel (1), ilyen tempóval (1);
- *prakszán van*: gyakorlaton van (8), gyakorlatozik (2), gyakorlaton vesz részt (1).

Öt versenyző értékelhetően jó szinonimá(ka)t adott négy-négy szó, ill. kifejezés mellé, egy versenyző a *termin* és a *tezgázik* szavakon, kettő a *termin*, a *tezgázik* és az *ezzel a metóddal* esetében veszített tizedpontokat. A *periód*-ot hárman két-két (helyes) szinonimával határozták meg. (Szótévesztés nem fordult elő, egy versenyző az idegen szónak a magyarban helyes alakját is megadta.) A *termin*-nek is elfogadott a magyarban a *terminus* változata (ugyanaz a versenyző említi, aki – a *szakszó* mellett – a *periód*-ra a *periódus*-t). Két teszten találtam két-két szavas megfeleltetést, de vagy az egyik vagy mindkét válasz téves; Az *időpont*-ot – magában – hárman írták a *termin* szó mellé. A *tezgázik* szón mindannyian pontot veszítettek: senki sem írta a versenyzők közül a (szótározott) 'különmunkát vállal' jelentését. A megadott válaszok között az 'árul a (piacon)' és a 'pénzért zenél' kétségtelenül újabb keletű tartalmak a szerb szónak; ketten válasz nélkül hagyták a *tezgázik*-ot; a *vizsgázik* válasz nyilván szótévesztés. Az *ezzel a metóddal* kifejezés mellé 4 versenyző adott 2-2 helyes megfelelőt, ketten egy jó lehetőséget írtak, egy helytelenül válaszolt, egy pedig nem adott választ. A *prakszán van* szókapcsolatra 3 versenyzőnk tudott két megfelelőt adni, a mindegyiküknél megjelenő *gyakorlaton van* mellett az ugyancsak elfogadható *gyakorlatozik*-ot, ill. a *gyakorlaton vesz részt* kifejezést.

A kompetenciaszint-különbség a pontozás adatai szerint szintén az A csoport előnyét mutatja (0,76 pont a B csoport 0,64 teljesítményével szemben), és ez a sorrend akkor sem változik, ha a helyes megoldások és a tévesztések számát vesszük figyelembe: az A csoport 4,33-os átlagával szemben a B csoport eredménye átlagosan 2,4 (helyes) szinonima.

4. Az anyanyelvi verseny döntőjében versenyző negyedikesek eredményeinek elemzése során arra a következtetésre jutottam, hogy grammatikai ismereteik biztosak (elsajátították a tananyagot), (köz)nyelvi kompetenciájuk azonban – ha egyáltalán megkockáztatható ilyen sommás következtetés annak alapján, ami a feladatlapokról leolvasható – alacsonyabb az elvárhatónál. Tény, hogy az A csoport teljesítménye – ahova a zombori és az újvidéki versenyzők tartoznak – a „kompetenciafeladatoknál” sokkal jobban el-

marad a B csoport becei, topolyai, zentai versenyzőkeitől, mint a „grammatikai” feladatoknál. (A negyedikesek 60% alatti átlageredményt hozó 5 feladata közül 4 valamilyen vonatkozásban a normatív nyelvhasználat kérdéseit érinti: a 14. a „nákolás”-t közelíti meg morfofonetikai szempontból, a 17. személyneveket tartalmazó szólásokat, a 18. saját példán elvégzendő mondattranszformálást kér, a 20. pedig komplex jellegű: irodalmi ismereteket föltételező helyesírási vonatkozású – vö. a 3.6.-tal! A 12. feladatról, amely a megvizsgált feladatlapon összesen 40 tétele közül a leggyengébb eredményt hozta, 1. a 2.2. pont alatt!)

A negyedikes versenyzők teljesítménye %-okban kifejezve

Csoport	„kompetencia-feladatok”	grammatikai feladatok
A	35	81
B	57	84

A második osztályosoknál nincs ilyen markáns különbség a két feladattípus eredményei között az A és a B csoportba besorolt versenyzőket illetően, bár enyhébb lemaradás itt is megfigyelhető a „kompetenciafeladatok” kárára:

A másodikos versenyzők teljesítménye %-okban kifejezve

Csoport	„kompetencia-feladatok”	grammatikai feladatok
A	69	89
B	79	91

Az elvégzett elemzések nyomán fölvetődik a kérdés: vajon ha diákjainknak a magyarórákon alkalmuk van is a megfelelő szinten megismerni anyanyelvünk nyelvtanát, megkapnak-e ezzel tőlünk, tanároktól (bár a reális lehetőségek között) mindent, hogy anyanyelvismertetük (anyanyelvi kompetenciájuk) megfelelő szintet érjen el ahhoz, hogy kommunikációs funkcióját betölthesse?

Jegyzetek

- 1 A föladat lényege: ‘tégy különbséget melléknév és melléknévi igenév között!’
- 2 ‘Ismerd föl a melléknveket egy adott nyelvi közegben, és írd le helyesen az alakrendszerben hozzá kapcsolódó kért szóalakot!’
- 3 ‘Ismerd föl a hangváltozást!’
- 4 ‘Keresd meg a megadott szavak köznyelvi megfelelőit!’
- 5 A feladat lényege: ‘keresd ki a szövegből a kért szókapcsolatot, és ismerd föl benne a szavak szófaji értékét!’
- 6 „Mit tudsz *cseléd* szavunk eredetéről?”

A WORD OR TWO ON THE GRAMMAR KNOWLEDGE OF THE FINALISTS OF THE 2003 MOTHER TONGUE COMPETITION

In this study, the author examines the results of the finalists of the 2003 mother tongue competition, in particular the results of the second and fourth grade competitors. She devotes special attention to their answers given to orthography-related questions, as well as to the tasks designed to measure the range of the competitors' vocabulary.

BORI IMRE

REFLEXIÓ A „TÜSKE A SZÍVBEN” TÉMÁJÁRA FEHÉR FERENC ÉLETÉBEN ÉS MŰVÉBEN

Nem vizsgálták még mélyebbre hatolóan a szív belső rétegeibe is bepilantva Fehér Ferenc és (ahogy ő mondta) a „szülőtáj” viszonyát. Nem pusztán életrajzi kérdésről van szó, hanem a költő önérzetének a sajtóságáról, aminek legláthatóbb jele talán az, hogy amikor Újvidékkel párhuzamosan a még megmaradt paraszti-népi világban egy házhelynyi földet keresett, ahol megvethetné a lábát és jó érzésekre találhatna, tekintete nem északra, Topolya felé fordult, hanem nyugatra (mintha az 1950 márciusában a *Bocsássatok meg* című versének sugallata nyomán cselekedett volna, hiszen ezt írta akkor: „fordulj napnyugatnak öcskös...”), és Doroszlón vett házat, nyilván nem Herceg János kedvéért, vállalva a neki szokatlan mentalitású élet támasztotta lelki kényelmetlenségeket is. Nemcsak az évtizedek során kimunkált mítoszának (a földhöz való visszatérésnek) engedelmeskedett, hanem az évtizedeken át dajkált sértettségnek is. Nincs leírva ugyan *expresis verbis* (azaz félreérthetetlenül, határozottan), hogy úgy érezte, megsértették Topolyán, nem fogadták szívükve őt és költészetét otthon, hiába írta a fiatal költő szerelmes szavait a városhoz, elragadtatásában „kenyérjónak” is nevezve. Az érzelmi szálak, úgy tetszik, évtizedeken át nem kötötték szétszakíthatatlanul a költőt szülőföldjéhez. A kezdeti időszak sok topolyai és zobnaticai verse és feljegyzése után nem, vagy alig ejt szót a szülői tájról. Később írta le 1958 májusában (azzal a gondolattal kapcsolatban, hogy neki a „költőt igazoló írás” kell, hogy „hivatlanul indulásához fölvezesse az elhivatottság sebeit a látatlan ismerősök és a látó ismeretlenek előtt”, és axiómaszerűen fogalmazzon, amikor végső tapasztalatát összegzi: „mindig arra felé váltsa meg az ember a jegyét, amerre várják és visszavárják”). Versben ezt a felismerést, megrázó érzést már 1956 júliusában megfogalmazta a *Topolyánál* című versében:

* 2003. szept. 11-én tartott Topolyai Napokon elhangzott dolgozatok.

Rejts el magadba, Nagykert, Kőfal utca,
vigasztalj, falum; liadnak hazudsz, ha
elfordítod arcod.
Ki ismert itt? Nem is volt igaz talán,
hogym nekem itt nótás, jó anyám
valaha cipót szakajtott...

Ez a sajjó, és a versekben vissza-visszatérő szívfájdalom, a szívbe szúrt tüske az 1953-ban megalakult topolyai művésztelep volt, s talán egy életre szóló sérelme, hogy a város akkori vezetői a látványosabb festői társaság munkáját pártfogolták, a sikeresebbnek gondolt művészeket csodáló (s őket körüludvarló) vezetők előtt eltakarták a hazai születésű, a külsőségekben a festőkkel versenyezni nem tudó költőfiuk alakját és munkáját. Kényszeredettek a meghívások. Áruklodó sorokat vetett papírra 1961 őszén, amikor írásait könyvbe rendezve *Tizennégy topolyai nap és egy élet* cím alá fogja a kibuggyanó gondolatait: gyerekkorára gondol, amikor a művésztelep épülete felé tart:

„Ez a folytatáskeresés feszül bennem most is, amint elhaladunk a régi Bán-kert barackosa mellett, s tudom, hogy a művésztelepnek kinevezett magános épület ott, a Krivaja közelében, nekem nem jelentheti majd a „kikapcsolódást”. „Mert az író nem tud kikapcsolódni, neki barátkozások, személyes kapcsolatok kellene. S arra is rá kell ébrednie, hogy „egy városiasodó, renyhéségeit, begubóztatásait kivetkőző, ismeretlen Topolyán” jár.

Nagyapáti Kukac Péter sorsa jár eszébe:

„A topolyai művésztelepnek már nem lehet vendége, s autójukon nem hurcolhatják az új mecénások...”

A költőt, érzékeli, nem érdekli sem a „fiatal helybeli megbízott” sem fogadásra megjelenő politikai-társadalmi szervezetek képviselői. Nincs szükség a vilgának a költőre, és a több figyelmet érdemelne a szülőföld részéről! Kesernyés impressziókról beszél, amikor meghívást kap néhány írótársával a művésztelepre:

„Csalhatatlan érzékkel sejtettük meg írótársaimmal, hogy a téli évadban meglepetésnek számító topolyai művésztelepi meghívást el kell fogadnunk, még ha talán „behavazott” verseket s novellákat írunk is egypár napos világon kívüliségünk ajándékaként. A Betyár-völgy visszaadott bennünket az anyaföld ölelésének, s a festőtársadalom itt talált magányosainak, akik kezdetben úgy méregettek bennünket, nem céhbelleket, mint nyugalmmuk potenciális megzavaróit, de csakhamar kiderült, hogy megférünk egymás mellett, sőt mondanivalónk is akad egymás számára.

Köszönöm, szülőfalum, ezt a nem öngazgatásos, kivételezéses téli vendéglátást. Köszönöm, hogy visszahívtál erre az egypár napra oda, gyermek-

korom Betyár-völgyébe, ahol még minden kis gynlogóvénny rancióv, neqyven esztendő hórétegén át is ott éreztem mezíten lábun nyomát, v azokét is, akik hagyák, hogy váljak közülük, hogy most visszahívhasanak ”

Pedig neki is megvoltak a „festői” témái – verseinek egy-egy szakasza akár berámázott festmény is lehetne. Ha nem kinézett vendég a Művésztelepen, hanem magát otthon érző alkotó, egymást ihlethette volna a képiró és a versíró!

Ami bizonyos, az *Elhagyott szállás* című verse művésztelepi impresszió, költői tapasztalat eredménye!

REFLECTION ON THE “DORN IN THE HEART” THEME IN FERENC FEHÉR’S LIFE AND WORK

Ferenc Fehér (1928-1989) was considered the poet of Topolya. The author of the paper presents the controversial relationship between the poet and his town.

HARKAI VASS ÉVA

SZÜLŐHELY-MÍTOSZ, KISVÁROSÉLMÉNY – TÁGABB HORIZONTOK

Sokféle olvasat létezik, lehetséges, s az irodalomtudomány – minthogy mostanában fokozottabb figyelemmel fordul az olvasó felé – igen részletesen foglalkozik az értelemdadás különféle módozataival, a különféle olvasatokkal, olvasásmódokkal.

„Helyi”, „azonosító” olvasat? Én inkább a felismerés, a ráismerés örömének nevezném, s nemcsak az itt született vagy az évtizedekkel ezelőtt itt élő alkotók, de bármely szerző műveit olvasva, interpretálva csakis abban az értelemben tartom elfogadhatónak, ha ez az olvasat nem válik *kizárólagos*, (más szempontokat) *kirekesztő* olvasattá, műinterpretációvá. Ilyen értelemben kíséreltem meg Fehér Ferenc költeményeit és Juhász Erzsébet egyes prózaszövegeit oly módon újraolvasni, hogy közben arra *is* figyeltem, hogyan formálódnak bennük a szülőhely, a gyermekkor tereinek képei, hogy a szövegekben milyen kép alakul ki, képződik meg erről a szűkebb térségről, s hogy a művekben ennek a térségnek mely részleteire, aspektusaira vetül az írói figyelem – természetesen anélkül, hogy mindebből bármiféle értékítéletet kívántam volna levonni.

*

Hogy Fehér Ferenc életrajzának állomásai és részletei költészetének megközelítésekor nem elhanyagolható biográfiai tények – már amiatt sem, mert esetében kifejezetten szubjektív/vallomásos költőalkatról beszélhetünk –, arra monográfusa, Bori Imre is rámutatott, mondván, hogy a költő életrajzának részletei „költészetének vezérmotívumai”-t¹ kínálják. Különösen a költői pálya korábbi szakaszai bővelkednek olyan valóságreferenciákban, konkrét tárgyi és helyszínrészletekben, amelyek által szinte geográfiai és szociográfiai pontossággal rajzolódnak ki egy ma már lényegében letűnt világ körvonalai. Ilyen értelemben jellemző a költői pályán induló Fehér Ferenc első verseskötetének címe is (*Jobbágyok unokái*). Egy szociológiai értelemben vett és szociográfiai pontossággal összerakható *mélyvilág* körvonalai vannak kiala-

különbözőben itt, amely a későbbi (szintén korai) verseskötetekben (az 1956-os, *Álom a dülöutak szélén*, valamint az 1959-es, *Övig a földbe ásva* címűben) árnyalódik tovább szántásaival, kukoricásaival, dülöútjaival, akác- és eperfé-
ával, tarlóival, mesgyekaróival, csöszkunyhójával, hósapkás tanyáival, cse-
lédházaival s e *szegénység-mítosz* benépesítő napszámosokkal, kaszásokkal,
marokszedő lányokkal. A „mezőváros” jellegű Topolya részletei vannak ki-
bontakozóban Fehér Ferenc lírájának e korai szakaszában, szociális felhan-
goktól, sőt indulatoktól sem mentesen. E világ földrajzi-szociográfiai koordi-
nátái mentén konkretizálódik a versek lírai énjének személyes életkerete,
melynek mikrorészletei a Kálvária-domb, a Vajhegy, a Vágóhid-sor, a Be-
tyár-völgy, a Méhészek völgye stb., a térséget belakó alakok közül közép-
pontba állítván az anya és az apa alakját. (Az *Álom a dülöutak szélén* című
kötetnek van is egy *Anyám* című versciklusa.) Egy *anya-* és *apa-mítosz* meg-
képződésének szöveg-helyei a korai verseskötetek, amelyek szövege-
gyűjtésén belül a maga konkrétumaival és szerepmeghatározásaival rajzoló-
dik meg az anya- és apa-kép. E vershősök egyben a szegényparaszti lét rep-
rezentánsai, képviselői, másrészt olyan (érzelmi) támpontok, akiknek élet-
képletén belül a lírai én számára közvetlenül tárul fel, lesz megtapasztalha-
tóvá a szegényparaszti létforma. A Fehér Ferencel egyidős Juhász Ferenc
hasonló módon jeleníti meg az anya és apa alakját. Lírájának korai szakaszá-
ban *Apám*, majd később *Anyám* címen ír elbeszélő költeményt, amelynek ha-
gyományvonala a korai, szintén elbeszélő költeményekben is megmutatkozó
Illyés-lírán át a Petőfi-féle tradícióig vezethető vissza. A költői pályán indu-
ló Fehér Ferenc körülbelül ugyanazt tette, amit Juhász Ferenc vagy például
Nagy László: gyermekkorának mikorvilágát vitte magával a Parnasszusra.
Illyés Gyula neve sem véletlenül merült fel, hiszen a korai Fehér Ferenc-líra
Illyés azon lírai attitűdjének a nyomait látszik követni, amelyet az irodalom-
történet-írás a mai lírában kissé idejétmúltnak tűnő *képviselési elv* fogalmá-
val ír körül (képviselni a népet, a nép nevében szólni). Néhány idevágó pél-
da az első verseskötetből: „lelkem a népem lelke volt”, „Szeretnék szavam-
mal a népig tömi”, „népem hite-lelke ölelkezne bennem” stb.

Fehér Ferenc költészetének paradoxona, hogy a társadalmi-szociális in-
dulat s az említett képviselési elv ellenére is az *érzelmesség* hatja át, minek
következtében a szociográfiai pontossággal azonosítható valóságreferenciá-
kat az „öszbefúlt örökös fájás”, a „kószán lengő bánat” érzelmi-hangulati
felhangjai hatják át. Ily módon válnak a „külső” világ képei a lírai én érze-
lem-, hangulat- és lelki-világán átszűrött képekké. Talán mondanunk sem kell,
hogy a szűkebb és tágabb térség részleteit a költőben munkáló *nosztalgikus*
emlékezet lágyítja érzelmessé és hangulativá. A gimnáziumi éveit Szabad-
kán töltő, majd az Újvidékre távozó költőnek a gyermekkor színtereire visz-
zatekintő, emlékező gesztusa ez, nem függetleníthetően a városi életformá-

ből eredő idegenség-élménytől – mint ahogyan a *Tél a Vajhegyen* című, 1962-ben Újvidéken írt versében áll: „Városi sok sebünkre telepszik a / gyerekkor puha hava.”

Mindennek következtében az a térkép, amelynek határait Bácska, súlypontját pedig a gyermekkor színterét jelentő Topolya képezi a maga földrajzi mikrorészleteivel, Fehér Ferenc tollán lírai térképpé, lírai földrajzzá lágyul (Bori Imre Fehér Ferencről írott monográfiájában egyenesen „szerelmes földrajz”-ról beszél²), s – különösen a korai Fehér Ferenc-lírában – kevés oly lírai megvalósulásnak ad teret, mint amilyen például e költészet antológiadarabjává vált, 1955-ös *Bácskai tájkép* című vers szikrázó betonútjával, hókarú nyárfáival, pasztikussá formált mozdulatlan-ság-képével, az Utasi Csaba által is elemzett³, *A tanyasarkon* című 1957-es költemény „díszetelen ragyogásával” vagy a későbbi, 1965-ös *Madarak folyója* „egzisztenciális nyugtalanságával”.⁴

A korai Fehér Ferenc-lírában kialakított térbeli koordináták e líra későbbi szakaszaiban is fellelhetők, csak áttételesebben. A költő kései lírájában a térség helyszínei egy tárgyiasabb, személytelenebb, beleérző érzelmességtől mentesebb, kontemplatívabb versbeszéd elemeiként merülnek fel.

*

Juhász Erzsébet regényeiben ugyanennek a térségnek egészen más vetületei tárulnak az olvasó elé. A Fehér Ferenc-i szegényparaszti világgal szemben Juhász Erzsébet a kisváros urbanizáltabb, polgári világának részleteiből alkot (negatív) kisváros-mítoszt. Gondoljunk például az 1980-ban megjelent, *Homorítás* című regény kisvárosképe a Bódy-féle vegyeskereskedéssel, a Nagykerttel, a Puhalák-féle stranddal stb. vagy az 1992-es *Senki sehol soha* négy egybefüggő elbeszélésének helyszíneire az Erdősi cukrászdával, a Bodrog-féle téglagyárral, a Pataky-fürdővel, a korzóval, Nagy Sándor mozgóképszínházával, az Azra és Limbek fényképszeti műteremmel, a Patócs-féle kávéházzal stb. Hogy mennyire negatív ez a kisváros-kép, azt az alábbi részlettel szeretném illusztrálni:

„*Ha még láttak idiotizmust*, akkor az gyerekkorunk korzója volt vasárnap délután. S az obligát korzózások a szédülésig, a végkimerülésig, körbe-körbe, mint a lovak a cirkuszban. Még rosszabb, mert mi azért mégsem viselhettünk szemellenzőt, mint a lovak, így aztán a többiek mustrálgatása volt egyetlen teendőnk. S nyilván nem csak nekünk, gyerekeknek, hanem a mögöttünk poroszkáló szülőknek és baráti társaságnak is, és egyáltalán mindenkinek, aki itt szédelgett.

Ide-oda sétálgatni hosszú, hömpölygő sorban, külön ebből a célból kicicomázkodva! Nehéz vasárnap délutánok voltak már azok is, akár a mosta-

niak. Igaz, akkor legalább nem voltunk vele tisztában, hogy milyen temérek sok fojtogató vasárnap délután vár még ránk az életben. Az is lehet azonban, hogy az eljövendő pillanatok egyikében megadatik számunkra az önmagunk iránti könyörület, s ettől kezdve meg fog széplőlni visszafelé, korra gyerekkorunkig visszamenőleg az összes, még a legmonotonabb, legfűllesztőbb vasárnap délután is. Isten kezében vagyunk. (Legalább is ott szeretnénk lenni.)”⁵

Míg Fehér Ferenc költészetének geográfiailag azonosítható és szociográfiai jelentéssel is bíró toponimái lírával és beleérező *érzelmességgel, empátiával áthatott tereket* fednek, Juhász Erzsébet két említett művében a szintén valóságreferenciákkal rendelkező, a művilágon kívül is azonosítható, pontosan behatárolt helyszínek egy *egzisztenciálisan megélt tér* díszelei.

A *Homorítás* kisvárosképe a *Pacsirtát* és *Aranysárkányt* író Kosztolányi Dezső Sárszegét idézi meg – azt a Sárszeget, ahol még tragédiák sincsenek. Juhász Erzsébet e regényének térrészletei az üresség, az elmagányosodás, a hiány egzisztenciális terei, ahol a lét egyetlen reális vonása „nem más, mint tartósan elviselhetetlen üresség, amit nem lehet falazás nélkül elviselni”⁶, s ahol az idő is összesűrűsödik: keménnyé lesz, „akár a csont vagy a kő, se előre, se hátra...”⁷. Ezek az egzisztenciálisan megélt létartalmak különösen a *Senki sehol soha* elbeszélésfüzérében kapnak külön nyomatékot az „otthonos rémület”, a „lélekben növény iszap”, a légszomj, a hiány, a „befelé élés” létélményváltozataiban. „Befelé indultam el valójában, de sikerül egyre mélyebbre temetnem mindazt, amit itt belül lelek. (...) Sötétség és sajgás itt minden”⁸ – olvashatjuk Nagy Sándor belső monológjának szövegében. Lala tanár úr, Nagy Sándor, Hajvert Mihály, Fekete Endre, Sihter Tóni és a négy elbeszélés többi alakja a determinált kisvárosi lét elszennvedői, akik a „mozdulatlan idő tengelyében” lépdelnek, minthogy idő „nincs is, csak valami megnevezhetetlen, helyette.”⁹ Avagy – ahogyan egy elfuserált esküvői kép sugallja: „Se múlt, se jelen, se jövő.”¹⁰ *Senki sehol soha*: a mű címének hármasság tagadása annak a hiánynak egy általánosabb és metaforikus megnevezése, amely a mélyrepülésre kényszerülő hősokeket veszi körül, minthogy a kisváros a szárnyaszegett álmok és korlátozott (élet)lehetőségek szűk tere – ahol „mindig közöttük voltunk mindannak, amiben benne szerettünk volna lenni.”¹¹ A négy elbeszélés szabálytalan hősei cselekvéseik hiányának, elhibázottságának vagy hiábavalóságának lenyomatait viselik lelkükben. Teljesületlen vágyaik szimbóluma az az Énekes Krisztina, aki minden fejezetbe és minden hiányt megélt hős képzeletébe, álmába beúszik, s aki a mozgóképszínházat megálmodó Nagy Sándort például „örökösön emlékeztette arra, aki *lehetett volna*”.¹²

A hiány e létélménye kapcsán most visszautalnék Fehér Ferenc kései költészetének azon létélményére, amelyet Bori Imre a költő szavaival a

„pünnon nirvána” élményeként, a „semmi” filozófiájaként nevezett meg, s amelynek jelképét a „holt meder”¹¹ fogalmában jelölte meg. Ahogyan Fehér Ferenc esetében, a hiány említett élményváltozatai Juhász Erzsébet esetében sem függetleníthetők a városélményből eredeztethető idegenség-képzettől, amely Juhász Erzsébet prózájában például a toronyház-metaforában kap kifejezésformát. Ebből az idegenségélményből Fehér Ferencet az emlékezés szárnyain a nosztalgia röpítette vissza gyermek- és ifjúkorának tereibe, Juhász Erzsébet pedig ezzel szemben bármiféle nosztalgiától mentesen, sőt iróniával, még inkább szkepszissel szemléli a kisváros színtereit és alakjait, s e téren kedvenc olvasmányai szerzőinek (mindenekelőtt a francia egzisztencialisták: Sartre és Camus) nyomdokain halad.

Juhász Erzsébet esetében azonban a hiányélmény csak részben határolható be az egzisztenciális térként funkcionáló kisváros fogalmával. A Forum Könyvkiadó 1984-es regénypályázatán első díjjal jutalmazott, *Műkedvelők* című regény Szenteleky Kornél Szivácát rejtő Bácsögödröse hasonló módon az elrontottság, a helyrehozhatatlan csúnyaság, az elfuseráltság egzisztenciális terévé lesz – legyen szó akár életről, akár irodalomról.

Egy még tágabb horizont megalkotásaként Juhász Erzsébet két évvel ezelőtt posztumusz regényként megjelent *Határregényét* említhetjük meg, amely a hiányt a Monarchia utóbbi határok által felszabdalt s ezáltal emberi kapcsolatokat szétszakító történelmi terébe vetíti.

*

Hogy a szülőhely- és gyermekkor-mítoszhoz s az emlékezetnek milyen sokféle változatai vannak, lehetnek, példa erre Fenyvesi Ottó költészete, amelynek újabb vonulataiban, miután maga a költő eltávolodott itteni világnakból, a régi (neo)avangárd felhangok után, az Óceán- és Amerika-képek és -képzetek helyett most újra e környezet felé fordul figyelme, s Gunaras, a szülőfalu, a gyermekkor Topolyájának Eprese vagy akár a vajdasági írók jelennek meg verseiben, félig-nosztalgikus, félig-ironikus hangnemben. De példaként említhetjük a Majoros Sándor újabb prózájában tapasztalható Moravica-, Vajdaság- és Jugoszlávia-képeket, Szathmári István Szabadka-, s ezen belül villamos-képeit, Balázs Attila újabb prózájában Telep- és Jugoszlávia-vonatkozásait vagy Bozsik Péter regényének ide vágó részleteit, aki egy másik földrajzi pozícióból, Veszprémből idézi fel a gyermekkor színhelyét jelentő Csantavér és a hídrobantó Matuska Szilveszter életének részleteit.

¹ Bori Imre: Fehér Ferenc. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978, 6. l.

² I. m., 5. l.

³ L.: Utasi Csaba: Csak emberek. Ötven vers, ötven kommentár. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000, 62-63. l.

⁴ Az utóbbi jelzőket Utasi Csabától idéztem. L.: i. m., 62. és 83. l.

⁵ Juhász Erzsébet: Senki sehhol soha. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992, 38. l.

⁶ Uő: Homorítás. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980, 100. l.

⁷ I. m., 49. l.

⁸ Senki sehhol soha, 61. l.

⁹ I. m., 35. és 36. l.

¹⁰ I. m., 80. l.

¹¹ I. m., 41. l.

¹² I. m., 56. l.

¹³ Bori Imre: I. m., 130. és 131. l.

BIRTHPLACE – MYTH, SMALL-TOWN EXPERIENCE – BROADER HORIZONS

The author tries to shed light on how the pictures of birthplace and childhood locations are formed in Ferenc Fehér's poems and some of Erzsébet Juhász's volumes of prose, what kind of a picture is formed of these areas through the texts, and which details and aspects of the area are the writers' attentions focused on.

In Ferenc Fehér's poetry, the outlines of a now almost vanished world are drawn with almost geographical and sociographical accuracy, in such a way, that the real life references, which can be identified with sociographical accuracy, are softened to being emotional by nostalgic memories. On the other hand, Erzsébet Juhász creates a negative small-town myth from the details of the more urbanised, civic world of a small town, and the locations described become details of a space in which she herself lived.

FARAGÓ KORNÉLIA

A „TÖSGYÖKERES IDEGEN”

Távlatok Juhász Erzsébet esszéprójájában

Egybefüggően olvasva Juhász Erzsébet esszéprójáját, elsőként az tűnik fel, hogy olvasási attitűdjét, látásmódját, sajátos időkultúráját és még sajátosabb térkultúráját egy rendkívüli tágasság-igény jellemzi. Voltaképpen erről van mondanivalója, ezen keresztül fogalmazza meg magát, a jellegzetes esszéperspektívákat ez a felszabadító tágasság-igény és az érzékelés hozzá illő nyitottsága fogja egységbe. Önmagán túlmutató minden választása, mint ahogyan az idegen szemléleti világokban is azokat a pontokat keresi, amely pontokon a legtávolabbra nyitnak. Többszörösen is úgy tűnik, a szabad létérzékelés lehetőségtere és a hermeneutikai értelemben vett *távoli* áll esszégondolkodásának középpontjában. Nem véletlen tehát, hogy pl. Jung Károly költészetében az alakoskodást és szerepjátszást a tér és idő kitágításának eszközeként olvassa. Ha felmerülne a kérdés van-e esszéinek olyan közös felismerése, amely alkalmas a sajátságok megragadására, talá-lunk-e olyan jelentéspillanatokot, jelentés-locusokat, amelyekre fel lehetne építeni egy átfogó értelmezést, több válaszváltozatban is szereplnének a „tártság metamorfózisai”.

Úgy tűnik, a létérzékelés szabadságát kínálja számára minden, ami ki-mozdul, ami eltávolodik, irányt változtat vagy áthelyeződik, aminek nincs nyugvópontja, aminek sosem lehet a végére járni. A kisebbségi ember állan-dósult ideiglenességérzetében a folytonosan újraíródó jelentések instabilitá-sa, a végeláthatatlan, az alakulásban lévő, a radikális hirtelenséggel átforduló egyszer izgalmas, máskor szorongató, sőt fájdalmas dinamikája. Némi sarkítással azt mondhatnánk, a kisebbségi létélmény egyszerre nyomasztó és felszabadító. A saját világ a „tösgyökeres idegenség” paradoxonának megta-pasztalását kínálja, egyszerre határozza meg tösgyökeresen idevalóként, röghözkötöttként és idegenként az itt élő. Az idegennek viszont, tudjuk, sa-játos rálátási tavlatai vannak. A szabad értelmezés felé viszi a megismerhe-telenség, a birtokolhatatlanság élménye. Az örökös eltévedőfélben levés, az „emberöltönyi átmenetiség”. A hihetetlen közérzettörténeti rétegezethe-ttség. Az azonosíthatatlan, a bizonytalan széles teret nyit a képzeteknek, pontosabban

fogalmazva sokirányú mozgást indíthat be a tudatban, elvárásokat kelthet a jövőbeli, a változó, a folytonosan kimozduló irányában. Ez az esszégondolkodás a nosztalgiaát, a vágyakozást is a nyitottság, a beteljesíthetlenség, a minden megérkezést kizáró sajátos útonlét élményeként értelmezi.

Széles távlatot nyit minden, ami különös, kockázatos és veszélyes, minden, ami a megszokottól élesen eltérő, minden, ami a Másik különösségét hangsúlyozza, a furcsa viselkedés, a bizarr külső, a deviánsok színes világa, az örültek normális és harmonikus valósága. „A mai napig is nagyon szeretem a rendhagyó viselkedésű, magatartású embereket, és ezek is a gyerekkori színtérhez kapcsolódnak bennem” – írja, de mindezt jól példázza narratív alakformálása is.

Juhász Erzsébet, különös módon, a pusztulásban, az elmúlásélményben is felleli a szabadság lehetőség-dimenziót. Ami nincs már, ami kimúlt a világból az „szabadabban formálható a képzetben”, az meg is hamisítható, a tapasztalat és képzelet szabad játékában – mutatja fel Ottlik-értelmezésében. Darvasi-esszéjének (*Összeköttetésben*) tanúsága szerint az emberi lét lényege az a pusztítóan mély átlényegülés, amely paradoxális természetű lévén, egyben a felülemelkedés lehetősége is: „ha pillanatnyi érvénnyel is, de a pusztító átlényegülés, életünk, sorsunk visszafordíthatatlan iránya, ez az örökös lejtő mégiscsak lehet olyan *kilátó*, mely megadja a *felülnézet távlatát*”.

Az esszék és „feljegyzések” egy felfokozott létezési érzékenységről szólnak, elsősorban a rendkívüli állapotok, a lélegzetelállítóan abszurd mozzanatok, a páratlan intenzitású találkozások élményanyagáról. Az örökös eldöntetlenségek, a feloldhatatlan kétértelműségek, a végső megoldatlanságok iránti vonzódásról. Az ismeretlenbe tett utakról, a történeti távolba vetett pillantásokról. A kiterjesztett érzékelési igény mondatja ki: „Életem egyik emblematikus emlékképe az a néhai rádió.” – a médium, amely alkalmas a távolságok befogásának megjelenítésére. Igaz, a legtávolabbi állomást mégis egy irodalmi mű jelöli és az olvasmányélmények egy „(be)járhatatlan *táv*” legbejárhatóbb állomásaiként nyernek meghatározást.

Úttalan utak, távolságok szövevénye a világ: elrendezhetlenségek és megoldhatatlanságok kiszámíthatatlanul átható jelenléte. Az esszék minden távlatot adó gesztus iránt fogékonyak. Ez egyébként erős kulturális kódoltságukban is megmutatkozik. A világra vonatkozó koncepció a szövegek és kulturális imaginációk, uralkodó reprezentációk bejárásával bontakozik ki. A legmérvadóbb látószög: a közép-európai. Úgy is fogalmazhatnánk: az egyetlen releváns szellemi alaporientáció a többretegűségek és többértékűségek szövevényes világában.

A gyermekkor az emlékezetben mint a várakozás, a remény metaforája nyílik meg a tágasságnak. A jövő a szüntelen változások ideje, az az idő, amelyben „minden a felismerhetetlenségig átváltozik majd”. Azok az em-

lékjelenetek izgatják a beszélőt, amelyek nem akarnak „történetté bomlani”. Az emléket látásmóddá avatja, vízióvá, legendává formálja, átadja a „megittasult képzetnek”, így tárja szélesre. A rilkei emlékezésélményben azt hiszem, a saját emlékezetfelfogására ismer. Emlékezni Rilke esetében, mondja, annyit jelent, mint felismerni s egyben meghaladni az időt, mint elméjének „formáját és korlátját.” Hitelesen és mélyrehatóan közelíteni meg a múlt idejét és terét, de meghaladni ismerősségének korlátait. A felismerésben a kötődés, a meghaladásban az eltávolodás igénye jelenik meg mindattól, ami béklyóba fogja a képzetet és megvonja a Nyitott, a tiszta Tér élményét. Azt lehetne mondani, a saját biográfiában, a saját emlékvilágban is az azon túlmutató horizontokat igyekeznek megnyitni, „túlvilági”, „másvilági” természetű nézőszögeket keres. Értelmezi, árnyalja és átértelmezi, eltorzítja a felmerülő emlékforgácsokat, a biográfémákat, amelykeről úgy tudjuk dinamizálják az elmúló identitást.

A felelevenítés, az újraélesztés szószerintiségét elutasítva talál rá a megidézett-megteremtett kettősségét sugalló, „jelenbe forrósítani” mézőlyi elgondolására. „Mert nem a szülőházon, nem is az ismerős házakon múlik. Csak érzelgős lelkek tudják becsapni magukat azzal, hogy ezen, hogy ilyeneken múlik. Minden jó író számára végső soron csak ürügy mindaz amiről művében konkrétan beszél. ... Nem a gyermekkori házról van szó, nem a gyermekkori színtérre való hazatalálásról. A felforrósodott, eleven jelen időről van szó. A közérzet megfogalmazásáról. Mithogy igazából ez lehet számunkra mindig is aktuális. Hazatalálnunk nem lehet máshová. Emlékezni arra, ami volt – csak kirándulás.” (*Hazatalálni – otthon lenni*). Mint kiderül, a megismerés-ráismerés olyan kényszerítő erővel hat, amely elől menekülni kell, bár egészen bizonyos, hogy nincs menekvés. A közeli, az ismerős mássága sokkal jobban kockára teszi az identitást ezért kell megvédeni tőle a saját látásmódot, a saját világot, ezért kell eltávolítani, elhatárolni az én-től. Ezzel szorosan összefügg az a tapasztalat, hogy „az ismerőség biztosan csak egy bizonyos határig válthat ki hatást, azon túl egyre közömbösebbé tesz, legalábbis csökkenti a befogadás erejét”.

Juhász Erzsébet úgy tekint a kulturális eredet helyeire, tényeire, mint olyan mozzanatokra, amelyek segítenek bemérni milyen talajon, milyen hagyományban áll, milyen szellemi közegből nő ki az emlékező. De, mint olyan arkhimédészi pontokra, ahonnan el lehet, sőt el kell rugaszkodni. Hol ironikus távolságtartással viseltetik vele szemben, hol kétségbeesett igyekezettel próbál menekülni tőle, elvesz belőle vagy hozzáad, de úgy hagyja nyitottan, arra készen, hogy az maga is élő anyagként vegyen részt a fikció szabad működésében, segítse a prózairói fantázia működését. Mindig azt szólaltatja meg, ami belekérdez egy másik világba, ami a legtávolabbra mutatónak látszik, ami a szellemi tér kibővítését, a provinciális igénytelenségből

való kilépést, a mély szembesítést szolgálja. Ezért hiányolja, hiányolhatja Fehér Ferencről írva kérdezőmódjának mélységdimenzióit „Nagy kár, hogy e költészet e problémákkal való *mély szembesítés* helyett a sekélyesség, a »kelmesség« felé kanyarodott el. S noha évtizedeken át a vajdasági magyar irodalom legismertebb költőjének számított, s minden bizonnyal ő rendelkezett a legszélesebb olvasótáborral, tényleges létkérdések, gondok és kétségek helyett e költészet az önsajnálát és kirakatvalóság »megének- lése« között vacillált”. (*A mai vajdasági magyar irodalomról*. Bárka, 1996/3-4. 44-45.l.)

A leglényegesebb mindig a legtávolabbi jelölhető, horizontálisan és vertikálisan is, közben jól kirajzolódnak az ellenpontok, a mozdíthatatlan pozíciók, a „sokszoros elszigeteltségek”, a „világvégi beszorítottság”, a provinciális igénytelenség, az önelégültség, a beszűkültség. A tágasság-vágyak alapja a „bennszülött” látóhatár szűkösége, a provinciális ízlésvilág, a földközelség biztonsága. Valamit erőteljesen hiányol, mégpedig „a nyilvánvaló kulturális elszegényedésünkkel szembeni tiltakozás intenzív, szellemileg le-reagált nyomait”. (*A magány émelyítő helyi színe*) A legtávlatlanab beszűkülést – ránk nézve máig érvényes módon – az esztétikai funkció háttérbe szorításában látja, a kisebbségi szolgálatetika „napiparancsa” nyomán születő irodalomban és irodalomfelfogásban. „A kisebbségi író egyedül az különbözteti meg az anyaországi írótól, hogy nemzeti hovatartozása szempontjából kisebbségben él. Hogy ez meghatározza élményeit és tapasztalatait, mint műveinek alapanyagát, az kétségtelen de íróról lévén szó, lehet remélni részéről akkora *szellemi tágasságot*, hogy ne csupán ez határozza meg életének és napjainak minden egyes szakaszában, hanem ennél több és egyetemesebb érvényű.” – írja *Úttalan utaim* c. kötetében.

Amikor a létfolyamat a bezártságból, a hely és az idő szorításából való folytonos meneküléssel egyenlítődik ki, az elvágódás egyedül az alkotás és a szerelem tágasságában képes hazatalálni: „Ha tehát a lélek felől nézzük a műélvezet folyamatát, először is a mindennapi életből való beszorítottságunkból való kiszabadulást emelhetjük ki”. A kitaláltban, a teremtettben az alany mintegy túlnő önmagán, megsokszorozódik, s ebben a kiteljesedésben mutatható ki a legközvetlenebbül az alkotás és a szerelem összefüggése: „Aligha létezik még egy olyan emberi élmény, amelyre a léleknek és tudatnak az a *nyitottsága* volna jellemző mint az alkotásra és a szerelemre”. (...) „A másokban megsejtett, *kitalált*, s belőlünk hiányzó *teljesség* után vágyakozunk.” (*A mámorról*). Azt hiszem, a szerelemérzés értelmezése egyszerűen megkerülhetetlen ebben az esszé-gondolkodásban, mert megmutatkozik benne az emberi lét ellentmondásbeli gazdagsága, mert paradox időélményben részesít, mert ideiglenességében is az időtlenre tárul ... A szerelem, mint a bensőségesség kiteljesedése kilépés önmagunkból, az „önmagunkba való

bezártságból”, „egyszemélyes börtöntükből”. A rajtuk kívüli megpillantása, határaink feloldódása, átlépés a Másik iránti érzékenység tágasságába. A közelkerülés vágyában „nemesak a felfokozott figyelem kap helyet, hanem a teremtő képzelet is,” a teremtő kitalálás, a fikció szabadsága illetve az a tágasság-igény, amelyről eddig beszéltem, merthogy az esszék poétikáját oly mélyen meghatározza.

“THE AUTOCHTHONOUS FOREIGNER” (PERSPECTIVES IN ERZSÉBET JUHÁSZ’S ESSEAYS)

When reading Erzsébet Juhász’s essays continuously, it emerges that her reading attitude, her views, her peculiar time-culture and her even more peculiar space-culture are characterised by an extraordinary need for spaciousness. The minority’s constant feeling of temporariness and everything that is displaced, moves away, changes direction or does not remain in one place offers her the freedom of existence perception. Strangely, she discovers the possibility dimensions of freedom even in decay and the experience of death.

GEROLD LÁSZLÓ

KÖNYVTŐL KÖNYVIG

Juhász Erzsébet az olvasó író

Juhász Erzsébet köteteinek egyik, ha nem éppen legszembetűnőbb ismerve az irodalommal mint a világ megismerésének, megértésének s megítélésének eszközével való nagyon szoros és sajátos kapcsolat, szerves összefonódás. Műveiből ugyanis olyan író olvasót ismerhetünk meg, aki számára az irodalom az élettel volt azonos. Ahogy *Állomáskereső* (Pécs, 1993) című kötetének *Tülevélzúgás* címet viselő, kisesszéket tartalmazó fejezetének *Előjárójában* írta: „Vannak a személyiség problematikájának olyan jelenségei és tünetei, amelyek csak *irodalmi* alakok, helyzetek és tájékok alapján és ürügyén megragadhatók”. Vagyis szerinte és számára az irodalom „önmagunk és a világ” megismerésére nyújt alkalmat.

Az alábbiakban annak megmutatására történik vázlatos kísérlet, hogy ez az elv a Juhász Erzsébet-i írói gyakorlatban hogyan, milyen formában, hányféle változatban működik.

Az embernek, vallotta Juhász Erzsébet, hogy eltaláljon önmagához az irodalomhoz kell fordulnia, lévén az irodalom az élet olyan tükre, amelyben – mások példáját látva – önmagunkkal szembesülünk, önmagunkra ismerhetünk. Nem számítva az irodalmi tárgyú tanulmányokat és kritikákat, melyekben természetesen a tárgyalt művek, a művek közötti összefüggések, párhuzamok és eltérések irodalmi jellegű vizsgálata történik, az élet (a szó lestrappált ugyan, de nem találok jobb kifejezést) és az irodalom kölcsönöségi kapcsolatának, ahogy ezt Juhász Erzsébet értelmezte, megítélésem szerint, műfajtól függően három változata nevezhető meg: szépirodalmi, esztétikai és publicisztikai.

A szépirodalmi változatra elsősorban a *Műkedvelők* (1985) című regény a példa, ha nem kulcsregényként olvassuk, bár nyugodtan megtehetnénk, hiszen főhősét, a bácsgödrösi orvos-írót, a délszlávországi irodalom szervezőjét, Sztantics Aurélt felismerhetően Szenteleky Kornélról mintázta az író, s a regény többi szereplője is némi irodalmi jártassággal könnyen beazonosítható (például Forrai Gábor = Szirmai Károly, Janiga Lajos = Cziráky Imre, Ligeti Lajos = Fekete Lajos), és nem csak a helyszínek ugyanazok, ahol

Szenteleky élt, megfordult (Szivác, Zombor, Szabadka, Újvidék, Beeskerek, Óbecse, Olaszország, Egyiptom), de „Aurél nagyapánk” mondatai is visszakereshetők a Szenteleky-levelezésből, -cikkekből, -versekből, hanem csak és elsősorban regényként olvassuk, ahogy Bányai János sugallja, a *Műkedvelők* tényanyaga „rejtélyesebb, titokzatosabb, művészi, egyben homályosabb is, semhogy rajtuk (a tényeken) kívül állóval azonosíthatók lennének” (Juhász *Erzsébet, Tanulmányok*, 1998). S bár ez kétségtelenül igaz, a *Műkedvelőket* valóban regénynek kell tekinteni, tehát öntörvényű szépirodalmi alkotásnak, regényként kell olvasni, mégha bizonyos részei, kivált az első fele, némileg ellenáll ezen szándékunknak, s nem dokumentumnak, sőt nem is regényesített dokumentumnak, de ugyanakkor olyan irodalmi mű is, amely azáltal, hogy Szenteleky Kornél életének utolsó éveiről szól, ezzel összefüggésben a vajdasági magyar irodalom kezdeti éveinek története is. Kettős életrajz, amely azonban magánemberi és irodalomtörténeti vonatkozásában egyaránt túlmutat a kettős modellen: Szenteleky Kornél tragikus élettörténetén és a vajdasági magyar irodalom kezdeti éveinek eseményein. Ha nem tűnne túl leegyszerűsítettnek, azt mondhatnánk, Juhász Erzsébet regénye példázatértékű, függetlenül attól, hogy az író 1985-ben érezte-e azt a válságot, amely felé irodalmunk már akkor sodródott, s jutott el rövid néhány esztendő alatt, vagy sem. Példázat arra, hogyan kell megpróbálni, hogy „a jelen időbe ténylegesen bekapcsolódva” (107) tudjunk élni, és hogyan válnak tragikussá azok „akiknek nem adatik meg, hogy a saját idejükkel éljék, hanem csupán fellobbannak, s valamely puszta elragadtatás megiramodásában ellobbannak” (108). A *Műkedvelők* példázatszerűségére mutat egyfelől annak gyakori emlegetése, hogy itt minden magánemberi és irodalmi esemény az Ákácok alatt történik, és az Ákácok szó kivétel nélkül nagybetűvel szerepel a regényben, egyszerre utalva így a vajdasági magyar novellairókat tömörítő, Szenteleky szerkesztette antológiára és a kettős életrajz valós színhelyét jelölő emblematikus ákácfára, másfelől pedig az a nagyszámú, szó szerinti vagy némeileg módosított, de felismerhető idézetet, melyeket Juhász Erzsébet a kötethez írt jegyzete szerint „Ady Endre, József Attila, Pilinszky János, Rilke és Petőfi Sándor verseiből, Herceg János és Szirmai Károly prózájából, valamint a Kalangya című folyóiratból” használt fel. Ezek az idézetek, köztük a szerző által nem említett *Hamlet* közmondássá vált utolsó mondata („A többi, néma csend”) vagy az *Ómagyar Mária-siralom* „Virágnak virága” sorának „Világnak világá” módosítása annak érdekében, hogy az immár pontosan folytatott idézet („keservesen kínszatól / vas szegekkel veretel”) félreérthetetlenül elnyerje történetbeli aktualitását. A *Műkedvelők* tehát bár Szenteleky és a vajdasági irodalom első évtizedeinek kapcsán arra keresi választ, „vajon megadatott-e egyáltalán neki és nekik valamennyiüknek ott, az Ákácok alatt a jelen időbe ténylegesen

bekapcsolódva élniük”, már a következő mondatban túlmutat a regénybeli konkrétumokon: „Hiszen az az idő, amelyikbe beleszülettek egykor, mint akik fölöslegesek, rég kivetette magából őket. Ahhoz, hogy egy másik megélhető idő képződjék körülöttük, a jövő időt kellett meg- vagy inkább kitálcálniuk, ami felé haladhatnának. Éveken át csak a saját múltjukban érezhettek otthonosan magukat. Így lettek – anélkül, hogy helyükről tapodtat is elmozdultak volna – emigránsok”.

Az *Állomáskereső*ben témánk szempontjából elsősorban a kisesszék érdekesekek, melyekben Juhász Erzsébet „önmagunk és a világ megismeréséhez” (5) szükséges kulcsot keresi, eligazítást, választ keres a benne felmerülő, de mindenki számára fontos létkérdésekre – irodalmi művek segítségével.

Az örök „imádlak és gyűlöllek” ellentétének bonyolultságát például „két huszadik századi magyar regény szerelemélményét” szemlélve próbálja megérteni. A két regény Kosztolányi Dezső *Aranyáskánya*, „amely Hilda és Tibor szerelmét foglalja magában”, és Füst Milán *Nevetők* című kisregénye. Kosztolányi művében Juhász Erzsébet a boldog szerelem példázatát látja, amely azonban fokozatosan halványul, fakul. Ennél összetettebb képlete az *odi et amo* felszámolhatatlan kettősségének a Füst Milán-i változat. Andor érzése Mela iránt akkor fordul át szerelemből gyűlöletbe, amikor rádöbben, hogy a lány olyan tükör, amelybe ő hiába néz, nem látszik benne. Az ember ugyanis állapítja meg a *Kettősségeinkről* című esszéjében Juhász Erzsébet, „képtelen elviselni, hogy ne *látsszék*”. Ezért, ha a másik nem igazol bennünket vissza, szerelmünk gyűlöletté változik. A szerelemben, vonja le a következtetést, „tagadhatatlanul önmagunk elfogadtatásának legintenzívebb és legegységesebb törekvése nyilvánul meg”.

Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényének Marmeladov nevű mellékszereplője „azt példázza, hogy, még egyértelmű helyzetekben sem vagyunk képesek a tulajdon szituációkat egyértelműen megélni”. A regényszereplő viselkedési zavarban szenved, mely abban nyilvánul meg, hogy önpusztító cselekvéseit képtelen fékezni, jóllehet pontosan tudja, látja saját hibáit, nincs ereje „életének átszervezésére”. A Dosztojevszkij felvázolta szituációban a *Magányos játszma* című esszé írója a „felelősségteljes viselkedésre” képtelen életjelenség irodalmi példázatára ismer. Thomas Mann *Mario és a varázsló* című elbeszélésének hipnotizőrje, Cipolla, pedig konkrét példája „az érzelmekkel való manipulációkról” szerzett tapasztalatainknak. Jean-Paul Sartre *Undor* című regényének Autodidakta nevű alakja olyan ember szimbóluma, „akinek kreálnia kell valamit önmaga helyett”, hamisítványt hoz létre, hogy „tulajdon létezésé látszatát keltse”, ami persze merő csalás, „ha egyszer itt és most a világon van”. A létezést nem lehet meghamisítani, vallja Juhász Erzsébet, mert nem csak önmagunkat, hanem a velünk kapcsolatban levő másikat is becsapjuk.

Már az eddigiekből is kitetszhet, hogy Juhász Erzsébetet mindenekelőtt önmagunkhoz és a velünk együtt élőkhöz való viszony torzulásának műnaisági érdeklik. Számára Kafka művei az elszigeteltség labirintusai, mert „Ha egy ember nem érti meg a másikat, akkor nem borzasztóan nevetséges, hanem elszigetelt, szegény és elhagyott”, idézi magát a kilátástalan helyzetek legismertebb világirodalmi konstruktőrjét, Franz Kafkát. Azon irodalmi művek iránt vonzzák Juhász Erzsébet figyelmét, amelyekben az elszigeteltségnek, az önmagunkba való bezártságnak a változataira ismer. Ezeket vállalja nagy-nagy szenzibilitással, hogy megtudja e sajátos emberi állapotnak az okait, illetve hogy megtalálja a gyógyulás lehetséges irányát. Ezt, bár amint a kötet előszavában írja, „az ember élete végéig sem tud meg úgyszólván semmi számottevőt önmagáról és a világról, amelyben él”, elsősorban a másikkal való fordulásban, abban a tudati nyitottságban véli felismerni, amely a szerelemben és az alkotásban képes kiteljesedni. A másikkal való rá-találás titka „a teremtő kitalálás”-ban rejlik, hogy képesek vagyunk-e megjárni a lélektől lélekig vezető utat, ami „maga a szerelem”, ahogy erre egy Andersen-mese és egy Thomas Mann-mű olvasása döbbsenti rá.

Többek között ezekre a személyiségkérdésekre ismer az irodalom kiemelkedően professzionátus olvasójaként Juhász Erzsébet, miközben kétségtelenül jeles írók (Mészöly Miklós, Krasznahorkai László, Nádas Péter, Örkény István, Kosztolányi Dezső, Füst Milán, Grendel Lajos, Rilke, Dosztojevszkij, Herceg János, Tolnai Ottó, Danyi Magdolna) társaságát keresi, körében forgolódik, s a műveikből kapott/szerzett létigazságokat értelmezi esszéiben.

Az életmű harmadikként említett, irodalom ihlette műfaji változatot az *Esti följegyzések* (1993) című kötet írásai képviselik, melyeket bár műfaji meghatározásuk leginkább problematikus, talán az esszé és a publicisztika határterületén helyezhetők el, s melyeket jobb híján talán irodalmi publicisztának nevezhetnénk. De a kötet naplóként is olvasható. Hogy Juhász Erzsébet egyik legkedveltebb, de mindenképpen legtöbbszörre becsült írója, Mészöly Miklós kapcsán használt fogalommal éljünk, (egy) közérzet naplójaként. A „létezés-történet-átélés” élményét közérzetté ebben az esetben a kilencvenes évek elejének jugoszláv eseményei avatják, a háborús évek, ahogy erre az *Esti följegyzések* alcíme utal: *Egy évad a balkáni pokolból*.

Ha csak végiglapozzuk a kötetet, lehetetlen nem észre venni, hogy az addiginál is több az irodalmi vonatkozás. Miközben Juhász Erzsébet megpróbál eligazodni a jelzett időszak sajátos léthelyzetében, értelmezi ezt, segítséget keres és nyújt, hogy eligazodhassunk a ráncszakadt létállapot útvesztőiben, lelki poklában, az irodalmat használja iránytűként és hegymászó botként. Az irodalomnak illetően történő felhasználhatóságát Juhász Erzsébet esetében alapfokon legitimálja a(z) életrajzi tény, hogy olyan ember for-

dul az irodalomhoz, aki „élete javát olvasással /.../ töltötte el”, aki számára „a világ leglőbb jója”, ha olvashat, s olyan olvasó, aki néhu éveket magában hordja egy-egy olvasott sor emlékéit, vagy kibent váratlanul belenyilall a felismerés, hogy egy könyv (például Füst Milán *Ádventjének*) „újravására elérkezett az idő”.

Kétségtelen, hogy az olvasást létformaként megélők számára mindenkor felidézheti a már ismert könyvek újravásásának igényét, ahogy az is biztos, hogy a bevalottan professzionátus olvasó Juhász Erzsébet számára a kilencvenes évek elején éppen azok a művek kínálkoztak újravásásra, melyek azt tanúsították, „hogyan viszonyul egy életét írásra és olvasásra feltevő ember a háború borzalmaival”. Ez a Márai Sándor naplói kapcsán leírt mondat egyúttal önvallomás is lehet az esti órákban papírra vetett följegyzéseket illetően. Akkor, amikor „Fejtetőre állt a világ, a nyugalmat adó éj életveszélytől terhes szorongások idejévé alakult át, a halálfélelem idejévé, nem is oly messze tölünk. S én mi más tehetnék, olvasok”. S bár néhány oldallal később azt írja, hogy számára írni és elmélyülten olvasni a létezés „konkrét tér- és időkoordinátái közül való kiszabadulás átmeneti élményét jelenti”, irodalommal bőségesen átszótt esti jegyzetei bizonyítják, képtelen (volt) függetleníteni magát az adott pillanattól, helyzettől. Ha ezekben az írásokban nem is a háború borzalmaival foglalkozik, magáról a háborúról Juhász Erzsébettől nem tudunk, nem is tudhatunk meg semmi közelebbit, de felismerhető bennük az az emberi-írói közérzet, amely „semmiképpen sem függetleníthető attól a konkrét tértől és időtől”, melyben a szerző él és ír. Nem háborús tudósító, mégis a háború okozta lelki sérelmek, szorongás, bizonytalanság, reményt kereső reménytelenség látteleletét adja.

Juhász Erzsébet szerint, bár szüntelenül az irodalomhoz fordul, sőt menekül, az irodalom nem azilum, de mindenképpen elvezeti önmagához a feljegyzések íróját, ahogy egyhelyütt írja: „Hamvas könyvében akartam elmélyülni, s legszemélyesebb önmagamhoz jutottam”. És talán a feljegyzések olvasóit is, bár az irodalom nem menedékház, de segít élni: „Edzéseként olvasom ezeket a markáns ellen-meséket. Hogy mire edzenek? Arra, hogy legyen erőm elviselni a valóságot. Méghozzá úgy, hogy ne áltassam magam: azáltal, hogy látom minden képtelenségét és borzalmát, könnyebb lesz elviselni. Nem lesz könnyebb” – állapítja meg éppen Hajnóczy Pétert olvasva. Nem lesz könnyebb?! – kérdezhettük az iménti idézet nyomán. Akkor meg mi értelme, akkor minek? Azért, hogy önmagunkra, saját létünkre eszméljünk, hadd tudjuk, hogy az időnek, melyben élünk „súlya van és története”, hogy benne vagyunk „a jelen idő poklában két szakadék között, kezdődhetetlenül, folytathatatlanul, ahogy erre Albert Camus regénye, a *Pestis* ébreszti rá Juhász Erzsébetet. Vagy ahogy másutt írja: „mindig a lét lényege után kutatok, mintha az egyes és egyszeri élet túl kevés fogódzót adna ahhoz, hogy eljus-

suk összegző érvényű életpasztorálathoz”. Ebben lehet segítség(ünk)re az irodalom, ezért fordul például érdeklődéssel Heller Ágnes *Pályaudvaron élni* című írásához, melyből „valami összegző érvényűt” szeretne megtudni, megismerni reméli „létünk természetrajzát”. S ezért fordul újra és újra az irodalomhoz, akkor is, ha a mindennapi élet emlékei, élményei törnek fel belőle, s akkor is, amikor a jelenre figyel, írjon akár a halottak napjáról, a tél beköszöntéséről, ádventről, karácsonyról, szilveszterről.

Felismerhető drámai íve van Juhász Erzsébet följegyzéseinek. Egy nyomasztó léthelyzet és ennek elviselhetőségére tett kísérlet között feszül ez a gondolatokból, érzésekből szőtt közérzeti drámai ív, melynek két pólusa, két szélső pontja közül az egyik a körülmények (háború, gyűlölet, hazátlanság, bizonytalanság, tehetetlenség, kiszolgáltatottság, veszélyeztetettség), a másik pedig a remény, a remény utáni lázas kutatás. Az irodalom mindkét pólus vonatkozásában meghatározó szerepet kap: az olvasott történetek s ezek szereplői analogizálnak a följegyzések készítésének idejével, valóságával, illetve magukban hordozzák a remény lehetőségét. Juhász Erzsébet azonban ezt a megfelelést irodalom és élet között sohasem bagatellizálja, egyszerűsíti le a tényszerű azonosság szintjére, nem keres az életszituációkra pontosan rímelő irodalmiakat, olvasson és felhasználjon akár Krúdyt, Kosztolányit Füstöt, Andriót, Camus-t, Pilinszkyt, Márait, Kafkát, Mészölyt, Kišt, olvasmányélményeiből nem akar megoldásokat nyújtó recepteket kivonatolni. Számára az irodalom önmagunk megismerésének s a világban való tájékozódásunknak a lehetősége. Olyasmi, mint hívőnek a szentírás tanítása, felismerést nyújt és erőt ad, gondolatokat ébreszt, közérzetet erősít. Reményt ad.

Ennél többre pedig ember, kivált ha értelmiségi, akinek nem lehet, nincs tényleges beleszólása mások, a politikusok és katonák irányította eseményekbe, aki a legteljesebben kiszolgáltatott, nem számíthat. „Nincs más megoldásom, mint a remény”, szögezi le egyik karácsonyi írásában, miután elemi erővel feltört belőle a panasz: „nem bírok így bezárva, s minden reménytől és esélytől elzárva élni”. Szeretne legalább „megmártózni a reményben”, hogy ily módon felfüggeszse a körülötte „zajló események makacs reménytelenségét”, írja többször újraolvasott *Ádventje* kapcsán (ádvent = eljövétel!) pontosan fogalmazva meg saját helyzetét, helyzetünket, s egyben utalva arra, mit várhat(unk) az élettől és jelent számára az irodalom. Füst Milán kisregénye tudatosítja benne, hogy „a remény szikrányi reális esélye nélkül – mert milyen esélye lehet az anglikánusok között egy katolikusknak a megmaradásra!? – is végbemehet a remény beteljesedése, hogy a „remény mindenkor lehetséges, nem vagyunk soha menthetetlenül elhagyottak”. a reménytelenség egyetlen ellenszere a remény keresése, akkor is, ha hinni – jóllehet, a hit „óhatatlan és elkerülhetetlen” – a „legmélyebb képzetelenség”. És ezt a feloldhatatlan ellentmondást hihetetlenül érzékletes,

pontossá teszi számunkra, hogy egyfelől Juhász Erzsébet följegyzéseinek kulcsfogalma a remény, másfelől pedig leggyakoribb szóformája a remény-nyel szemben drámai ellenpotként a -hatatlanul, -hetetlenül végződésű állapothatározó (vizsgálata kiváló témája lehetne egy nyelvészdolgozatnak!), amely egyesíti magában a lehetőséget, a feltételezettséget és az ettől történő megfosztottságot, a lehetőség hiányát.

Juhász Erzsébet számára az irodalom nem csak kiindulópont az adott léthelyzet jobb, pontosabb megértéséhez, hanem mindenekelőtt létezési forma, amely meghatároz és összeköt. Amint említettem, fölfogása szerint az irodalom nem azilum, jóllehet, egy helyütt azt írja: „Menekülök könyvtől könyvig”. Nem könyvről könyvre, hanem könyvtől könyvig! Hogy mi a különbség? Látszólag nem sok, s mégis rengeteg. Egész pontosan annyi, ami a -ről/-re, vagy -ról/-ra és a -tól/től s az -ig ragpárokkal kifejezhető. Könyvről könyvre vándorolni, mint például Babits Mihály tette a huszas években kezdett, majd a következő évtizedben felújított, a szókapcsolatot címül is meglevő kritikarovatában, a kritikusi munka szorgalmára és folytonosságára utal. Könyvtől könyvig haladni viszont már inkább kényszeredett vándorlásra, kutatásra, ide-oda vetődésre utal. Ezt a szókapcsolatot érzem illőnek, igazán találónak Juhász Erzsébet esetében.

S miért érdekes, sőt fontos ma (is) az irodalom iránti Juhász Erzsébet-i viszonyulásra felfigyelni, felhívni a figyelmet? Többek között azért, mert oly korban élünk, melyben az irodalom – részben önhibájából, részben pedig a körülmények (politika, technika) folytán szinte a használhatalanságig leértékelődött, holott –, amint Juhász Erzsébet esszéi, feljegyzései s szépirodalmi művei is tanúsítják –, akár az élet, ezt mintegy kiegészítve, gondolkodni, érezni tanít(hat), ha értően s érzéssel közeledünk hozzá, úgy, ahogy példamutatóan, értelmiségihez méltó módon Juhász Erzsébet tette.

FROM BOOK TO BOOK (ERZSÉBET JUHÁSZ, THE READER)

How the reader finds answers to the problems posed by his/her own personality, that is, the critical moments of real life, is what the paper examines in Erzsébet Juhász's novel *Műkedvelők* (*Amateurs*), her essays and the articles written by her in the difficult moments of the Balakan war.

KRITIKA 2.

Világirodalom*

Ágoston András:

1. Előítélet és nacionalizmus (dr. Rudi Supek: Društvene predrasude). 1973. dec. 15., 12. p.
2. Hídelmélet (Stevan Majstorović: A nemzetiségek és a nemzetközi kulturális együttműködés). 1972. szept. 9., 13. p.
3. Rendkívüli könyvsiker (Dušan Bilandžić: Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije). 1975. dec. 13., 11. p.

Aladics János:

4. Menedék (Florika Štefan: Menedék – Utočišta). 1974. máj. 18., 12., p

Alić, Sead:

5. Egy rendhagyó gondolkodó (Walter Benjamin: Esztétikai tanulmányok). 1986. nov. 8., 17. p.

Andrić, Željko

6. Ész és szabadság (Immanuel Kant: Ész és szabadság. Um i sloboda). 1974. nov. 2., 12. p.

Bálint István:

7. A gondolkodó forradalmár optimizmusa (Veljko Vlahović: Fegyver és eszme). 1982. ápr. 24., 27. p.
8. Az elnemekötelezettség elmélete (Ljubomir Radovanović: Nesvrstanost). 1993. dec. 3., 12. p.
9. Az elnemekötelezettség mint ideológia és akció (Lazar Mojszov:

Dimenzije nesvrstanosti). 1981. jún. 6., 15. p.

10. Az öngazgatási szocializmus dialektikájának megfogalmazása. (Zoran Vidaković: Korak nazad, dva koraka napred). 1972. febr. 12., 12. p.
11. Egy „szabálytalan” regény (Gabriel García Márquez: Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája). 1982. okt. 30., 16. p.
12. Gazdaságpolitikánk forrásainál (Boris Kidrič: A fordulat évei). 1988. ápr. 23., 18. p.
13. Jog és mindennapok. Létfelmákról jogi nyelven (Kovács Károly: Progres i pravo). 1979. márc. 10., 17. p
14. Kegyelet és hála a proletárvezérnek (Đuro Batrićević: Csáki Lajos). 1984. nov. 3., 17. p
15. Látom a hőst élni (Anđa Milićević: Žarko Zrenjanin élete). 1984. szept. 15., 17. p.
16. Öngazgatásunk bemutatkozása (Milojko Drulović: Samoupravna demokratija). 1973. ápr. 28., 13. p.
17. Társadalmunk történetének vázlatja (Dušan Bilandžić: Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije). 1974. febr. 16., 12. p.
18. Társadalomtudomány vagy tankönyv? (Dušan Zubrinic: Marksizam i teorija elita). 1976. febr. 28., 12. p.

* A nem magyar szerzők műveiről írt kritikák, ismertetők

Bállnt Sándor

19. Lépesők sehonna sehova (Filip David: Princ vatre). 1989. jan. 14., 18. p.

Bányai János:

20. A költészet körül (Miodrag Pavlović: Dnevnik pene). 1973. máj. 19., 12. p.
21. A költő mint közvetítő (Vasko Popa: Uspravna zemja). 1972. aug. 26., 10. p.
22. A legújabb szerb költészet (Milan Komnenić: Novije srpsko pesništvo). 1970. jan. 18., 13. p.
23. A létélmény versei (Slavko Mihalić: Vrt crnih jabuka). 1973. máj. 26., 12. p.
24. A mediterrán élmény után (Danijel Dragojević: Četvrta životinja). 1973. jún. 2., 12. p.
25. A vitázó Vidmar (Josip Vidmar: Za i protiv). 1964. máj. 17., 13. p.
26. Antológia, hiányosságokkal (Poezije jugoslovenskih naroda 1945–1975). 1975. nov. 8., 12. p.
27. Beszélgetés Krležával (Predrag Matvejević: Razgovori s Miroslavom Krležom). 1969. dec. 28., 15. p.
28. Camus-novellák (Albert Camus: A száműzetés és az ország). 1970. febr. 15., 17. p.
29. Doktrína és regény (Bora Ćosić: Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji). 1970. márc. 29., 15. p.
30. Egy fontos kísérlet (Sveta Lukić: Savremena jugoslovenka literatura 1945-1965). 1968. okt. 20., 17. p.
31. Kollázs és realizmus (Louis Aragon: A kollázs). 1970. ápr. 19., 11. p.

32. Különös költői világgép (Ante Stamać: Dešifriranje vage). 1972. okt. 28., 12. p.
33. Nyelv és költészet (Zvonimir Mrkonjić: Knjiga mijena). 1972. nov. 11., 12. p.
34. Sartre irodalmi tanulmányai (Jean-Paul Sartre: Mi az irodalom?). 1970. márc. 1., 15. p.
35. Vers a fűről, a Tiszáról (Stevan Raičković: Balada o predvečerju). 1973. jún. 30., 12. p.

Bašičević, J.:

36. Szakszervezeti mozgalom Vajdaságban (Danilo Kecić: Sindikalni pokret metalskih radnika u Vojvodini 1935-1941). 1982. okt. 2., 17. p.

Bata János:

37. Reggel öttől este tízig Szibériában, vagy...? (Alekszandr Szolzsenjicin: Ivan Gyenyiszovics egy napja). 1989. máj. 20., 20. p.

Boldizsár Ildikó:

38. Miért olvasnak a gyerekek? (J. K. Rowling: Herry Potter és az azkabani fogoly). 2000. okt. 14., 9. p.

Borbély János:

39. A becstelenség krónikája (Mileta Prodanović: Pas prebijene kičme). 1994. ápr. 23., 14. p.
40. A hontalanság regénye (Dragan Velikić: Severni zid). 1996. nov. 16., 10. p.
42. Antonije Isaković könyve magyarul (Antonije Isaković: Páfrány és tűz). 1964. jan. 26., 14. p.
43. Az alakoskodás nagyregénye (Svetlana Velmar–Janković: Bezdno). 1996. jan. 27., 12. p.
44. Az emberi jogok a rendszerváltás után (Vojin Dimitrijević:

Neizvestnost ljudskih prava. Na putu od samovlašća ka demokratiji). 1994. ápr. 16., 14. p.

45. Egy hang a szakadék aljáról (Dragan Velikić: Yu-Atlantida). 1994. máj. 7., 14. p.

46. A Tiszának egy a hangja (Stevan Raičković: Tisa). 1997. aug. 2., 9. p.

Bordás Győző:

47. A verbászi monográfia (dr. Milorad Vasović: Vrbas i njegova komuna). 1969. jún. 22., 13. p.

48. Az első jugoszláv lexikon (Leksikon jugoslovenskog leksikografskog zavode) 1974. nov. 9., 12. p.

Bori Imre:

49. A gyermekkor tündéerkertjében (Danilo Kiš: Bašta, pepeo). 1968. febr. 25., 18. p.

50. A költő dolga (Vasko Popa: Kéreg). 1964. szept. 27., 13. p.

51. Egy jugoszláv nagyregény (Oskar Davičo: Tajne). 1965. márc. 7., 15. p.

52. Egy kísérleti regény (Radomir Konstantinović: Tiszták és piszkosak). 1965. szept. 26., 14. p.

53. Egy monográfia (Božidar Kovaček: Jovan Đorđević). 1964. máj. 5., 15. p.

54. Egy műfaj természetrajza (Somerset Maugham: Az ördög sarkantyúja). 1965. aug. 8., 13. p.

55. Egy nagy regény (Mihailo Lalić: Siralomhegy). 1968. febr. 4., 17. p.

56. Éhségek (Oskar Davičo: Gladi). 1964. ápr. 5., 13. p.

57. Élők és holtak (Szimonov: Élők és holtak). 1963. okt. 13., 15. p.

58. Emberek tragédiái (Ivan Goran Kovačić: A harag napjai). 1965. nov. 7., 15. p.

59. Ez volt az ég (Vlado Maleszki: Ez volt az ég). 1963. szept. 22., 25. p.

60. Könyv Vasko Popa költészetéről (Karlo Ostojić: Između stvari i ništavila). 1962. júl. 8., 14. p.

61. Mese a történelemről – felnőtteknek (Dobrica Ćosić: Mese). 1967. jan. 15., 15. p.

62. Miroslav Krleža új regénye (Miroslav Krleža: Zászlók). 1963. febr. 24., 17. p.

63. Nyári jegyzetek egy antológia olvasásakor (Jugoszláv költők antológiája). 1963. aug. 25., 15. p.

64. Titkok (Oskar Davičo: Tajne). 1964. júl. 12., 15. p.

65. Viharok egy regény körül (Miodrag Bulatović: A szégyen ideje). 1965. máj. 30., 15. p.

Bosnyák István:

66. Egy jelentős vallomás újabb eredményei (Simon Gregorić: Poezija; Lirika otpora). 1985. aug. 10., 16. p.

67. Hagyományos és modern lirizmus (M. S. Vuksanović: Gostinska soba. Raša Perić: Dečja duša). 1985. aug. 31., 16. p.

68. Nyilvánosság és közvélemény (Jürgen Habermas: Javno mnjenje). 1970. ápr. 26., 10. p.

69. Pillantás a szerb és a szlovén gyermekirodalomra (M. Mrdalj: Zar nije tako. Z. Ćumić Vanja: Probušeni džepovi. Jože Pogačnik: Slovenačka dečja književnost). 1985. aug. 24., 16. p.

70. Ponyvapolitika avagy a hatalom anatómiája (H.M. Enzensberger: Honatyák és ponyvahősök). 1976. márc. 20., 12. p.

Bozóki Antal:

71. A fegyverek hatalma (Leo Mates: Politika supersila i oruže). 1989. júl. 29., 14. p.

Brankov, Miroslav:

72. Forradalmi folyamatok (Ljubomir Tabački: Kikinda a népfelszabadító háborúban és a forradalomban). 1983. febr. 26., 17. p.

B.S. /Bogdánfi Sándor/:

73. A gondolat úttörői (Oto Bihalji Merin: Huszadik századi vészportrék). 1970. máj. 16., 11. p.

Burány Nándor, bn:

74. A háború ideje (Dobrica Ćosić: Vreme smrti). 1972. aug. 5., 9. p.
75. A ruha (John Updike). 2000. szept. 16., 7. p.
76. A titok marad a föld alatt? (Aleksandar Kasaš: Mađari u Vojvodini 1941-1946). 1997. ápr. 19., 10. p.
77. Egy nyisszentés a borotvával az orgazmus csúcán. (Fernando Arrabal: A télikert gyilkosa). 1995. szept., 30., 13. p.
78. Évezredes időszerűség (Srđan Vican: Društvene nejednakosti i moderno društvo). 1975. febr. 8., 13. p.
79. Fel/elhasznált emberek (Aleksandar Tišma: Kapo). 1988. máj. 14., 20. p.
80. Feljegyzések út közben (Mirko Božić: Zapisi usputni). 1976. jan. 10., p.
81. Figyelmeztető útmutatás (Edvard Kardelj: A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai). 1983. ápr. 2., 17. p.
82. Három forradalmár publicista (D. Nedeljković: Ognjen Prica). 1975. ápr. 5., 11. p.

83. Hiteles szellemidézés (Beno Župančić: Szellemidézés). 1968. márc. 10., 19. p.

84. Leírás helyett megalkotás (Claude Simon: Georgike). 1988. febr. 27., 18. p.

85. Marxizmus és forma (Friedrich Jamerson: Marksizam i forma). 1975. máj. 10., 12. p.

86. Nekünk is, rólunk is (William Styron: Virginia, reggel). 1994. júl. 9., 14. p.

87. Portugál emberek, állapotok (J. M. Ferreira de Cortio: Napfényes házikó). 1975. aug. 23., 11. p.

88. Szabad idő és alkotás (Ratko Božović: Iskušenje slobodnog vremena). 1975. jún. 21., 12. p.

89. Utak a halálba (Mario Vargas Llosa: Ki ölte meg Palomino Molerót?). 1989. szept. 9., 18. p.

90. Vakság és előrelátás (Paul de Mann: Problemi moderne kritike). 1975. máj. 17., 12. p.

Cerović, Ljubivoje:

91. Harcos nyomdászok (dr. Branislav Vranešević: Sindikalna i revolucionarna borba novosadskih grafičkih radnika). 1980. szept. 27., 15. p.

Cirdu, Petru:

92. Kései indulás (Mire Margineanu: A csodálkozó szemű lány). 1974. márc. 2., 12. p.

Csányi Erzsébet:

93. Regényvadászat. (Franja Petrinović-Đorđe Pisarev: Mimesis, mimesis romana). 1984. nov. 3., 17. p.

Csehák Kálmán:

94. A vajdasági magyarság a nemzeti elnyomás időszakában (Šandor Mesaroš: Položaj Mađara u Vojvodini 1918-1929). 1990. ápr. 7., 16. p.

Csorba Béla:

95. „....Akik srón keresnek”
(Simone Weil: Sloboda i tlačenje & drugi eseji). 1980. jan. 19., 15. p.

Czimmer Anna G.:

96. Claude Bernard piros notesze
(Claude Bernard: Cahier de notes 1850-1860). 1966. jan. 14., 16. p.
97. Egy kivételesen érdekes könyv
(Demise Legrix: NÉE, comme ça – Így születtem). 1963. jan. 20., 16. p.
98. Így is lehet nézni Párizst
(Clarisse Francillon: Lombok). 1966.júl.24., 13.p

Damjanov, Jadranka:

99. A szenvedélyes látó (Bernard Berenson: Napló 1947-56)
1962. jan. 28., 16. p.

Dési Ábel:

100. Monológ az olvasóval (Petar Šegedin: Sveti vrag). 1966. máj. 29., 14. p.
101. A halál műhelyei (Leon Schwartzberg–Pierre Vlanon: Izmeniti smrt). 1981. ápr. 4., 15. p.
102. A jövő tudománya (Arthur C. Clarke: A jövő körvonalai). 1968. jún. 30., 21. p.
103. A jugoszláv filozófia útja (Miloje Petrović: Savremena jugoslovenska filozofija, filozofske teme i filozofske situacije 1945-1970). 1979. okt. 6., 15. p.
104. A költészet jelenléte (Marko Ristić: Prisustva). 1967. ápr. 2., 14. p.
105. A költő és a vers (Ivo Smoljan: Pjesnik i pjesma). 1966. ápr. 3., 14. p.
106. A kultúra szociológiája (Miloš Ilić: Sociologija kulture i umetnosti). 1967. jan. 22., 15. p.

107. A lírikus vallomásai (Dušan Mutić: Proplanak i um). 1969. dec. 21., 15. p.
108. A magányos tömeg (David Riesman: Usamljena gomila). 1966. szept. 18., 14. p.
109. A mai esztétika (Milan Damjanović: Strujanje u savremenoj estetici). 1966. szept. 4., 12. p.
110. A mai filozófia (Danilo Pejović: Savremena filozofija zapada). 1967. júl. 16., 12. p.
111. A mai marxizmus (Vjekoslav Mikecin: Marksisti i Marks). 1969. szept. 14., 15. p.
112. A mai olasz filozófia (Vjekoslav Mikecin: Suvremena talijanska filozofija). 1966. aug. 21., 11. p.
113. A marxizmus filozófiai alapjai (Jean Hyppolite: Studija o Marxu i Hegelu). 1977. ápr. 23., 14. p.
114. A racionalista Husserl (Edmund Husserl: Filozofija kao stroga nauka). 1967. okt. 8., 15. p.
115. A saragasai kézirat (Jan Potocki: Rukopis nadjen u Saragasi). 1966. jan. 16., 14. p.
116. A szegények amerikája (Michael Harrington: Druga Amerika). 1966. dec. 4., 15. p.
117. A szerelem tankönyve (Vátszjá-jana: Káma-szútra). 1967. máj. 7., 15. p.
118. A szovjet irodalom másik arca (Élmények és gondolatok. Szovjet esszék). 1967. szept. 10., 14. p.
119. A teoretikus Brecht (Bertolt Brecht: Dijalektika u teatru). 1966. okt. 2., 15. p.
120. A történelem iszonyata (George Orwell: 1984). 1969. aug. 24., 15. p.
121. A város mitológiája (Bogdan Bogdanović: Urbanističke

- Mitologeme). 1967. márc. 5., 15. p.
122. A végső száguldás (Vojislav Kuzmanović: Zapisi o vlastitom umiranju). 1981. ápr. 18., 15. p.
123. Álmodozás gyertyafénynél (Gaston Bachelard: Plamen voštanice). 1970. febr. 1., 14. p.
124. Andrić új megvilágításban (Karlo Ostojić: Andrićeva prevazilaženje apsurdna). 1967. ápr. 16., 15. p.
125. Az esztétikai értékelés (Konrad Fiedler: O prosuđivanju dela likovne umetnosti). 1966. okt. 16., 15. p.
126. Az öngazgatás lehetősége (Najdan Pašić: Političko organizovanje samoupravnog društva). 1970. aug. 22., 11. p.
127. Az önismeret alkalmazása (Milton Wright: Upravljanje samim sobom). 1966. aug. 14., 12. p.
128. Az új jugoszláv regény (Gajo Peleš: Poetika savremenog jugoslovenskoj romana). 1967. márc. 12., 16. p.
129. Bábuk a bérházból (Živojin Pavlović: Lutke). 1965. dec. 12., 15. p.
130. Bertrand Russell életműve (Svetlana Knjazeva: Filozofija Bertranda Russella). 1966. szept. 25., 14. p.
131. Bertrand Russell novellái. 1965. jan. 31., 16. p.
132. Bevezetés a német filozófiába (A klasszikus német filozófia. Összeállította Sándor Pál). 1967. okt. 1., 14. p.
133. Borzalmak és látomások (Mirko Kovač: Moja sestra Elida). 1965. dec. 19., 14. p.
134. Čupongó képzelet (Aleksandar Vučo: Poziv na maštanje). 1966. febr. 6., 14. p.
135. Egy filozófiu szótár köszöntése (Filozofski rječnik). 1965. okt. 31., 13. p.
136. Egy klasszikus szociológiai mű (Thorstein: Veblen: Teorija dokoličarske klase). 1966. aug. 28., 13. p.
137. Egy modern városkép (Vjenceszlav Richter: Sinturbanizam). 1966. dec. 11., 15. p.
138. Egy művész hitvallása (David Alfaro Siqueiros: A művész és a forradalom). 1966. nov. 20., 14. p.
139. Egy új társadalomlélektan felé (Igor Caruso: Socijalni aspekti psihoanalize). 1970. jan. 11., 14. p.
140. Élet és életvitel. Egy Andrić-könyv margójára (Ivo Andrić: Znakovi pored puta). 1977. júl. 16., 10.p.
141. Élet és halál között (Raymond Moody: Život poslije života). 1981. márc. 7., 15. p.
142. Életrajz és emlékeztető (Mihail Bulgakov: Molière úr élete). 1974. júl. 20., 10. p.
143. Embert szeretni (Erich Fromm: Umijeće ljubavi). 1966. márc. 6., 14. p.
144. Emlékezés egy korra (Anatolij Marijengof: Roman o prijatelji-ma). 1967. aug. 20., 13. p.
145. Esztétikai elvek (Charles Lalo: Osnovi estetike). 1966. szept. 11., 12. p.
146. Felemás megoldások antológiája (A német irodalom a XX. században). 1967. febr. 19., 14. p.
147. Filozófia és politika (Vlado Gotovac: Princip dela). 1967. jún. 4., 14. p.

148. Filozófiu mesék és példázatok (Leszek Kolakowski: Ključ nebenski & Razgovor s đavolom). 1981. okt. 10., 15. p.
149. Filozófiái valláskritika (Branko Bošnjak: Filozofija i kršćanstvo). 1966. jún. 26., 14. p.
150. Filozófusok lexikona (Danko Grlić: Leksikon filozofije). 1968. jún. 2., 18. p.
151. Furcsa játék (Faulkner: Míg fekszem kiterítve). 1965. okt. 10., 14. p.
152. Gramsci, a forradalmár. (Giansiro Ferrata: Antonio Gramsci). 1970. márc. 8., 15. p.
153. Gyűlölet és undor (Norman Mailer: Zašto smo u Vijetnamu?). 1969. nov. 9., 15. p.
154. Hogyan is éljünk? (Viktor E. Frankl: Zašto se niste ubili?). 1981. márc. 21., 14. p.
155. Indiai témák (Alberto Moravia: O Indiji). 1966. aug. 7., 12. p.
156. Ionesco vallomásai (E. Ionesco: Pozorišno iskustva). 1966. jan. 23., 15. p.
157. Késérű utópia (Jevgenyij Zamjatin: Mi). 1969. nov. 2., 14. p.
158. Kísérlet számvetésre (Ivan Stambolić: Put u bezpuće). 1996. aug. 3., 12. p.
159. Kultúrfilozófia Freud ürügyén (Herbert Marcuse: Eros i civilizacija). 1966. máj. 15., 14. p.
160. Levelek a kortársakhoz (Kazimierz Brandys: Pisma gospođi Z. Uspomene iz savremenosti). 1966. jún. 12., 14. p.
161. Marx és az etika kérdései (Marek Frichand: Etička misao mladog Marksa). 1967. febr. 5., 14. p.
162. Marx és Engels emberi alakja (Hans Magnus Enzersberger: Razgovor s Marksom i Engel som). 1984. febr. 25., 17. p.
163. Karl Korsch sorsa (Aleksa Buha: Karl Korsch). 1978. jún. 10., 11. p.
164. Menekülés a könyvtől (Antun Barac: Bijeg od knjige). 1966. márc. 20., 14. p.
165. Mi a házasság? (D. Smiljanić–M. Mijušković: Drama braka i porodice). 1966. júl. 19., 15. p.
166. Mítosz és gondolkodás (Frankfort–Wilson–Jacobsen: Od mita do filozofije). 1967. okt. 15., 13. p.
167. Monográfia a lengyel logikusokról (Svetlana Kjazeva: Filozofija Lavovsko–Varšavske škole). 1966. okt. 23., 14. p.
168. Monográfia Lalićról (Miloš I. Bandić: Mihailo Lalić, povest o ljudskoj hrabrosti). 1966. febr. 13., 14. p.
169. Napjaink betegsége (Birokratija i tehokratija I–II.). 1967. jan. 29., 15. p.
170. Nietzsche filozófiája (Danko Grlić: Ko je Niče?). 1969. aug. 31., 14. p.
171. Példázat a hazatérésről (Branimir Šćepanović: Sramno leto). 1966. jan. 9., 14. p.
172. Példázat és okulás (Ernst Fischer: Korszellem és irodalom). 1996. júl. 3., 15. p.
173. Rekviem az emberiségért (Peter Weiss: A vizsgálat). 1966. nov. 13., 15. p.
174. Rendőri szemlélet helyett analízis (Claude Pernetier: A kommunizmus fekete könyvéből és az arra született válaszműről). 2000. okt. 28., 7. p.
175. Szabadságharc és forradalom (Dijalektika oslobođenja). 1969. nov. 16., 14. p.

176. Szemelvények a Korából (Iz Kur'ana časnog: Svetu celom opomene). 1967. máj. 21., 14. p.
177. Tanulmányok a mai irodalomról (Hans Mayer: Pogledi na savremenu književnost). 1967. júl. 9., 13. p.
178. Thomas Mann életműve (Eberhard Hilscher: Thomas Mann élete és művei). 1966. dec. 25., 15. p.
179. Tudás és szkepticizmus (Wright Mills: Znanje i moć). 1967. febr. 26., 15. p.
180. Tudomány és humanizmus (Rajko Tomović: Presudni čas nauke). 1966. ápr. 24., 14. p.
181. Vallomás Majakovszkijról (Viktor Sklovszkij: O Majakovskom). 1968. ápr. 7., 20. p.
182. Vallomások a modern művészetéről (O. Bihalji-Merin: Graditelji moderne misli u literaturi i umetnosti). 1965. okt. 24., 15. p.
183. Vallomások Wagnerről (Thomas Mann: Wagner és korunk). 1967. febr. 12., 15. p.
184. Vita az étellel (Dušan Makavejev: Poljubac za drugaricu parolu). 1966. jan. 30., 14. p.
185. Viták és ellentmondások Andrić körül (Vasilije Kalezić: Ivo Andrić u našim sporovima). 1985. aug. 10., 16. p.
- Dimković, Borislav J.:**
186. A falu városiasodása (Stipe Šušvar: Između za seoka i megalopolitike) 1973. dec. 22., 12. p.
187. Hozzájárulás a falu szociológiai kutatásához (Vladimir Rašković, Borislav J. Dimković, Aleksandar Raič, Petar Cerović, Mirjana Topolec: Differenciálódás a vajdasági faluban). 1975. ápr. 12., 12. p.
- Drča, Milan:**
188. A hős város krónikája (Zvonimir Golubović: Živan Kumanov: Novi Sad u ratu i revoluciji 1941-1945) 1982. febr. 27., 15. p.
189. Egy brigád hősi útja (Dorde Vasić, Sreta Savić Kolja: Prva vojvođanska brigada). 1980. márc. 29., 14. p.
190. Forrongnak az ácsok (Danilo Kecić: A vajdasági ácsok szakszervezeti mozgalma 1935-1941). 1978. aug. 5., 12. p.
191. Könyv a dolgozókról (Danilo Kecić: Az építőmunkások szakszervezeti mozgalma Vajdaságban 1935-ben). 1979. máj. 19., 19. p.
- Fehér Ferenc:**
192. A táj és a gyermekkor vonzásában (Vojislav Vulanović: Gde da smestimo sunce?). 1974. márc. 16., 12. p.
193. Az emberi érzékenység balladái (Stevan Raičković: Prolazi rekomlađa). 1967. jún. 25., 15. p.
194. Desanka Maksimović Zmajdíjas verseskötete (Desanka Maksimović : Nema više vremena). 1974. márc. 9., 12. p.
195. Egy fiatal neoracionalista (Slavko Almažan: Ruš). 1972. dec. 30., 12. p.
196. Egy költészet nagykorúsodása (Ali Podrimja: U bogu su nazreli zmiju). 1972. dec. 9., 12. p.
197. Egy költő, aki mer az lenni. (Miroslav Antić: Leva strana sveta). 1971. dec. 25., 14. p.
198. Egy macedón-szerb verseskötet (Kočo Racin: Beli mugri – Bela svitanja) 1967. febr. 5., 14. p.
199. Florika Štefan: A vers gyökerei. 1982. dec. 11., 16. p.

200. Lobogó vér (Válogatott szlovén purusztudlok). 1975. jun. 25., 23. p. 12. p.
201. Slavko Mihalič válogatott versei (Slavko Mihalič: Atlantisz). 1988. jan. 9., 16. p.
202. Vajdasági román költő szerb nyelven (Slavko Almažan: Budenje klepside). 1973. nov. 17., 12. p.
203. Verskötet serdülőkorúaknak (Miroslav Antić: Šašava knjiga). 1972. nov. 25., 12. p.
- /Gobby/ **Fehér Gyula:**
204. Tájékoztató és öniségzés (Vojislav Mićović: Sredstva informisanja u samoupravljanju). 1977. dec. 3., 13. p.
205. Tankönyv a tájékoztatóról (Mate Oreč: Osnovi sistema informisanja). 1978. jan. 14., 13. p.
- Fekete Elvira:**
206. Formabontó pisztrángzás (Richard Brautigan: Pisztrángfogás Amerikában). 1984. aug. 25., 14. p.
207. Zegzugos utakon (Mladice 4., Zbornik pjesama mladnih literarnih stvaralaca Slavonije i Baranje). 1983. szept. 10., 17. p.
- Fekete J. József:**
208. A félelem rendszeres gyakorlása (David Kecman Dako: Kalem). 1992., nov. 21., 13. p.
209. A halál filológiája (Danilo Kiš: A holtak enciklopédiája). 1986. dec. 20., 18. p.
210. A szavak tiszta zuhataga (David Kecman Dako: Treptaj). 1988. szept. 3., 18. p.
211. A szerző ön-élveboncolása (Zoran M. Mandić: Čitaonica). 1990. júl. 21., 16. p.
212. A sziget neve (Jovan Zivlak: Ostrvo). 2001. dec. 15., 9. p.
213. A vörös pestis krónikája (Branko Svirar: Crvena kuga). 1998. márc. 28., 8. p.
214. Amerikai álmom (Richard Brautigan: Hogy el ne fújja mind a szél). 1986. nov. 22., 17. p.
215. Belső forrás (David Kecman Dako: Nebeski glasnik). 1994. dec. 17., 14. p.
216. Bölcséleti példázatok a szeretet összhangjáról (Vidosava Raič: O saglasju). 1998. febr. 14., 9. p.
217. Ébren álmodott álmom (David Kecman Dako: Hoćko i Noćko). 1997. nov. 22., 8. p.
218. Egy mai nevelésregény (David Kecman Dako: Kad dunja zamiriše). 1996. márc. 2., 10. p.
219. Egy modernista szerzetes (Dositej Obradović: Szívemnek drága föld). 1989. szept. 23., 18. p.
220. Etikái dialógusok (Edvard Kardelj: Félelem és bátorság). 1990. máj. 19., 20. p.
221. Farkasok nyomában (Miro Vukšanović: Vuđji tragovi). 1988. márc. 1., 12. p.
222. „Hull a hó, belepi az ösvényt...” (Radovan Zogović: Veljko Ostojić krónikái). 1999. aug. 29., 8. p.
223. Fordítói mutatvány (James Joyce: Finnegan ébresése). 1992. nov. 28., 14. p.
224. Kettős sorköz (David Kecman Dako: Raspad mozaika). 1990. márc. 24., 18. p.
225. Kisember az amerikai álomban (William Kennedy: A menő). 1988. nov. 19., 18. p.
226. Költőnek lenni emberi dolog (Zoran M. Mandić: Apatin i pesme od pre). 1998. okt. 31., 8. p.

227. Megszéplített legendák (Milomir Pavić: A tüsszögő ikon). 1993. dec. 19., 13. p.
228. Mindennapjaink költészete (Zdenka Feđver: Vreme oduzeto). 1989. dec. 23., 18. p.
229. „Minek annyi név a virágoknak?” (Zoran M. Mandić: Nisam nikad napisao pesmu koju sam mogao da napišem). 1998. jan. 3., 10. p.
230. Művelődéstörténeti adalék (és néhány melléfogás) (Pavle Vasić: Umetnička topografija Sombora). 1984. nov. 24., 17. p.
231. Rothadt gyökerek (Branko Svi-lar: Truli plodovi). 1989. szept. 2., 14. p.
232. Szellemi melléktermék (Mirko Kovač: Európai költésrohadás). 1987. dec. 26., 18. p.
233. Tragikus önéletrajz (Isszak Babel művei). 1986. aug. 16., 17. p.
234. Transzcendens fohászok (Vidosava Raić: Trojstvo). 1996. jún. 8., 10. p.
235. Unplugged. (Zoran M. Mandić: Citati i druge pesme). 1996. nov. 2., 12. p.

Fenyvesi Ottó:

236. Az amerikai költészet „útvesztőiben” (Trip. Vodić kroz savremenu američku poeziju). 1984. szept. 8., 17. p.
237. Játékkorbács (Branislav Gudelj: Dečji bič). 1984. dec. 8., 17. p.
238. Kolimai történetek (Varlam Salamov: Priče iz Kolime). 1987. aug. 22., 14. p.
239. Leonid Šejka összegyűjtött írásai (Leonid Šejka: Grad – Đubrište – Zamak). 1984. júl. 21., 14. p.

240. Szerelmi történetek (Marko Švabić: U putavne povesti). 1983. okt. 8., 17. p.

Gaál György:

241. A vajdasági egyetemisták haladó mozgalma 1918-1941 között (Ljubivoje Cerović: Napredni pokret vojvodanskih studeneta). 1973. ápr. 28., 13. p.
242. Monográfia Svetozar Marković világnézetéről (Henrik Pisorek: Filozofija Svetozara Markovića 1848-1875). 1975. márc. 8., 13. p.
243. Vajdaság 3000 éves múltja (Bogdan Brukner, Borislav Jovanović, Nikola Tasić: Prais-torija Vojvodine). 1975. febr. 15., 13. p.

Gerold László:

244. A színházi kritikusról (Jovan Popović: Pozorišne kritike). 1975. nov. 15., 11. p.
245. Don Juan visszatérése (Aleksandar Obrenović: Povratka Don Žuana). 1968. aug. 25., 1. p.
246. Erőszak (Aleksandar Tišma: Nasilje). 1965. okt. 24., 14. p.

Grabovac, Simon:

247. A másik per (Elias Canetti: Drugi proces). 1987. febr. 21., 18. p.
248. A változás lázadása (Milutin Petrović. Őserdő). 1984. máj. 19., 17. p.
249. Játék a regénnyel (Judita Šalgo: Trag kočnja). 1988. febr. 20., 18. p.
250. Szonyecska története (Marina Cvetajeva: Povest o Sonječki). 1987. jan. 3., 12. p.

Györe Zoltán:

251. Kézikönyv kezdő demokraták számára (Temelji moderne demokratije). 1990. máj. 5., 18. p.

252. Királyok könyve (John E. Morby. A világ királyai és királynéi). 1992. jan. 4., 16. p.
- Hurban, Michal:**
253. A korszerűbb kifejezőmód kutatása (Juraj Tušiak: Kučma). 1974. szept. 14., 12. p.
254. A lírai próza könyve (Viera Benková-Popitova: Lesná studienka). 1974. szept. 21., 12. p.
255. Bölcselő költészet (Palo Bohuš: Časom dojdeme) 1974. okt. 26., 13. p.
256. Élő hagyomány (Vladimir Hurban Vladimirov: Hry). 1974. okt. 12., 13. p.
- Herceg János:**
257. Egy népi diaszpóra története (Ján Kmet: Jugoslovensko–slovačke slavističke veze). 1987. aug. 9., 16. p.
258. Fordítók iskolája (Sava Babić: Razabrati u pletivu). 1987. dec. 26., 18. p.
259. Megosztás (Dobrica Ćosić: Megosztás = Oldódás). 1962. febr. 11., 15. p.
- Hódi Sándor:**
260. Perben a teremtővel (Carl Gustav Jung: Válasz Jób könyvére). 1999. júl. 31., 10. p.
261. Perben a teremtővel(2) (Carl Gustav Jung: Válasz Jób könyvére). 1999. aug. 7., 10. p.
262. Perben a teremtővel(3) (Carl Gustav Jung: Válasz Jób könyvére). 1999. aug. 14., 10. p.
- Hornyik Miklós:**
263. A félelem bohóca (J. T. Story: Kivárosi hősszerelmes). 1973. aug. 18., 12. p.
264. A hiányok könyve (Vincent Šikula: Rozárka. Koldusok). 1973. jún. 23., 12. p.
265. A menthetetlen csúfság regénye (Piero Chiara: A megosztás). 1973. márc. 17., 12. p.
266. A mítoszromboló nevetés (Roger Ikor: Gloucq úr, avagy az aranygyapjú). 1973. febr. 24., 12. p.
267. A múlt ismétlődése (Emilijan Sztanev: A baracktolvaj). 1973. febr. 3., 12. p.
268. Az élet peremén (Veronica Porumbacu: Kapuk). 1973. máj. 26., 12. p.
269. Az igazság leleplezése (Angus Wilson: Angolszász furcsaságok). 1973. jan. 27., 14. p.
270. Boldogság az ürességben (Vercors: Clementiné). 1973. máj. 19., 12. p.
271. Bűn és felelősség (Franz Fühmann: Sötét mennyország). 1973. márc. 24., 12. p.
272. Félpohárnyi vér (Jurij Scserbak: Fejezetek Jaropil véres krónikájából). 1973. jún. 9., 12. p.
273. Harc a megmaradásért (Miguel Barnet: A fekete sors az Antillák gyöngyén). 1973. ápr. 7., 12. p.
274. Kétely és realizmus (Tadeusz Rozewicz: Halál a régi díszletek között). 1973. ápr. 14., 14. p.
275. Kiáltás a téren (Bulat Okudzsa-va: Szegény Avroszimov). 1973. aug. 25., 12. p.
276. Mexiko sombrero nélkül (Juan Rulfo: Lángoló síkság). 1973. febr. 17., 12. p.
277. Nyomorult hősök (John Barth: Az út vége). 1973. ápr. 28., 12. p.
- Horváth András:**
278. Féligazságok az egyesülről (Milan Đukanov: Srpski Narodni Odbor u Velikom Bečkereku). 2000. dec. 9., 10. p.

Horváth Árpád:

279. A törvényesség elvének fejlődése (Josip Hrnčević: Svjedočanstvo). 1984. okt. 20., 17. p.

Hózsza Éva:

280. Az élet és a művészet máshol van (Milan Kundera: Az élet máshol van). 1999. júl. 3., 9. p.

Ismeretlen:

281. A képzelet játéka (Danilo Kiš: Manzarda. Psalam 44). 1961. ápr. 21., 16. p.
282. Az ámulás esztétikája (Bernard Sichere: Az ámulás dicsősége). 1987. ápr. 18., 14. p.
283. Lengyel regény a mai Franciaországról (Jerzy Andrzejewski: Ugrálva jár a hegyeken). 1964. febr. 2., 14. p.
284. Regény az új jégkorszakról (Erih Koš: Sneg i led). 1961. dec. 10., 14. p.
285. Saul Bellow új könyve (Saul Bellow: Kifecsegett más történeteket is). 1984. jún. 30., 16. p.

Jastrebić, Blagoje:

286. A költő Titóról (Oskar Davičo: Reči na delu) 1977. okt. 8., 12. p.

Juhász Erzsébet:

287. A hallgatás archeológiája (Michel Foucault: Az örültség története a klasszicizmus korában). 1983. aug. 13., 14. p.
288. A káromlás civilizációja (Jean Delumeau: A félelem Nyugaton a XIV-XVIII. században). 1983. júl. 30., 14. p.
289. A pusztulás kettős ünnepe (Mihailo Lalić: Ratna sreća). 1974. márc. 23., 12. p.
290. Az elbeszélés mint módszer (Radomir Smiljanić: Neko je oklevetao Hegela). 1974. ápr. 20., 13. p.

291. Az írásból teremtett létezés (Danilo Kiš: Fövényóra). 1974. máj. 4., 12. p.
292. Egy regénykísérletről (Mirko Miloradović: Šoubiznis i njegove žrtve). 1976. jan. 10., 12. p.
293. Félszemű teljesség (Sören Kierkegaard: Bolest na smrt). 1974. máj. 25., 16. p.
294. Hatásvadászat – pornográfiával (Juan Marsé: Devojka u zlatnim gaćicama). 1983. aug. 27., 14. p.
295. Négyszemközt Krležával (Predrag Matvejević: Razgovori s Miroslavom Krležom). 1974. aug. 3., 11. p.

Juhász Géza:

296. Egy rendkívüli helyzet regénye (Jure Franičević Pločar: Vir). 1974. aug. 31., 11. p.
297. „Én nemcsak én vagyok” (Sava Babić: Bokorje Danilo Kiša). 1999. júl. 24., 8. p.
298. Monumentális színháztörténeti monográfia (Peter Volk: Pozorišni život u Srbiji 1944-1986). 1991. jan. 26., 18. p.

Jung Károly:

299. A gondolat gömbvillámszerű feszültsége (Nedeljko Radlović: Elmebáj). 1993. márc. 6., 13. p.
300. Titóról – gyerekeknek (France Bevk: Tito). 1973. máj. 26., 13. p.
301. Vissza a forráshoz (Đorđe Sudarski Red: Reči koje čine moj sprovod). 1972. szept. 9., 12. p.

Káich Katalin:

302. Az újfajta tudatosság margójára (James Retfield: A mennyei prófécia). 1997. nov. 8., 9. p.
303. Balettről kilenc tételben (Svenka Savić: Balet). 1996. aug. 24., 11. p.

304. Herbst-kommentárok (Karl Herbst: A valódi Jézus). 1998. ápr. 4., 10. p.
305. Szabad királyi városaink jogászszemmel (Slaven Bačić: Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice). 1996. nov. 23., 10. p.
306. Törökbecse és München között (Joca Savić: Drama i pozornica). 1997. jan. 4., 13. p.
- Kecić, Danilo:**
307. A Dunamente a forradalomban (Miloš Lukić: Putevima slobode). 1988. máj. 7., 18. p.
308. A síkság csúcsai (Sreta Savić Kolja: Neugasivni plamen). 1988. febr. 6., 18. p.
309. Lövészárkok, hídfők (Nikola Božidar: Rovovi i mostobrani). 1990. márc. 3., 18. p.
- Kecman, David:**
310. A megzabolázhatatlan magány menedéke (France Forstnerić: Ljubstava). 1985. máj. 11., 21. p.
311. A remény romjain (Vladimir Garjanszki: Malomkő). 1985. okt. 12., 16. p.
312. Drámai pillanat (Jan Robert Hamilton: Látogatás). 1987. júl. 11., 14. p.
313. Egy városregény (Veljko Petrović: Ravangrad). 1985. júl. 1., 19. p.
- Keczeli Klára, P.:**
314. Az akvárium torzító üvege mögött (Dragan Velikić: Az északi fal). 2000. dec. 23., 10. p.
- Kelemen Éva:**
315. Az irónia mint varázsige (Dušan Radak: Samsa). 1985. okt. 26., 19. p.

Kenyeres Kovács Márta:

316. A valóság költői képei (Radomir Mićunović: Odrón). 1981. dec. 19., 15. p.
317. Az ember győzelme (Borislav Petrović: Tragam prah) 1977. dec. 17., 13. p.
318. Nyolc új Osvit-könyv (Ivo Popić: Svijet oko mene; Slobodan Berberski: Kao bezkozni jelen; Marija Šimoković. Iščekujući Jona; Slavko Matković: Mi smo mali šašavi potrošači; Milota Đurović: Krugovi okovanog šetača; Vladimir Đurić, Lazar Francišković, Ivica Manđusov: Zov reči; Ivanka Rackov: Iz pozorišnog albuma Subotice). 1978. jan. 7., 12. p.

Kerekes László:

319. A művészeti szakkönyv magaskiskolája (Dževad Hozo: Umjetnost multioriginala). 1989. jún. 3., 18. p.

Koliger Károly:

320. Az árnyalás művészete (Veština senčenja. Antologija savremene japanske pripovetke). 1984. júl. 28., 14. p.

Kontra Ferenc:

321. A diva és az irodalom (Marlene Dietrich: „Tiétek az életem”). 1985. nov. 9., 19. p.
322. A gépezet és az ember mechanizmusa (Juha Vakkuri: Megfelelő ember kényes feladatra). 1985. dec. 28., 19. p.
323. A király utóélete (Albert Goldman: Elvis). 1985. júl. 6., 16. p.
324. A kispolgár próbatétele (Franz Werfel: Ravatal a bordélyházban). 1986. okt. 4., 17. p.
325. A tó vonzasközében (Martin Walser: A hattyús ház). 1985. okt. 12., 16. p.

326. Baljós fantázia (Ludislav Fuks: Mooshaberné egerei). 1984. okt. 6., 15. p.
327. Böll „új” kisregénye (Heinrich Böll: A hagyaték). 1985. márc. 2., 19. p.
328. Egy orvos rendkívüli kalandjai (Mihail Bulgakov: Morfium). 1982. febr. 20., 15. p.
329. Egyedül a tömegben (Shirley Jackson: Sóbálvány). 1983. nov. 19., 17. p.
330. Elfogulatlan valóságábrázolás (Mladen Markov: Bánáti vicinális). 1986. máj. 17., 14. p.
331. Felszín alatt lappangó erők (Max von der Grün: Kisértetek). 1983. okt. 8., 17. p.
332. Felszín és mély (Margaret Atwood: Fellélegzés). 1985. jún. 15., 19. p.
333. Határhelyzetek megélése (Ingeborg Bachmann: Szimultán). 1984. jún. 9., 17. p.
334. Megkövült élet (Fritz Zorn: Mars). 1984. nov. 24., 17. p.
335. Porba hullt legenda (David Herbert Lawrence: Lady Chatterley szeretője) 1983. júl. 9., 15. p.
336. Szatirikus körkép (Antero Paasilinna: A nyúl éve). 1983. szept. 3., 14. p.
337. Titkos kertek (Truman Capote: Mozart és a kaméleonok). 1982. júl. 24., 15. p.
338. Újromantika (John Fowles: A francia hadnagy szeretője). 1984. máj. 26., 17. p.
339. Városlakók (Mati Unt: Őszi kavargás). 1983. júl. 23., 15. p.
- Kovačević, Irina Hardi:**
340. A ruszin irodalom doyenjének első könyve (Matej Vinaj: A rónák szerelmesének versei) 1974. máj. 25., 16. p.
341. Halálzhálók a csillag börtönökben (Julijan Tamas: Egy punnon hajós balladája) 1975. jan. 18., 12. p.
- Krotzinger, Susanne:**
342. Mit jelent a szovjet civilizáció? (Andrej Szinyavszkij: Álom az új emberről avagy a szovjet civilizáció). 1989. szept. 16., 18. p.
- Krdu, Petru:**
343. Megfékezhetetlen érzékiség (Felicia Marina Munteanu: Futóhomok felett). 1974. jan. 26., 12. p.
- Laták István:**
344. Az erkölcsi csódtömeg leltára (Juan Coytisoló: Szigeti krónika). 1964. nov. 8., 14. p.
345. Aco Sopov versei magyarul (Aco Sopov: Örök várakozás). 1965. márc. 28., 14. p.
- Losoncz Alpár**
346. Hiány és utópia (Ernst Bloch: Temeljna filozofska pitanja). 1979. dec. 22., 14. p.
347. Művészet és esztétika a marxizmusban (Danko Grlić: Marksizam i umetnost). 1980. márc. 22., 15. p.
348. Sartre esztétikájáról (Mirko Zurović: Umjetnost i egzistencija). 1979. okt. 27., 14. p.
- Mačković, Stevan:**
349. Figyelme méltó monográfia (Nikola Mraović: Peta Vojvođanska brigada). 1986. febr. 22., 19. p.
- Madarász Ferenc:**
350. Száraz és mesterkéltszerű „értelemfejlesztő játékok” (Emil Kamenov: Intelktualno vespitanje kroz igru). 1986. máj. 31., 16. p.

Majgor Nándor, M.N.:

351. A magyarázkodás buktatói (Vadim Kozsevniko: Pajzs és kard). 1965. jún. 20., 14. p.
352. A lemondás veszélye (Robert Weimann: Az „Új Kritika”). 1966. jan. 16., 15. p.
353. A sötétség óriási szája (Bogdan Bogdanović: Zariena misterija). 1963. dec. 22., 15. p.
354. A természet, az ember, a kultúr-történet (Abu Bakr Tufaj: A természetes ember). 1964. ápr. 12., 15. p.
355. Alkotás és adósság (Herbert Read: A modern festészet). 1966. jan. 9., 13. p.
356. Az egyenlőtlen fejlődés (Howard Selsom: Mi a filozófia?). 1965. márc. 21., 15. p.
357. Barangolás a jó körül (G. E. Moore: Princip etike). 1964. ápr. 5., 16. p.
358. E. T. A. Hoffmann: Kis Zaches. 1964. febr. 16. p.
359. Kiáltás a Napért (Miroslav Krleža: A horvát hadisten). 1964. febr. 16., 16. p.
360. Könyvespolc (Aldous Huxley: A lángész és az istennő). 1967. máj. 28., 14. p.
361. Könyvespolc (D.H. Lawrence: Aki a szigeteket szerette). 1967. máj. 28., 14. p.
362. Könyvespolc (John Wain: Vétélytársak). 1967. máj. 28., 14. p.
363. Műalkotás és összefüggés. (Arnold Hauser). 1964. ápr. 5., 16. p.
364. Napjaink embere (Čovek danas). 1964. okt. 18., 16. p.
365. Sárkánydúlás az Indus mentén (Salman Rushdie: Szégyen). 1989. okt. 14., 18. p.

366. Szabadság és felelősség (Erich Fromm: Bekstvo od slobode). 1964. máj. 17., 13. p.
367. Utak és temetők (Heinrich Böll: Írországi napló). 1964. jan. 26., 15. p.
368. Világunk emberi világ (Leszek Kolakowski: Filozofski eseji). 1964. ápr. 19., 15. p.
369. Zavart intelem (Bertrand Russell: Van-e az emberiségnek jövője?). 1965. jan. 17., 15. p.

Majtényi Mihály:

370. Könyv és tanúbizonyosság (Živan Milisavac: Matica srpska teljes története). 1965. nov. 21., 15. p.

Mák Ferenc:

371. Egy bibliográfia tanulságai (Književnost naroda Jugoslavije u mađarskoj-bibliografiji 1945-1987). 1989. aug. 19., 14. p.
372. Magánfájdalmak kábasága (Sozvočje-Összhang). 1990. jún. 9., p.
373. Megújuló történeti gondolkodásunk (Pawel Jasienica: Elmélkedés a polgárháborúról). 1989. aug. 26., 14. p.
374. Nélkülözhetetlen ismeretek egy világvallásról (Claude Cahen: Az iszlám). 1990. máj. 19., 20. p.

Mandić, Zoran M.:

375. A mesék ura (Đorđe Pisarev: Knjiga gospodara). 1985. dec. 7., 19. p.

Marković, Dragan R.:

376. Az új baloldal megfeneklése (Slobodan Drakulić: Obrazovanje i poredak). 1981. júl. 18., 15. p.

Márton István:

377. A jövő nemzedéke (Borislav Džuverović: Generacija budućnosti). 1974. máj. 25., 15. p.

378. Demokracija és politika (Vučina Vasović: Demokracija i politika) 1973. dec. 22., 13. p.
379. Etika és politika (Arif Tanović: Etika i politika). 1973. jún. 2., 12. p.

Matijević Lajos:

380. A szerb utónevek világából (Milica Grković: Rečnik ličnih imena kod Srba). 1979. szept. 10., 14. p.

Mészáros Sándor:

381. A vajdasági történetírás egyik fejezete (Nikola Gačeša: Az agrárreform és telepítés Szerémségben 1919-1941). 1975. nov. 8., 12. p.
382. Államközi kapcsolatok (Gligor Pop: Jugoszláv-román viszonyok 1918-1929). 1985. ápr. 27., 20. p.
383. Bánát harcol (Đorđe Momčilović: Bánát a népfelszabadító háborúban). 1978. júl. 25., 13. p.

Mirnic Károly:

384. Szerb gondolkodók, tudósok a bizonytalan jelenről és a biztos jövőről (dr. Tomislav Nikolić: Putevi privatizacije). 1991. okt. 26., 16. p.

Németh Ferenc:

385. Egy alapozó munka (Jovan Pejin: Knjige, listovi, časopisi i muzikalije štampane i objavljivane u Kikindi 1876-1994). 1996. jan. 6., 11. p.
386. Egy régen hiányolt összegzés (Banatska periodika XIX i XX. veka). 1995. dec. 2., 12. p.
387. Régi fehértemplomi nyomdászok nyomában. (Nada Stojanović: Istorija u Beloj Crkvi 1967-1969). 1996. ápr. 27., 11. p.

Nikolić, Živojin:

388. A filozófia alapfogalmai (Gligoriye Zajecuranović, Luka Prošić: Filozofija - Uvod u osnovne pojmove). 1982. jún. 12., 16. p.
389. Gyümölcsöző szociológiai kutatás és irodalomkritika (Predrag Palavestra: Kritička književnost). 1984. dec. 8., 17. p.
390. Jelenetek a mai szovjet valóságból (Jurij Nagibin: Az Elbrusz hóföföde csúcsai). 1984. dec. 8., 17. p.

N. S.:

391. Elhal-e az újságírószakma? (Emil Vlajki: Informativno djelovanje). 1982. júl. 10., 15. p.

Pál Tibor:

392. A polgári Európa (Čedomir Popov: Građanska Evropa 1770-1871). 1989. nov. 18., 18. p.
393. A szerb-horvát konfliktus hátteréről (Vasilije Krestić: Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848-1918). 1992. ápr. 4., 15. p.
394. Egy mozgalom vizsgálata (Bogumil Hrabak: Dezeterstva, zeleni kadar i predratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914-1918). 1991. dec. 28., 15. p.
395. Szerbek Magyarországon (Milenko Palić: Srbi u Mađarskoj-Ugarskoj do 1918). 1996. febr. 17., 11. p.
396. Történelmi szintézis (Milorad Ekmečić: Stvaranje Jugoslavije 1790-1918, I-II.). 1990. jan. 27., 18. p.

Papp József:

397. Szerbhorvát és szlovén szótár (Narodni kalendar-Ljudski kalendar 1983. Godišnjak za hrvatsku srpsku i slovensku na-

- rodnost u Madurskoj). 1983. máj. 21., 23. p.
- Pastyk László:**
398. Jugoszláv írók lexikona (Leksikon pisaca Jugoslavije I. A-Dž). 1973. jún. 16., 16. p.
- Penavin Olga:**
399. Kapcsolatok építése (Ingrid Schellbach-Kopra und Marianne von Gründingen: Bausteine. Die Schweiz und Finnland im Spiegel ihrer Begegnungen). 1991. júl. 6., 18. p.
- Perović, Sreten:**
400. A közvetlen hatás ereje (Blagoja Ivanov: Savremena drama i pozorište u Makedoniji). 1983. jún. 4., 17. p.
- Petroszján, Gavril:**
401. Három regény a személyi kultuszról (Alekszandr Bek: „Az új beosztás”; Vlagyimir Amkinszkij: Bármely órában felmenthetik; Anatolij Prisztavszkin: Ahol az arany felhőske hált). 1987. nov. 21., 16. p.
- Pisarev, Đorđe:**
402. A kazárok őrzik az idő kulcsát (Milorad Pavić: Hazarski rečnik). 1985. ápr. 20., 19. p.
- Podolszki József:**
403. Isak Belj, az ismerős (Slavko Lebedinski: Poznanik, Isak Belj). 1972. jún. 2., 12. p.
- ps. /Pásztor Sándor/:**
404. A síksági lelkek kalendáriuma (Milan Živanović: Sto godina, sto pesnika. Vojvodine XX. veka). 2001. nov. 10., 8. p.
- Rajcsán Ferenc:**
405. Az állatok komédiája (Gvido Tartalja: Seholsincs állattan). 1988. okt. 22., 15. p.
406. Eszmény és valóság (Slavko Mihalić: Atlantisz). 1988. márc. 26., 18. p.
407. Felnőtteknek írott gyermekversek (Michal Babinka: Mudárese-resznyc). 1987. júl. 18., 14. p.
408. Játék és valóság (Mihail Ramacs-Ljubomir Szopka: Regge a cigányról és a hegedűjéről). 1988. febr. 27., 18. p.
409. Láz és némaság (Ali Podrima: Nyugtalan kö). 1988. márc. 5., 18. p.
410. Szépség és igazság (Szlavko Janevszki: Sárgák és feketék). 1987. márc. 21., 18. p.
411. Víziók és korok találkozása (Marko Ristić: Turpitude). 1988. júl. 9., 11. p.
- Rakić, Lazar:**
412. Hiteles dokumentumok (Vasilije Krestić: Istorija srpske štampe u Ugarskoj 1791-1914). 1980. jún. 7., 14. p.
- Rehák László:**
413. A marxizmusról mint korunk uralodó eszméjéről (Misao savremene misli I-III., szerk.: Miroslav Pečujlić-Najdan Pašić). 1977. dec. 17., p.
414. Zrenjanin válogatott írásai magyarul (Žarko Zrenjanin: Válogatott írások). 1982. szept. 25., 17. p.
- Roman, Mihailo:**
415. Istenem, őrizd meg bennünket az érdekes koroktól (Julijan Tamas: Ruski krstur letopis i istorija 1745-1991). 1993. febr. 20., 13. p.
- Saffer Pál:**
416. Erőszak és humanizmus (Frantz Fanon: Prezreni na svijetu). 1975. febr. 8., 12. p.
- Sebők Zoltán:**
417. A hit és a hitetlenség logikája (Leszek Kolakowski: Ha nincsen Isten...). 1994. jún. 26., 13. p.

418. A „homályos” bölcsek világos képe (Miroslav Marković: Filozofija Heraklita mračnog). 1984. márc. 31., 17. p.
419. A kommunikáció pszichológiája (Nikola Rot: Znakovi i značenja). 1983. szept. 17., 17. p.
420. Adorno utóda (Donald D. Kaspit: Izbor tekstova). 1986. okt. 25., 17. p.
421. Festett szövegek (Michel Butor: A szavak a festészetben). 1987. jan. 31., 18. p.
422. Ives Klein művészete (Dragica Vuković: Ives Klein). 1988. ápr. 16., 18. p.
423. Könyvek és szentek (Emil Cioran: Suze i sveti). 1990. jan. 20., 18. p.
424. Marcel Duchamp írásai (Marcel Duchamp: Izbor tekstova). 1984. szept. 8., 17. p.
425. Monográfia Erich Frommról (Gerhard Knopp: Erich Fromm). 1984. febr. 18., 15. p.
426. Nem és Jellem (Otto Weininger: Pol i karakter). 1987. dec. 19., 18. p.
427. Nietzsche rehabilitása (Danko Grlić: Friedrich Nietzsche). 1983. okt. 29., 17. p.
428. Szimbólumszótár a szimbólumok ellen (Jean Chevalier-Alain Gheerbrant: Rječnik simbola). 1984. márc. 17., 17. p.
429. Tárgy nélküli világ (Kazimir Maljevič: Napredmetni svijet). 1984. jan. 7., 17. p.
430. Walter Benjamin gondolati kalandjai (Danko Grlić: Misaona avantura Waltera Benjamina). 1984. jún. 2., 17. p.

Silling István:

431. Szecessziósan dekoratív (Bela Duranci: Farkas Béla). 1999. júl. 31., 8. p.

Slukovića Péter:

432. A gondolat ányékában (A sóragyogású bánat. Mai nyugatnémet költők). 1974. márc. 23., 12. p.
433. Halk szonettek a megbékéléstől (Miroslav Nastasijević: Čuvar trave). 1975. jan. 25., 12. p.
434. Háttal a költészetnek (Goran Babić: Tri poeme). 1975. dec. 13., 11. p.
435. Korunk veszélyei (J. K. Briertley: Biológia és társadalmi válság). 1974. jan. 26., 13. p.
436. Seb az éjszakán (Goran Babić: Vjetrenjače trulo srce). 1974. dec. 28., 12. p.
437. Tárgyilagos nyomozás különleges tájakon (Marija Peakic-Žaja: Da nas danan). 1975. okt. 11., 12. p.

Sl. K.:

438. Tanúság a kommunisták kínzásáról és raboskodásáról (Paško Romac: Hrc a rács mögött). 1977. jún. 25., 13. p.

Sok Kornélia:

439. Leányanyák sorsfordulója (Joyce Maynard: Baby love). 1988. márc. 12., 18. p.

Sulhóf József:

440. A bádogdob (Günter Grass: Bádogdob). 1963. júl. 7., 14. p.
441. A büntetés ideje (Henry Jaeger: A büntetés ideje). 1966. jan. 9., 15. p.
442. A három szirén (Irving Wallace: The Three Sirens). 1964. okt. 18., 6. p.
443. A Komédiások (Graham Greene: Komédiások). 1966. márc. 20., 13. p.
444. Az elveszettek lázadása (Henry Jaeger: Az elveszett lázadás). 1966. ápr. 3., 15. p.

445. Bocsáss meg, ha tudsz! (Erich Ebermayer: Bocsáss meg, ha tudsz!). 1965. febr. 11., 16. p.
446. Egy bohóc nézete (Heinrich Böll: A bohóc nézete). 1964. júl. 5., 14. p.
447. Felelősség a történelem előtt (Bloke Modistone: Háritsd rám a felelősséget!). 1964. okt. 25., 16. p.
448. Filléres ének (Archibald Cronin: Song of Sixpence). 1964. aug. 30., 16. p.
449. Forró nyár (Emilijan Sztanev: Ivan Kondarev; Dimiter Angelov: Életre-halálra). 1965. jan. 10., 16. p.
450. Halál Texasban (Hans Habe: Der Tod in Texas). 1964. júl. 26., 15. p.
451. Infláció (Ludvig Renn: Inflation). 1965. okt. 24., 15. p.
452. Kau–Csu, a könnyező fa (Vicki Baum: Kau–Csu). 1964. dec. 27., 14. p.
453. Kikyö (Jirö Osaragi: Kikyö). 1963. dec. 8., 16. p.
454. Kin Ping Meh (Wong Si Csong: Szépasszonyok gazdag házban). 1963. febr. 10., 16. p.
455. Kutya idők (Günter Grass: Kutyaevek). 1964. jan. 5., 17. p.
456. Nagy folyó, nagy ember, nagy könyv (Thomas Duncan: Nagy folyó, nagy ember). 1963. júl. 28., 14-15. p.
457. Nat Turner vallomása (William Styron: Nat Turner vallomásai). 1968. márc. 17., 18. p.
458. Orvos-regény a cselédévről (Richard Frede: The Interna). 1963. jún. 9., 16. p.
459. Regény a berlini falról (Johannes Mario Simmel: Lieb Vaterland magst ruhig sein). 1966. jan. 23., 14. p.
460. Regény a Nobel-díjról (Irving Wallace: The Prize). 1964. aug. 23., 14. p.
461. Véges halhatatlanság (Henry James: Galambszárny). 1964. jan. 26., 15. p.
- Sz. :**
462. Tények tárháza (Danilo Kecić: Forradalmi munkásmozgalom Vajdaságban 1917-1921 között). 1980. nov. 9., 15. p.
- Szabó Palócz Attila :**
463. „Századunk művészete” (A film krónikája). 1995. aug. 5., 14. p.
- Székely László:**
464. Az emberi butaságról (Paul Tabori: Povijest ljudske glu-posti). 1974. júl. 27., 10. p.
- Szeli István:**
465. A magyar civilizációról szerb nyelven, európai stílusban (Sava Babić: Mađarska civilizacija). 1996. máj. 25., 9. p.
- Szöllösy Vágó László:**
466. Kételyeket ébresztő tanulmánygyűjtemény (Duševni život čoveka). 1982. júl. 24., 15. p.
- Szombathy Bálint, Sz. B.:**
467. A gumipecsét pályafutása (Joni K. Miller-Lowry Thompson: The Rubber Stamp Album). 1982. júl. 17., 15. p.
468. A kisvárosi élet szenzációi (Dejan Tadić: Ljubav Makarije Uvalića). 1984. júl. 21., 14. p.
469. A nyolcvanas évek két kísérlete (Ivan Jelinčić: Baletne pjesme). 1985. jún. 8., 19. p.
470. Az absztrakció esztétikája (Miško Šuvaković: Estetika apstraktnog slikarstva). 1998. aug. 19., 9. p.
471. Az új képiség évada (Sava Stepanov: Potreba za slikom). 1989. jún. 10., 18. p.

472. Egy kézikönyvről (Nikolaus Pevsner: A moder formatervezés úttörői). 1978. ápr. 8., 15. p.
473. Egy örült-zseni vallomása (Salvador Dalí: Ja sam genije). 1983. dec. 10., 17. p.
474. Ízelítő az avantgarde-ból (Charles Russell: The Avant Garde Today). 1982. márc. 13., 15. p.
475. Új-Európa (Vojislav Despotov: Jesen svakog drveta). 1998. ápr. 4., 10. p.
476. Utak a másság felé (Andrej Tišma: Druge te(rit)orije). 1993. júl. 3., 12. p.
- Szűcs Imre, Sz. I.:**
477. A forradalom természetrajza (Gojko Nikoliš: Korijen, stablo, pavetina). 1981. júl. 4., 25. p.
478. A költészet ünnepe (Nikola Drenovac: Trinaesti apostol) 1972. nov. 11., 12. p.
479. A mindenség énekese. (Mak Dizdar: Pjesme). 1973. márc. 17., 12. p.
480. A sétapálcás csavargó (Charles Chaplin: Életem, Európa). 1967. nov. 19., 14. p.
481. Álom után mozduló kezek (Ruka za snom). 1982. szept. 4., 15. p.
482. Az arcát kereső favágó (Grozdana Olujic: Gyöngyházrózsa és más mesék). 1982. máj. 15., 21. p.
483. Az olvasólámpa fénykörében (Sava Babić: U senci knjige). 1982. márc. 6., 15. p.
484. Dicsőségre ítélve (Branimir Šćepanović: Iskupljenje). 1981. aug. 22., 15. p.
485. Egy játékos elme elmés játékai (Dragoslav Andrić: Svaštara). 1982. nov. 13., 17. p.
486. Egy poéma olvasatai (Oskari Davičo: Tema smrti). 1982. nov. 27., 17. p.
487. Egy újságíró tanúvallomásai (Predrag Milojević: O ljudima i čudima). 1982. júl. 31., 15. p.
488. Élő történelem (Edvard Kardelj: Visszaemlékezések. Küzdelem az új Jugoszlávia elismeréséért és függetlenségéért 1944-1957). 1981. dec. 5., 15. p.
489. Ember az ekefordulóban (Ana Dudaš: Čovek na uvratini). 1981. szept. 19., 15. p.
490. Emberarcú forradalom (Saša Božović: Tebi, moja Dolores). 1980. okt. 25., 15. p.
491. Futó pillanatok (Jasna Melvinger: Svet i svetlost). 1972. máj. 27., 12. p.
492. Ha látomás feszíti a hangszálakat (Luka Hajduković: Neomeđine). 1982. aug. 14., 15. p.
493. Helyzetfeltáró szatírák (Vlada Bulatović Vib: Šta je pisac hteo da kaže). 1982. okt. 9., 17 p.
494. Kelet varázsa, az utazás gyönyörűsége (Zuko Džumhur: Nekrolog jednoj čaršiji). 1982. máj. 29., 19. p.
495. Lábbal a földön, homlokkal az égben (Gyura Papharhaji: Ordas évek). 1989. ápr. 29., 20. p.
496. Magaslatok nélkül (Pero Zubac: Antologija 20 pripovedača). 1972. ápr. 22., 12. p.
497. Megmentett gondolatok (Ivo Andrić: Sveske). 1982. aug. 28., 15. p.
498. Mélytűzű líra (Božidar Milidragović: Rad izbora). 1973. dec. 15., 12. p.
499. Önkéntes száműzetésben (Antonije Marinković: Pesme). 1972. nov. 11., 12. p.

500. Sírutóénektől a csillagokig (Midhat Begić: Četiri bosansko-hercegovačka pjesma). 1982. aug. 21., 15. p.
501. Suhanó gyermekkor (Miroslav Antić: Egy szőke hajtincs). 1967. szept. 24., 15. p.
502. Szakadék mélyén a forrás (Momir M. Marković: Pribor za vatru). 1981. szept. 5., 15. p.
503. Szenvédélyes és elgondolkoztató eszmék (Milovan Danojlić: A kételkedés joga). 1980. júl. 19., 15. p.
504. Szépség és szenvedés, bűn és megváltás (Vitomil Zupan: Igra s đavolovim repom). 1988. okt. 15., 18. p.
505. Torzonborz gondolatok (Stanislaw Jerzy Lec: Neočešljane misli). 1983. júl. 23., 15. p.
506. Tört ágak, viharban (Mihai Avremescu: Ezüsterceg). 1972. dec. 9., 12. p.
507. Új csapásokon (Dragoslav Mihailović: Čizmaši). 1984. márc. 10., 17. p.
508. Utazás a világ körül (Radimir Subotić: Put oko sveta). 1981. febr. 21., 15. p.
509. Utazások, csavargások, messzeségek (Zuko Džumhur: Hodo-ljublja). 1983. jan. 8., 17. p.
510. Utcák nevei, emberek cselekedetei (Svetlana Velmar–Janković: Dorćol). 1982. okt. 30., 17. p.
511. Vízözön és tűztenger (Ljubomir Simović: Uoči trećih petlova). 1973. márc. 24., 12. p.
- Szűgyi Zoltán:**
512. Költészet tolvajnyelven (Miroljub Todorović: Gejak glavica guljarke). 1975. ápr. 12., 12. p.
513. Szikkadt magány (Dorđe Sudarski.Red: Vuzduh siv u ustima). 1975. febr. 15., 12. p.
- Šimunović, Biljana:**
514. A munkásmozgalom Vajdaságban (Danilo Kecić: Revolucionarni tokovi). 1990. márc. 17., 18. p.
- Tamaš, Julijan:**
515. A kiélezett költői állapot merevsége (Gyura Papharhaji: Ólom. Cseresznyevirág). 1974. dec. 28., 12. p.
516. Az ötödik regény (Vladimir Kirida: Iza gora). 1974. dec. 14., 13. p.
517. Modern trubadúr (Mihal Ramacs: Libretto egy nyárra, verses gyónás bűnbánat nélkül). 1975. jan. 4., 12. p.
518. Tiltott gyümölcs (Angela Prokop: A föld teje). 1975. jan. 11., 12. p.
- Thomka Beáta:**
519. „A művészet – képekben való gondolkodás” (Pesnička slika). 1978. dec. 30., 16. p.
520. A népmese a modern irodalomban (Narodna bajka u modernoj književnosti). 1979. máj. 12., 16. p.
521. A strukturális szövegelemzéstől az elbeszélésgrammatikáig (Strukturalni pristup književnosti). 1978. dec. 2., 17. p.
522. A „szemiológiai felfedezés” (Piere Guiraud: Szemiológija). 1975. júl. 12., 11. p.
523. Artaud metafizikai destrukciója (Antonin Artaud: Pozorište i njegov dvojniki). 1971. dec. 18., 12. p.
524. Bátor dialógus (Nenad Mišćević: Marksizam i poststrukturalistička kretanja). 1975. máj. 10., 10. p.

525. Chomsky nyelvészeti forradalma (John Lyons: Lingvistička revolucija N. Čomskog). 1975. máj. 24., 12. p.
526. Danilo Kiš Po-etikája (Danilo Kiš: Po-etika). 1973. jan. 20., 12. p.
527. Erotika és irodalom. Erosz és a halál (Georges Bataille: Plavetnilo neba). 1979. jan. 13., 11. p.
528. Irodalom és erotika. Kettős személyiség (Carlos Fuentes: Aura) 1979. jan. 20., 13. p.
- Tolnai Ottó:**
529. Danilo Kiš: Fövenyóra (1973. márc. 9., 12. p.)
530. Egy verseskötet elé (Željko Sabol: Opreke). 1967. jún. 11., 15. p.
- Tomán László:**
531. A Modern Könyvtár két új kötet (Robert Pinget: Kalóz Grál. Georges Pérec: A dolgok). 1966. okt. 9., 14. p.
532. A paródia fegyverével (Stanislav Vinaver: Pantologija srpske i jugoslovenske pelenirike) 1967. szept. 17., 15. p.
533. Danilo Kiš újabb pokoljárása (Danilo Kiš: Grobnica za Borisa Davidovića). 1977. jún. 11., 15. p.
534. Egy hontalan Londonban (Miloš Crnjanski: Roman o Londonu). 1972. jan. 8., 14. p.
535. Egy korszerű amerikai regény (John Updike: A kentaur). 1967. márc. 19., 14. p.
536. Egy riporter az Egyesült Államokban (Vladimir Kolar: Amerika iza snova). 1975. okt. 18., 12. p.
537. Egy született olvasó (Sava Babić: Na dlanu). 1972. jún. 10., 12. p.
538. Élet és halál Dubrovnikban (Gojko Bertić: Smrt u letnjem Dubrovniku) 1986. jan. 4., 14. p.
539. Ember és művészet (Oto Bihalji-Merin: Jedinstvo sveta u viziji umetnosti). 1974. dec. 14., 13. p.
540. Halvány képek (Meša Selimović: Ostrvo). 1974. dec. 28., 12. p.
541. Képregény levelekben (Mića Popović: Velika ljubav Anice Hubert). 2000. nov. 4., 10. p.
542. Mit susog a síkság? (Pero Zubac: Romor ravnic). 1974. nov. 16., 16. p.
543. Monológ egy szállodai szobában (Radomir Konstantinović: Pentagram). 1967. máj. 21., 14. p.
544. Most és évtizedek múlva (Pavle Ugrinov: Tople pedesete). 1991. aug. 31., 14. p.
545. Önéletrajz egyes szám harmadik személyben (Gertrude Stein: Alice B. Toklas önéletrajza). 1975. jan. 11., 12. p.
546. Sötét, háborús évek (Bora Čošić: Zašto smo se borili). 1972. nov. 4., 12. p.
547. Száva-parti semmittevők (Momo Kapor: Foliranti). 1978. febr. 1., 12. p.
548. Üldözött és üldözők (Branimir Šćepanović: Usta puna zemlje). 1974. nov. 9., 13. p.
- Vajda Gábor**
549. A befejezés kétségei (Bernard Malamud: A lakók). 1977. okt. 29., 13. p.
550. A beteljesülés lépcsői (Gabriel García Márquez: Baljós óra). 1976. febr. 28., 12. p.
551. A faszizmus tömegpszichológiája (Wilhelm Reich: Masovna psi-

- hologija fašizma). 1982. okt. 2., 17. p.
552. A forradalom egyetemessége (Boris Pilnyak: Meztelen év). 1980. ápr. 26., 14. p.
553. A haladás kétségei (Stanislaw Lem: Visszatérés). 1980. márc. 8., 15. p.
554. A hivatali túlbuzgóság szatírája (Mario Vargas Llosa: Pantaleón és a hölgyvendégek). 1977. aug. 27., 10. p.
555. A kerítés megrohamozása (Sava Babić: Neuspeo pokušaj da se tarabe obore). 1979. jan. 13., 17. p.
556. A kétely humora (Milorad Pavić: Kazarski rečnik). 1985. nov. 9., 19. p.
557. A köpönyegforgató kor (Edvard Radzinskij: A kor szava). 1978. okt. 7., 13. p.
558. A lélek és a formák szerbhorvátul (Lukács György: Duša i oblici). 1975. márc. 26., 12. p.
559. A Lény zarándoka (Tin Ujević: Szelek játékszere). 1982. jan. 30., 15. p.
560. A meghódíthatatlan valóság (Pascal Lainé: A csipkeverő lány). 1977. aug. 20., 11. p.
561. A mikrokozmosz fénye – magyarul (Petar Petrović Njegoš: Luča mikrokozma. – A mikrokozmosz fénye). 1983. márc. 5., 17. p.
562. A mítosz mágnesterében (Marcello Venturi: Senki földje). 1976. ápr. 3., 12. p.
563. A modern líra szerkezetének története (Hugo Friedrich: Struktura moderne lirike). 1969. nov. 9., 14. p.
564. A moralitás zsákutcája (Saul Bellow: Žrtva). 1973. nov. 17., 13. p.
565. A pusztulás mítosza (Juan Carlos Onetti: A hajógyár). 1978. jún. 3., 15. p.
566. A szépség elbűvöltje (Kavabata Jakunari: A tó) 1979. máj. 12., 21. p.
567. A szeretet válaszfala (Ivan Cankar: Egy idealista élete). 1981. júl. 25., 15. p.
568. A szocializmus Werthere (Ulrich Plenzdorf: Az ifjú W. új szenvedései). 1976. jún. 26., 12. p.
569. A távolodó városok (Petko Vojnić Purčar: Az otthon egyre távolabb). 1979. szept. 22., 15. p.
570. A teljesség mércéje (Lionel Filling: Művészet és neurózis). 1981. jan. 10., 15. p.
571. A vállalás erőfeszítései (Pavle Popović: Köerdő). 1985. szept. 7., 16. p.
572. Adósságellenőrzés (Nikola Milošević: Šta Lukač duguje Ničeu). 1980. jún. 7., 14. p.
573. Aggkori körtünetek (Tanidzaki Dzsunicisiró: Egy hibbant vénember naplója). 1980. jún. 14., 14. p.
574. Álmodok a hó alatt (Wiktor Woroszyński: Álmodok a hó alatt). 1975. dec. 20., 12. p.
575. Az álom valósága (Gabriel García Márquez: A bölömbikák éjszakája). 1978. aug. 5., 13. p.
576. Az avantgarde filozófiája (Mikel Dufrenne: Umjetnost i politika). 1983. szept. 1., 14. p.
577. Az élet romantikusa (Jovan Jovanović Zmaj: Hol megálltam...). 1984. febr. 4., 17. p.
578. Az életkeresés válsága (Hermann Hesse: Csillagsors). 1981. jún. 20., 15. p.

579. Az ember bizonyítékai (Valentyin Tublin: Bizonyítékok). 1976. febr. 21., 12. p.
580. Az emberi lényeg keresése (Peter Handke: Vágy nélkül, boldogtalanul). 1979. nov. 17., 14. p.
581. Az értől az óceánig (Jorge Amado: Csodabazár). 1976. nov. 27., 13. p.
582. Az indulatok genézise (Aleksandar Tišma: Az ezerkettedik éjszaka). 1985. máj. 25., 19. p.
583. Belülről és felülről (Hermann Kant: Lehet egy átkeléssel több?). 1979. dec. 29., 14. p.
584. Egy „új regény” (Alain Robbe-Grillet: A rádiók). 1976. jan. 10., 8.sz., 12.p.
585. Egy zárt világ nyílt regénye (Nathalie Sarraute: Planetarium). 1974. jan. 26., 12. p.
586. Elcsépelet távolmúlt (Radu Flora: Csapda). 1981. márc. 14., 13. p.
587. Életművészet (Danko Grlić: Művészet, esztétika, tudomány). 1987. okt. 3., 14. p.
588. Epeömlések (Oskar Davičo: Procesi). 1984. febr. 25., 17. p.
589. Fegyelmezett kényszerképzetek (Gojko Janjušević: Messzi föld). 1989. márc. 25., 18. p.
590. Felemás gesztusok (André Malraux: Királyok útja). 1977. okt. 15., 12. p.
591. Forradalom a forradalomért (Pascal Lainé: Az ellenforradalom). 1976. febr. 7., 13. p.
592. Gazdátlan életek (Ivan Bratko: Egy lány naplója). 1976. nov. 13., 13. p.
593. Gyermekeirodalom a kritikában (Vojta Marjanović: Dečja književnost u književnoj kritici). 1982. aug. 7., 15. p.
594. Illuzórikus szabadság (Arthur Miller: Kallódó emberek). 1981. aug. 8., 15. p.
595. Jakobinus Hölderlin-modell (Peter Weiss: Hölderlin). 1976. jan. 24., 13. p.
596. Kérdések válasz nélkül (Jovan Pavlovszki: Sárfészek). 1976. dec. 11., 13. p.
597. Kivonulva (Ioan Flora: Az angyali világ). 1985. máj. 11., 21. p.
598. Következetesség (Danilo Kiš: Enciklopedija mrtvih). 1984. jún. 9., 17. p.
599. Különös barátság (Slobodan Selenić: Prijatelj). 1981. jan. 31., 15. p.
600. Kultúrák vonzásában (Paszkal Gilevszki: A dal élete). 1986. ápr. 12., 17. p.
601. Lebegések, áttünések, menekülések (Vit'azoslav Hronec: Egy-órás portya - Hodine jazdu). 1978. ápr. 8., 14. p.
602. Legendás pályafordulások (Lukács György: Curriculum vitae). 1982. aug. 14., 15. p.
603. Lesújtó tanulság (Borislav Pekić: Ikarosz Gubelkijan szárnyalása és bukása). 1983. aug. 6., 14. p.
604. Magánélmény a történelemben (Aleksandar Tišma: Blahm könyve). 1977. dec. 10., 13. p.
605. Magyar irodalomtörténet szerb nyelven (Bán Imre, Barta János, Czine Mihály: Istorija mađarska književnosti). 1977. jan. 8., 13. p.
606. Megismerés és képzelet. (John Berger: G.). 1977. júl. 30., 11. p.
607. Mítosz és valóság egybejárása (John Updike: Kentaur). 1976. jún. 12., 12. p.

608. Művelődéstörténeti regény (Günter Grass: Vesztifál eszevej). 1987. dec. 5., 18. p.
609. Művészet mint tagadás (Aleksandar Flaker: Poetika osporavanja). 1983. jún. 11., 17. p.
610. Nagyrealista kritikusmodell (Josip Vidmar: Esszék és meditációk). 1978. márc. 18., 13. p.
611. Negatív utópia (Aldous Huxley: Szép új világ). 1984. márc. 17., 17. p.
612. Nem létező emberek (John Barth: Az út vége). 1978. aug. 19., 13. p.
613. Példa – abszolút – letről (Csingiz Ajtmatov: A tengerparton futó tarka kutya). 1978. máj. 20., 13. p.
614. Próféta próféták ellen (Isaac Bashevis Singer: A sátán Gorajban). 1979. jún. 15., 12. p.
615. Regényesített dokumentum (Dragoslav Mihajlović: Petrija koszorúja). 1982. aug. 21., 15. p.
616. Regény mint felfedezés (William Faulkner: A hang és a téboly). 1976. nov. 6., 13. p.
617. Sorstársak (Vladislav Rotbart: Ne feledd el régi barátod). 1980. dec. 27., 15. p.
618. Súlyosodó otthontalanság (Petko Vojnić Purčar: Dom, sve dalji). 1978. febr. 11., 13. p.
619. Szellemi kalandozások (Sveta Lukić: A mai intellektuális próza). 1986. aug. 9., 16. p.
620. Védőállásban (Florika Štefan: Fejfákon túl a földek). 1987. okt. 24., 15. p.
621. Végleges reménytelenség (Miodrag Bulatović: Két ördög között). 1983. júl. 16., 14. p.
622. Vereségeket leplező diadalok (Dragoslav Mihailović: Mikor virágozott a tők). 1979. ápr. 28., 17. p.
623. Versriportok (Vasko Popa: Rez). 1981. dec. 12., 15. p.
- Varga István:**
624. A barokk megidézése (Margriet de Moor: A virtuóz). 1998. okt. 10., 9. p.
625. A bölcs látás képessége (Nadine Gordimer: Egymagam). 2000. febr. 5., 8. p.
626. A bolygó kínai sorsa (Nie Hua-Ling: Két asszony Kínából). 1988. jan. 9., 18. p.
627. A cernára kötött pacsirta történetei (Bohumil Hrabal: Gyöngéd barbárok). 1985. szept. 21., 19. p.
628. A csodabogarak édenkertje (John Berendt: Éjfél a jó és rossz kertjében). 1997. nov. 8., 8. p.
629. A feledés átkáról (Elie Wiesel: Az eskü). 1991. jan. 26., 18. p.
630. A filozófus elbeszélései (Michel Tournier: A Vörös Törpe). 1994. okt. 22., 13. p.
631. A hagyományos regény feltámasztása (Isaac Bashevis Singer: A rabszolga). 1977. aug. 20., 11. p.
632. A hagyománytisztelet béklyója (Torgny Lindgren: Besthabé). 1990. júl. 28., 14. p.
633. A hagyománytisztelés jegyében (Penelope Fitzgerald: A könyvesbolt. A part mentén). 1983. máj. 14., 17. p.
634. A halál pillanata (Andrzej Szczypioski: A szép Seidenmanné). 1991. okt. 26., 16. p.
635. A hovatartozás keresése (Philip Roth: A szellem árnyékában). 1984. júl. 14., 14. p.
636. A kalandregény nyomában (William Golding: Szélcsend). 1994. jún. 18., 14. p.

637. A képzelet bukfeneci (Robert Nye: Faust). 1989. febr. 4., 18. p.
638. A keresztre feszített író (Philip Roth: Anatómia-lecke). 1993. márc. 20., 13. p.
639. A kettős empátia ragyogó példája (Martin Amis: Pénz). 1991. máj. 25., 18. p.
640. A kezdő Böll hagyatéka (Heinrich Böll: A hagyatéka). 1985. márc. 2., 19. p.
641. A „konzervatív” regény varázsa (E. L. Doctorow: Világkiállítás). 1989. jún. 3., 18. p.
642. A lehetséges végtelenségről (Friedrich Dürrenmatt: Igazságügy). 1988. ápr. 9., 18. p.
643. A lélekbeltető terhe (Salman Rushdie: Az éjfél gyermekei). 1987. dec. 26., 18. p.
644. A lét terhei (Saul Bellow: Késő bánat). 1989. febr. 18., 18. p.
645. A mágikus valóság (A folyó harmadik partja. Latin-Amerikai elbeszélők). 1983. júl. 16., 14. p.
646. A maratoni olvasás öröme (John Irving: A cirkusz gyermeke). 2000. jan. 22., 8. p.
647. A megelevenedett abszurdum (Ligyija Csukovszkaja: Sorszám). 1989. dec. 16., 20. p.
648. A megértés bölcsessége (Marguerite Yourcenar: Emléklapok). 1989. ápr. 29., 20. p.
649. A megidézés művészete (Bohumil Hrabal: Ófelsége pincére voltam). 1991. júl. 13., 18. p.
650. A megtévelyodott erőszak (Joao Ubaldo Ribeiro: Getúlio őrmester). 1987. nov. 14., 18. p.
651. A mese diadala (Elsa Morante: A történelem). 1990. jún. 16., 18. p.
652. A mese hasznáról (Salman Rushdie: Hárún és a mesék tengere). 1993. ápr. 24., 13. p.
653. A mese visszatérése (Paul Auster: Mr. Vertigo). 1998. okt. 24., 9. p.
654. A mesélés művészete (Michel Tournier: Gáspár, Menyhért, Boldizsár). 1990. máj. 26., 18. p.
655. A mítosz bűvöletében (Ladislav Fuks: Utazás az ígért földjére. Hang a sötétből). 1976. febr. 14., 12. p.
656. A mítosz megregényesítője (Michel Tournier: A rémkirály). 1983. júl. 30., 14. p.
657. A modern magányos cowboy (Robin Cook: Láz). 1985. nov. 9., 19. p.
658. A múlt és a jelen jegyében (Délvideki láz. Mai örmény elbeszélők). 1987. febr. 21., 18. p.
659. A múlt tudomásulvétele (Jack Hodgins: Feltalált világ). 1991. jan. 19., 18. p.
660. A művész szeszélyes veszély (Joyce Carol Oates: Napforduló). 1989. okt. 21., 18. p.
661. A nagy elszámolás (Jorge Semprun: De szép vasárnap!). 1993. febr. 6., 14. p.
662. A nagy felfedező utolsó vallo-mása (Alejo Carpentier: A hárfa és az árnyék). 1983. máj. 28., 17. p.
663. A Nobel-díjas történelemlapja (Günter Grass: Mein Jahrhundert. – Az én évszázadom). 2000. nov. 4., 8. p.
664. A realista mese mestere (Isaac Beshevis Singer: A hét kicsi suszter). 1985. júl. 20., 16. p.
665. A szelíd szatíra hangján (John Cheever: A vörös bútorszállító kocsis). 1984. máj. 12., 19. p.
666. A tehetség felmérése (Ámosz Oz: Félálom). 1996. ápr. 13., 10. p.

667. A tények és a képzelet párviandala (Gabriel García Márquez: A tábornok útvesztője). 1993. júl. 3., 12. p.
668. A tőkély egy változata (Marguerite Yourcenar: Mint futó víz). 1987. máj. 30., 18. p.
669. A történelem új értelmezése (Graham Swift: Lápvilág). 1994. szept. 17., 14. p.
670. A tudatos sorsvállalásról (Michel Tounier: Eleázár avagy forrás és a csipkebokor). 2000. dec. 16., 10. p.
671. A változások tükrében (Milan Kundera: A lét elviselhetetlen könnyűsége). 1992. okt. 3., 13. p.
672. A varázsló köszöntése (Bohumil Hrabal: Véres történetek és legendák). 1989. okt. 28., 18. p.
673. A végzet vonzásában (Thomas Bernhard: Az erdő határon). 1988. máj. 28., 18. p.
674. A vesztes bábos vallomása (Philip Roth: Szombati színház). 1999. aug. 14., 10. p.
675. Afrika megértése érdekében (Chinua Achebe: Széthulló világ). 1983. jún. 18., 17. p.
676. Alkotás az elmúlás tudatában (Salvatore Satta: Az ítélet napja). 1986. ápr. 5., 17. p.
677. Alkotói vívódás, eredmény nélkül (Cees Nooteboom: Dal a lát-szatról és a valóságról). 1989. júl. 24. 18. p.
678. Amerika nagy regénye (John Updike: Isten velünk vonul). 1998. aug. 1., 8. p.
679. Amerikai panorámakép (Tom Wolfe: Talpig férfi). 2000. szept. 2., 10. p.
680. Amerikai párokról, késéssel (John Updike: Párok). 1991. jún. 8., 18. p.
681. Amerikai szerelmi történet (Bernard Malamud: Új élet). 1975. dec. 13., 11. p.
682. Apától fiúig, lélektől lélekig (Göran Tunström: Karácsonyi oratórium). 1987. aug. 8., 16. p.
683. Asszonyorsok nehéz időkben (Tereza Broučková: Ha szeretsz egy férfit). 1997. okt. 25., 10. p.
684. Az apartheid belső széthullása (André Brink: Aszály vagy vízözön). 1983. máj. 7., 17. p.
685. Az egyetemesség felé haladva (Salman Rushdie: Talpa alatt föld). 2000. ápr. 22., 9. p.
686. Az ellentmondások szorításában (Witold Gombrowicz: Trans-Atlantyk. Pornográfia). 1987. dec. 12., 18. p.
687. Az ember befolyásolhatósága (Vladimir Páral: Kísértésck ától cettig). 1987. okt. 24., 15. p.
688. Az ember szabványosítása (Ku Hua: Hibiszkuszháza). 1988. máj. 21., 22. p.
689. Az eredetiség ismétlődése (Thomas Bernhard: Korrektúra). 1998. márc. 21., 10. p.
690. Az érem másik oldala (Martin Walser: Levél lord Liszthez). 1987. szept. 5., 14. p.
691. Az érzékelések zűrzavara (Alessandro Baricco: Selyem). 1998. jún. 27., 10. p.
692. Az idill törekenysége (Bohumil Hrabal: Házimurik). 1992. aug. 8., 14. p.
693. Az igazság megszállottjai (Günter de Bruyn: A schvedenow-i csodabogár). 1990. aug. 4., 14. p.
694. Az igazság sokarcú (Don DeLillo: A Mérleg jegyében). 1991. dec. 14., 16. p.
695. Az írrok boldogtalan unokája emlékezik (Bulat Okudzuva: A

- boldog írnok gyermekei) 1996. okt. 19., 12. p.
696. Az író és a város (Thomas Bernhard: Egy okkal több). 1994. ápr. 23., 14. p.
697. Az író mint regényhős (Wole Soyinka: Aké, a gyermekkor évei). 1987. aug. 29., 14. p.
698. Az író mint regényhős (Mario Vargas Llosa: Júlia néni és a tollnok). 1984. jan. 7., 17. p.
699. Az olvasás veszélyei (Vladimir Páral: A képzelet kínja). 1986. máj. 3., 14. p.
700. Az udvaronc emlékezik (Gore Vidal: Teremtés). 1986. febr. 15., 19. p.
701. „Belehabarodtam a történelembe...” (Bulat Okudzsava: Találkozás Bonapartéval). 1986. okt. 25., 17. p.
702. Belmondo rendszert dönt (Andrei Makine: Amour-parti szerelmesek). 1998. máj. 9., 8. p.
703. Betonkemény próza (Thomas Bernhard: Beton). 1996. máj. 4., 11. p.
704. Bolyongás barlangban és lélekben (Lawrence Durrell: A sötét útvesztő). 1989. dec. 2., 18. p.
705. Borotvával a borotvaélen (Ian MacEwen: Idegenben). 1985. máj. 25., 19. p.
706. Bosszú és felejtés (Milan Kundera: Tréfa). 1989. aug. 12., 14. p.
707. Búcsú az amerikai álmotól (Philip Roth: Amerikai pasztorál). 2000. jún. 17., 10. p.
708. Csak beavatottnak? (William Golding: Látható sötétség). 1991. nov. 23., 16. p.
709. Csevegés felső fokon (Paul Theroux: A londoni nagykövetség). 1988. febr. 6., 18. p.
710. Dél-afrikai női sorok (André Brink: Homokba írt történet). 2000. okt. 21., 10. p.
711. Dél-amerikai csodák Európában (Gabriel García Márquez: Tizenkét vándornovella). 1999. jan. 30., 9. p.
712. Derűs rekvium az emberért (Bernard Malamud: Isteni kegyelem). 1984. aug. 24., 16. p.
713. Detektívregény sakkozóknak (Arturo Pérez-Reverte: A flamand tábla rejtélye). 1996. nov. 9., 11. p.
714. Diliház, benne mesügék (Isaac Bashevis Singer: Mesüge) 1998. jan. 3., 10. p.
715. Egy angol író magyar regénye (John Berger: Korunk festője). 1983. nov. 12., 17. p.
716. Egy barangolás története (Peter Handke: Gyerektörténet). 1984. szept. 15., 17. p.
717. Egy bibliai statisztika vallomása (Marnix Gijsen: A babiloni Jóákim). 1987. jún. 13. 18. p.
718. Egy brazil kísérletező (Osman Lins: Kilenc és kilenced). 1986. nov. 1., 17. p.
719. Egy csendes remekmű (José Samarago: Lisszabon ostromának históriája). 1998. aug. 22., 10. p.
720. Egy elfelejtett hős és mű megismerése (Gabriel García Márquez: Egy hajótörött története). 1997. febr. 15., 12. p.
721. Egy elkésett török faluregény (Jasar Kemal: Ördögsekerek útján). 1983. dec. 3., 17. p.
722. Egy görög nő mesél (Kosztasz Tartszis: A három gyűrű). 1985. febr. 23., 19. p.
723. Egy hétköznapi fejlődésregény (E. Annie Proulx: Kikötői hírek). 1997. máj. 3., 11. p.

724. Egy időlt rubjelölt vallomárai (Kurt Vonnegut: Börtöntörtétek). 1984. ápr. 21., 17. p.
725. Egy igazi remekmű (Joseph Heller: Isten tudja). 1988. márc. 19., 18. p.
726. Egy igazi történelmi regény (Marguerite Yourcenar: Opus Nigrum). 1983. szept. 10., 17. p.
727. Egy író nő bölcs empátiája (Joyce Carol Oates: Jó étvágyat, Amerika!) 1994. jún. 4., 14. p.
728. Egy jelenség nyomában (Milan Kundera: Búcsúkeringő). 1991. márc. 16., 18. p.
729. Egy kisfiú Afrikába (Le Clézio: Onitsha). 1998. febr. 14., 8. p.
730. Egy kívülálló útkeresése (Augustin Buzura: Az éjszaka hangjai). 1984. jún. 30., 17. p.
731. Egy kortárs amerikai arcképe (John Updike: Nyúlháj). 1985. máj. 11., 21. p.
732. Egy költő életrajza (Milan Kundera: Az élet máshol van). 1991. nov. 2., 15. p.
733. Egy mindig időszerű mestermű (Bernard Malamud: Dubin életrajzai). 1992. máj. 16., 15. p.
734. Egy modern japán lélektani regény (Mishima Yukio: Egy maszk vallomása). 1994. máj. 21., 14. p.
735. Egy modern regény népszerűségéről (Javier Marias: A szívem facér). 1998. dec. 12., 10. p.
736. Egy műfaj újraélesztése (Marguerite Duras: A szerető). 1996. febr. 3., 10. p.
737. Egy nemes didaktikus regény (Uwe Timm: A velocipédés ember). 1989. máj. 13., 18. p.
738. Egy nem is egyszerű történet (Graham Swift: Utolsó kívánság). 1999. júl. 31., 8. p.
739. Egy önmagával elégedett író emlékei (Joseph Heller: Most és egykor). 1999. okt. 23., 10. p.
740. Egy öregember látomásai (E.L. Doctorow: A víztároló). 1999. júl. 17., 9. p.
741. Egy örült vallomása (Ernesto Sabato: Az alagút). 1988. szept. 17., 17. p.
742. Egy politizáló író regénye (Mario Vargas Llosa: Mayta története). 1998. szept. 11., 8. p.
743. Egy rebellis pap és nyája (Ernesto Cardenal: A solentinamei evangélium). 1985. dec. 14., 18. p.
744. Egy régimódi író utólagos felfedezése (Barbara Pym: Ószi kvartett). 1990. jan. 6., 18. p.
745. Egy rendhagyó és mulatságos életrajz (Kurt Vonnegut: Időomlás). 1999. febr. 13., 8. p.
746. Egy sikeres börtönregény (John Cheever: A Falconer). 1986. nov. 15., 17. p.
747. Egy trinidadi falukutató regénye (Richard Lovelace: Itatál keserű búval). 1990. jan. 27., 18. p.
748. Egy új hang Izraélból (Ábrahám B. Jehosúa: Kései válás). 1994. júl. 30., 14. p.
749. Egy újabb kultikus könyv (Lawrence Norfolk: A pápa rinocérosza). 2000. aug. 5., 8. p.
750. Egy utazás és egy élet tanulsága (William Golding: Zsarátnok) 1997. júl. 5., 10. p.
751. Elmélgedések a tajgában (Jevgenyij Jevtusenko: Ahol a vadgyümölcs terem). 1985. okt. 19., 19. p.
752. Élők és halottak együtt (José Saramago: Minden egyes név.). 2000. szept. 30., 9. p.

753. Érzelmes közelkeleti utazás (Amin Maalouf: Levantei kikötők). 1998. nov. 14., 9. p.
754. Érzések tárgyilagos regényesítése (Eila Kostamo: Gyermekaszszony). 1985. dec. 7., 19. p.
755. Fantasztikus burleszk a javából (Gore Vidal: Élő áldás a Golgotáról). 1994. júl. 16., 14. p.
756. Fegyver és balsors (Kurt Vonnegut: Mesterlövész). 1987. ápr. 25., 18. p.
757. Felfedezés és művészi érték (Leonyid Gabisev: Dúvadnevelde). 1991. dec. 7., 16. p.
758. Félig álcázva (John Updike: Bech bolyong). 1999. dec. 4., 10. p.
759. Flaubert nyomában (Julian Barnes: Flaubert papagája). 1990. márc. 24., 18. p.
760. Gyötrelmesen boldog gyermekkor (Truman Capote: Más hangok, más szobák). 1997. aug. 30., 10. p.
761. Háború és regény (Tim O'Brien: A katona legszebb álma). 1999. jan. 9., 8. p.
762. Hajóút erkölcsi tanulsággal (William Golding: Beavatás). 1984. febr. 18., 15. p.
763. Halálosan komoly erkölcsi kérdések (Ian McEwan: Amsterdam). 2000. jún. 10., 10. p.
764. Harc, amelynek vesztese az író (Vladimir Páral: Harc a bestiával). 1990. aug. 18., 14. p.
765. Hidegvérrel megírt bűnügyi történet (Norman Mailer: A hóhér dala). 1985. jún. 22., 19. p.
766. Hírnév, valóság, kitalálás (Philip Roth: A megszábadított Zuckerman). 1989. júl. 8., 14. p.
767. Hrabal kezdőknek és haladóknek (Bogumil Hrabal: Skizofrén evangélium). 1997. ápr. 19., 12. p.
768. Igazságboncoló példázatok (Friedrich Dürrenmatt: A színi direktor). 1996. jún. 22., 10. p.
769. Igazságról és nevetésről (Umberto Eco: A rózsza neve). 1988. dec. 10., 18. p.
770. Illúziók nélkül (Isaac Bashevis Singer: Szellem és száműzetés). 1991. nov. 16., 16. p.
771. Írások a mai Kínából (Vang Meng: A csirizgyár igazgatója). 1985. jan. 5., 17. p.
772. Írek között bolygó hollandi (Leon de Winter: Ki látta Eileen W.-t?). 1988. szept. 24., 20. p.
773. Írni a halál árnyékába (Jorge Semprun: Írni vagy élni). 1996. jún. 1., 11. p.
774. Ismeretlen út elején (Salman Rushdie: Kelet, Nyugat). 1997. jan. 25., 11. p.
775. Ismert téma merőben új megvilágításban (Susan Sontag: A vulkán szerelmese). 1994. nov. 12., 13. p.
776. Izgalmakban gazdag moralizálás (Ladislav Fuks: Martin Blaskowitz arcképe). 1984. ápr. 7., 17. p.
777. Játékos bűjőcskázás (Philip Roth: A tények). 1994. aug. 20., 14. p.
778. Jegyzetek a fájdalom birodalmából (Lars Gustafsson: Egy méhéshész halála). 1987. jún. 6., 18. p.
779. Jelenetek a svéd magánéletből (Lennart Frick: Ráklépésben). 1986. dec. 20., 18. p.
780. Jelentés a halálszobából (Thomas Bernhard: Nagy levegő). 1996. szept. 28., 11. p.
781. Jelentés az édenből (Diane Johnson: Álarcok kényszerében). 1983. aug. 27., 14. p.

782. Jelképes kreol mese (Simone Schwarz-Burt: Csillaglító kicsi János). 1987. ápr. 4., 18. p.
783. Jézus, az ember (Norman Mailer: A Fiú evangéliuma). 1998. dec. 5., 8. p.
784. Jóval több mint szárnybontogatás (Milan Kundera: Nevetséges szerelmek). 1996. aug. 3., 11. p.
785. Kalandos identitáskeresés (Louis Begley: Hazudni az életért). 1996. márc. 23., 12. p.
786. Képről képre a remekműig (Andrzej Kusniewicz: A két Szcília királya). 1987. okt. 31., 15. p.
787. Kesorú fintor (Vaszilij Akszjonov: Tájékp). 1992. jan. 18., 15. p.
788. Kesorú hontalanság (V. S. Naipaul: A nagy folyó kanyarulatában). 1983. okt. 22., 17. p.
789. Két barát, két világ (Jay McInerney: Az utolsó Savage). 1998. ápr. 18., 10. p.
790. Két világ között (Catherine Rihoit: A kedvenc). 1985. dec. 21., 19. p.
791. Kettős rohanás (Sembéne Ousmane: Hala). 1988. jan. 16., 18. p.
792. Kettős visszatérés (Isaac Bashevis Singer: A szégyenfolt). 1993. dec. 19., 14. p.
793. Kísérletezés kevés sikerrel (Milan Kundera: Lassúság). 1997. jún. 14., 12. p.
794. Kísért a múlt (Nadine Gordimer: Önvédelmi fegyver). 2001. dec. 29., 9. p.
795. Komédiázva komoly dolgokról (John Updike: S). 1994. okt. 1., 14. p.
796. Kommersz hippi regény (Philippe Djian: 37,2° reggel). 1991. dec. 21., 15. p.
797. Korty a tengerből (A tökéletes feleség. XX. századi indiai elbeszélések). 1986. máj. 24., 14. p.
798. Kubai krónika (Cintio Vitier: Violeta Parra). 1986. ápr. 12., 17. p.
799. Külvárosi helyzetkép (Hubert Selby: Utolsó letérő). 1992. jún. 13., 14. p.
800. Lélek és kulcs, titkok és csodák (Bohumil Hrabal: Egy osztályismétlő emlékezései). 2001. okt. 20., 10. p.
801. Lélekrajz és történelem (Wiesław Mysłowski: Pásztorkastély). 1987. febr. 7., 18. p.
802. Lélektől lélekig (Pat Barker: Felépülés). 2000. febr. 19., 10. p.
803. Lelki útvesztő (Göran Tunström: A tolvaj). 1997. szept. 27., 10. p.
804. Letisztult érzelmek hullámverése (Nathalie Sarraute: Gyerekkor). 1987. ápr. 18., 18. p.
805. Mámoros szellemidézés (Isabel Allende: Kísértetház). 1989. szept. 16., 18. p.
806. Márquez, az elbeszélő (García Gabriel Márquez: Macondoban hull ma az eső). 1992. dec. 19., 13. p.
807. Megalázottak és megszorítottak (José Donoso: A határtalan vidék). 1986. dec. 27., 18. p.
808. Még egyszer utoljára otthon (Bohumil Hrabal: A városka, ahol megállt az idő). 1998. jan. 17., 8. p.
809. Még egy vádló testamentum (Jurij Trifonov: Eltűnés). 1988. szept. 3., 18. p.
810. Megrázó történet, fenntartással (Patrick Süskind: A galamb). 1989. szept. 23., 18. p.

811. Menekülés a felhőkbe (Sibylle Muthesius: Felhőgyerek). 1985. aug. 17., 17. p.
812. Mennybemenetel vagy pokoljárás? (Joseph Heller: Gold a mennybe megy). 1985. ápr. 20., 19. p.
813. Mese az őserdőről és a hőrengetegről (Mario de Andrade: Makunaima) 1984. márc. 24., 17. p.
814. Mesék új köntösben (Angela Carter: A kinkamra). 1993. júl. 31., 13. p.
815. Mesteri lezárás (Bohumil Hrabal: Foghíjak). 1994. dec. 10., 13. p.
816. Mexikói szerelmi változatok (Utolsó szerelem. Mexikói szerelmes novellák). 1988. nov. 5., 18. p.
817. Miskin Amerikában. (Vlagyimir Nabokov: Pnyin professzor). 1992. márc. 21., 15. p.
818. Modern Balzac (Vladimir Páral: Gyilkosok és szeretők). 1984. aug. 4., 14. p.
819. Nehéz ismerkedés (William Gaddis: Favázás gótika). 2000. nov. 18., 10. p.
820. Nosztalgikus számvetés (John Updike: Az élet alkonyán). 1997. júl. 26., 9. p.
821. Nőkről, némileg tiszteletlenül (John Updike: Az eastwicki bosszorkányok). 1987. júl. 4., 15. p.
822. Oratórium tizenkilenc hangra (Antonia Lobo Antunes: Az inkvizítor kézikönyve). 2000. júl. 8., 8. p.
823. Óriási vállalkozás, felemás sikerrel (Umberto Eco: A tegnap szigete). 1999. okt. 9., 9. p.
824. Őserdei szerelem (Jonh Updike: Brazília). 1996. szept. 14., 10. p.
825. Portugál exodák (José Saramago: Kötötaj) 1990. jún. 23., 18. p.
826. Portugál történelem és még egyéb (José Saramago: A kolostor regénye). 1993. márc. 27., 13. p.
827. Realista jövőbelátás (Nadine Gordimer: July népe). 1985. febr. 2., 17. p.
828. Regény a kirgiz sivatagból (Csingiz Ajtmatov: Az évszázadnál hosszabb ez a nap). 1983. febr. 26., 17. p.
829. Regény a megelevenedett szépségről (Joyce Carol Oates: Tégy velem, amit akarsz). 1988. febr. 13., 18. p.
830. Regény mindenkinek (Salman Rushdie: A mór utolsó sóhaja). 1998. júl. 11., 9. p.
831. Rejtőzködő kitarukozás (Bohumil Hrabal: Zsebcserek) 1996. márc. 9., 11. p.
832. Sikeres amerikai kór- és korrajz (Tom Wolfe: Hiúságok máglyája). 1992. ápr. 4., 15. p.
833. Sikerregény – álregény (Benoit Groult: A szerelem fészkei). 1991. júl. 27., 20. p.
834. Svéd Nobel-díjas (Erving Johnson: Odüsszeusz hazatér). 1977. máj. 7., 13. p.
835. Szabadság és felelősség (William Golding: A vétkes visszanez). 1984. okt. 27., 17. p.
836. Szatíra az abszurd világról (Kurt Vonnegut: Éjanyánk). 2000. márc. 25., 8. p.
837. Százazrek nevében (Giuseppe: Fava: Szicília messze van). 1985. ápr. 6., 19. p.
838. Szemfényvesztés vagy mestermű? (John Irving: Garp szerint a világ). 1988. nov. 26., 18. p.

839. Szenvedéllyel írn (Joyce Carol Oates: Áldatlan szerelmek). 1984. jan. 28., 17. p.
840. Szerelem, szerelem (Ivan Klíma: Szerelmes nappalok és éjszakák). 1998. máj. 30., 8. p.
841. Szerelmi vergődések (Mario Soldati: Az amerikai feleség). 1984. jún. 16., 17. p.
842. Sziporkázás mesterfokon (Mordecai Richler: Így látta Barney). 1999. dec. 18., 10. p.
843. Szörnyűségek könyve (Jerzy Kosinski: A festett madár). 1991. jún. 1., 18. p.
844. Születésnap ajándék (Jelzötűz az éjszakában. XX. századi ausztrál elbeszélők). 1988. aug. 13., 14. p.
845. Tanfolyam a veszteségről (Jay McInerney: Lángos csillag faku). 1997. márc. 1., 11. p.
846. Tanulságos szerepcseré (Martin Amis: Siker). 1988. júl. 16., 14. p.
847. Több mint múltidézés Jurij Trifonov: Hely és idő). 1984. jún. 2., 17. p.
848. Történelem új rendezésben (Mario Vargas Llosa: Háború a világ végén). 1996. dec. 14., 11. p.
849. Történetek az irodalomról (John Updike: Bech befut). 2000. máj. 13., 8. p.
850. Továbbra is az időszerűség jegyében (John Updike: Így látja Roger). 1990. júl. 14., 14. p.
851. Tragédia a jólét országában (Verena Wyss: Keskeny ösvényen). 1985. szept. 14., 19. p.
852. Újabb portugál csoda (José Saramago: Vakság). 1999. nov. 13., 9. p.
853. Újraértelmezett mítosz (Mario Vargas Llosa: Halál az Andokban). 1997. dec. 6., 9. p.
854. Újratulálkozás és búcsú (Joseph Heller: Záróra). 1996. febr. 24., 10. p.
855. Újságíró vagy író? (Tom Wolfe: Az igazak). 1993. jan. 9., 13. p.
856. Üzenet a zöld szigetről (William Trevor: Balvégzet bolondjai). 1988. júl. 2., 18. p.
857. Vajon csak csodálatos tudósítás? (Gabriel García Márquez: Egy emberrablás története). 1998. márc. 7., 9. p.
858. Valójában határátkelő? (Philip Roth: A Portnoy-kór). 1992. máj. 30., 15. p.
859. Válságregény vagy az író válsága? (Kerttu-Kaarina Suosalmi: A boldogságvadász). 1987. márc. 14., 18. p.
860. Változat a kalandregényre (Jean Echenoz: A greenwichi délkör). 1997. máj. 31., 12. p.
861. Változat az amerikai álomra (E. L. Doctorow: Vöcsök-tó). 1985. szept. 28., 19. p.
862. Váratlan hírnév és érték (Bháratcsandra Ray: Az Apró Dolgok Istene). 1999. júl. 10., 9. p.
863. Végző búcsú az olvasótól (William Golding: Kígyónyelv). 1996. aug. 24., 12. p.
864. Veszélyes emlékek (Marcello Venturi: A senki földje). 1984. szept. 1., 14. p.
865. Viselkedés nehéz időkben (Jiri Šotola: A pofon). 1987. máj. 9., 18. p.
866. Visszatérés a kezdethez (Bernard Malamud: Östehetség). 1996. dec. 28., 11. p.
867. Visszatérés a meséhez (Cees Nooteboom: A holland hegyek között). 1997. aug. 16., 10. p.

868. Visszatérés a szülőföldre (Fulvio Tomizza: A jobbik élet). 1983. ápr. 9., 17. p.
869. Zűrzavaros Amerika (John Updike: Nyúlketrec). 1989. jan. 7., 18. p.
- Varga Zoltán:**
870. Böll „üresjárata” (Heirich Böll: Egy szolgálati út vége). 1970. máj. 23., 10. p.
871. A Szerelmi történetről. (Erich Segal: Love story). 1971. nov. 6., 14. p.
- Végel László:**
872. A csillagokról a hétköznapokig (Dragan Kolundžija: Zlato i roditelji). 1965. aug. 8., 14. p.
873. A gyermekkor vonzásában (Milovan Danojlić: Zmijin svlak). 1980. jan. 12., 15. p.
874. A józanság nagysága és bukása (Tanasije Mladenović: Vetar vremena). 1965. ápr. 18., 14. p.
875. A költők nem alusznak (Hol van Vietnám? Az amerikai költők felelnek). 1968. okt. 13., 19. p.
876. A kritikai tudat szükségessége (Ivan Kovačić: Marksizam i funkcionalizam). 1970. okt. 3., 10. p.
877. A művészet és a kritikai tudat (Vojislav Mikecin: Povijest i kritička svijest). 1975. ápr. 5., 12. p.
878. A nagy költők hibáit is tisztelni kell (Miloš Crnjanski: Tri poeme). 1965. okt. 10., 14. p.
879. A populáris vers kérdései (Izet Sarajlić: Godine, godine). 1965. ápr. 11, 14. p.
880. A tárgy és a ritmus találkozása (Josip Pupačić: Ustaličenje). 1965. máj. 23., 14. p.
881. A vers és a csendes világfájdalom (Nada Iveljić: Tragovi i stijene). 1965. jún. 25., 14. p.
882. Akadémikus realizmus – avunt gardizmus (Karel Teržec: Vašar umetnosti). 1979. jan. 6., 17. p.
883. Ártatlanok a színpadon (Dragoslav Mihailović: Kad su cvetale tikve). 1969. febr. 9., 14. p.
884. Az egyszerűség mint virtuozitás (Ivan Slamning: Monográfia). 1965. aug. 29., 13. p.
885. Az első delíriumok (Aleksandar Vukadinović: Prvi deliriumi). 1965. dec. 19., 14. p.
886. Az eltűnt olvasó nyomában (Oto Šolc: Pjevac). 1965. ápr. 25., 14. p.
887. Az ember és a világ – semmi. (Zvonimir Mrkonjić: Zemljovid). 1965. jún. 20., 14. p.
888. Az ember önmagáról (Vladimir Stojšin: Trafika u tesnoj ulici). 1964. júl. 5., 15. p.
889. Az ember vereségei (Aleksandar Tišma: Škola bezbožništva). 1978. szept. 9., 13. p.
890. Az exodus (Antun Šoljan: Luka). 1975. ápr. 19., 12. p.
891. Banalitás egyetlenegy témára (Branko V. Radičević: Božja krčma). 1965. dec. 26., 14. p.
892. Cinikus kishitűség (Antun Šoljan: Gartlic za čas kratiti). 1965. aug. 27., 13. p.
893. Contra dogmaticos (Danko Grlić: Contra dogmaticos). 1972. márc. 4., 12. p.
894. Egy felfedezés tanulságai (Borislav Radović: Marina). 1965. márc. 14., 14. p.
895. Egy jugoszláviai olasz költő. (Giacomo Scotti: Borba beskrajna). 1965. szept. 26., 14. p.
896. Egy marxista filozófus politikuma (Ernst Broch: Politička mjenja). 1979. dec. 1., 14. p.

897. Egy új költő (Mario Suško: Prvo putovanje). 1965. okt. 17., 16. p.
898. Egy világerzés regénye (Pavle Ugrinov: Zadat život) 1980. jan. 5., 15. p.
899. Egy vita epilógusa. Szellemi lecke (Danilo Kecić: Čas anatomije). 1978. aug.12., 12. p.
900. Érzelmiség és rezervátum (Milan Mirić: Rezervati). 1971. márc. 20., 10. p.
901. Felismerések vagy revizionizmus (Roger Garaudy: Velika prekretnica socijalizma). 1970. okt. 24., 10. p.
902. Gramsci levelei (Antonio Gramsci: Levelek a börtönből). 1975. márc. 26., 12. p.
903. Harcban a kétségbeeséssel (Hans Magnus Enzensberger: Vallatás éjféltkor). 1968. okt. 20., 19. p.
904. Hűség az ifjúság ideálja (Marko Ristić: Za svet). 1978. jún. 24., 21. p.
905. Két totalitás – a forradalom két víziója (Stanko Lasić: Sukob na književnoj ljevici 1928-1956). 1971. ápr. 3., 10. p.
906. Kommunisták (Jure Franičević-Pločar: Baština). 1976. dec. 4., 13. p.
907. Marxizmus és emberfelfogás (Veljko Korać: Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva). 1972. febr. 26., 12. p.
908. Mítosz – jelképek. (Czeslaw Miłosz: A másik). 1983. jan. 8., 17. p.
909. Nosztalgikus visszatérések (Miroslav Slavko Mađer: Lenije, zelene lenije). 1965. aug. 15., 13. p.
910. Óvatos kezdetek (Ante Stamać: Sa svijetom). 1965. okt. 3., 14. p.
911. Rezignált ömnevelés (Branko Hofman: Noć do jutra). 1982. dec. 11., 17. p.
912. Saját gyűrűjében (Dragutin Tadijanović: Prsten). 1965. okt. 31., 13. p.
913. Sorsok a történelem kérge mögött (Mirko Kovač: Vrata od utrobe). 1979. jan. 27., 17. p.
914. Szemfényvesztés vagy alkotás (Matija Bećković: Tako je govorio Matija). 1965. aug. 1., 14. p.
915. Tanulmány a forradalmi reformról (André Garz: Radnička strategija i neokapitalizam). 1970. szept. 19., 10. p.
916. Tisztelgés az öngyilkos költő előtt (Branko Miljković: Pesme). 1965. máj. 16., 14. p.
917. Verseskötet – korszerű költészeti problémákkal (Mate Ganza: Trg dobre smrti). 1965. jún. 20., 14. p.
918. Veszített küzdelmek (Vesna Krmpotić: Jama bića). 1965. júl.11., 14. p.
- Voigt Vilmos:**
919. Férfi és nő (Margaret Mead: Férfi és nő). 1970. nov. 21., 10. p.
- Vukovics Géza:**
920. Egy könyv – kilencvenegy író (Živojin Todorović: Az íróké a szó). 1963. júl. 28., 16. p.
921. Jövő a jelenben (Miroslav Pečujlić: A műszaki forradalom és az öngazgatás). 1975. febr. 22., 13. p.
922. Korkép a körképhez: kötetlenül egy százéves kötetről (Henryk Sienkewicz: Quo vadis). 1996. máj. 25., 11. p.
923. Nyílt marxizmus (Vjekoslav Mikecin: Revolucije i stvaraluštvo). 1973. máj. 5., 12. p.

924. Strukturizmus. Szavak és dolgok (Michel Foucault: Réci i stvari). 1973. márc. 24., 12. p.
925. Történelmi örségváltás (Edvard Kardelj: A szocialista öngazga-

tás politikai rendszerének fejlődése). 1977. dec. 10., 12. p.

Zombory Gábor:

926. Fényképalbum (Alain Robbe-Grillet: Récek). 2000. jan. 8., 10. p.

